
VI.

LEXIKÁLNOPARADIGMATICKÉ ASPEKTY SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE

Martin Ološtiak – Eva Gogová – Ján Genči

0 Úvodné poznámky.....	410
1 Motivačné hniezdo.....	411
1.1 Charakteristika hniezd jednotlivých slovných druhov	413
1.1.1 Substantívne hniezda	413
1.1.2 Verbálne hniezda	414
1.1.3 Adjektívne hniezda	415
1.1.4 Adverbiálne hniezda	415
1.1.5 Pronominálne hniezda	416
1.1.7 Numerálne hniezda.....	416
1.1.8 Synsémantické hniezda.....	417
1.2 Charakteristika hniezd podľa pôvodu východiskového motivantu.....	417
2 Motivačný rad.....	419
2.1 Dvojčlenné rady	420
2.2 Trojčlenné rady	421
2.3 Štvorčlenné rady	422
2.4 Päťčlenné rady	423
2.5 Šesťčlenné rady.....	424
2.6 Sedemčlenné rady	425
2.7 Osemčlenné rady	426
3 Polymotivácia	427
3.1 Dvojmotivácia	428
3.1.1 Dvojmotivácia substantív	430
3.1.1.1 Deadjektívno-desubstantívna motivácia	431
3.1.1.2 Desubstantívno-deverbatívna motivácia	433
3.1.1.3 Deadjektívno-deverbatívna motivácia	434
3.1.1.4 Desubstantívno-desubstantívna motivácia	435
3.1.1.5 Deverbatívno-desubstantívna motivácia	436
3.1.1.6 Deverbatívno-deverbatívna motivácia	437
3.1.1.7 Deadjektívno-deadverbiálna motivácia	437
3.1.1.8 Deadjektívno-denumerálna motivácia	438
3.1.1.9 Desubstantívno-deadjektívna motivácia	438
3.1.1.10 Ostatné prípady	439
3.1.2 Dvojmotivácia adjektív.....	440
3.1.2.1 Desubstantívno-desubstantívna motivácia	440
3.1.2.2 Deadjektívno-deverbatívna motivácia	442
3.1.2.3 Deadjektívno-desubstantívna motivácia	443
3.1.2.4 Desubstantívno-deverbatívna motivácia	443
3.1.2.5 Ostatné prípady	444
3.1.3 Dvojmotivácia adverbíí	445
3.1.3.1 Deadjektívno-desubstantívna motivácia	446
3.1.3.2 Deadverbiálno-deadjektívna motivácia	447
3.1.3.3 Ostatné prípady	449

3.1.4 Dvojmotivácia verb	449
3.1.4.1 Deverbatívno-deverbatívna motivácia	450
3.1.4.2 Deadjektívno-desubstantívna motivácia	450
3.1.4.3 Ostatné prípady	450
3.1.5 Dvojmotivácia ostatných slovných druhov	451
3.2 Trojmotivácia	451
3.2.1 Trojmotivácia substantív	454
3.2.1.1 Deadjektívno-desubstantívno-desubstantívna motivácia	454
3.2.1.2 Deadjektívno-desubstantívno-deverbatívna motivácia	457
3.2.1.3 Ostatné prípady	458
3.2.2 Trojmotivácia adverbí	459
3.2.3 Trojmotivácia adjektív	459
3.3 Štvormotivácia	459
4 Motivačná intencia	460
4.1 Zastúpenie lexém podľa typov motivačnej intencie	462
4.1.1 Domáce lexémy	463
4.1.2 Prevzaté lexémy	464
4.1.3 Hybridné lexémy	466
4.2 Charakteristika jednotlivých typov motivačnej intencie	467
4.2.1 Prvý typ	468
4.2.2 Druhý typ	470
4.2.3 Tretí typ	472
4.2.4 Štvrtý typ	473
4.3 Motivačný potenciál	475
5 Zhrnutie	476
Literatúra	479
Zoznam skratiek a značiek	480

0 Úvodné poznámky

V dôsledku slovotvorby vzniká osobitý a dôležitý typ lexikálnych paradigiem – slovotvorné útvary. J. Furdík (2004) rozlišuje dva typy slovotvorných útvarov – rovnakokoreňové útvary, ktoré primárne odrážajú „horizontálny“ aspekt slovotvorných vzťahov, teda vzťah motivant – motivát (slovotvorný rad, slovotvorná paradigma, slovotvorné hniezdo), a rôznokoreňové útvary, do ktorých sa primárne premieta „vertikálny“ aspekt slovotvorných vzťahov, teda rovnaký spôsob utvorenosti (slovotvorný typ, onomaziologická kategória, typ onomaziologickej kategórie).

S ohľadom na jednoznačný „súrodenecký“ vzťah slovotvornej a paradigmatickej motivácie možno okrem termínu slovotvorný útvar synonymicky používať aj termín slovotvorná paradigma (v širšom zmysle). Tento termín sa totiž zväčša používa vo význame *súbor motivátov utvorených od jedného motivantu* (porov. Furdík, 2004, s. 74). O slovotvornej paradigme v tomto zmysle po prvýkrát uvažovala a tento termín do slovakistickej a slavistickej lingvistiky uviedla K. Buzássyová (1974, 2001).

Možno teda konštatovať, že podstata slovotvornej motivácie spočíva v paradigmatických vzťahoch, preto slovotvornú motiváciu možno pokladať za špecifický prejav, a teda podtyp paradigmatickej motivácie (porov. aj Ološtiak, 2011a, s. 52). Preto výskum lexikálnoparadigmatických dimenzií slovotvornej motivácie prirodzeným spôsobom tvorí integrálnu súčasť derivatologického bádania.¹

Fungovanie slovotvorných útvarov (v našom ponímaní slovotvorných paradigiem v širšom zmysle) má mnoho aspektov, z ktorých si v nasledujúcom oddiele všimneme štyri, ktoré sú primárne späté s rovnakokoreňovými útvarmi – motivačné hniezdo (kapitola 1), motivačný rad (kapitola 2), polymotivácia (kapitola 3), motivačná intencia (kapitola 4).

Na pomenovanie súboru lexém spätých vzťahom slovotvornej motivácie s rovnakou koreňovou morférou, resp. súboru slovotvorných radov a slovotvorných paradigiem s rovnakou koreňovou morférou sa tradične používa termín **slovotvorné hniezdo** (Furdík, 2004, s. 76 n.). V súlade s koncepciou tejto monografie a databázou Slovníka koreňových morfém slovenčiny (4., nepublikované vydanie) v kapitole 1 spracúvame nielen lexémy utvorené pomocou slovotvornej motivácie, ale aj pomocou morfolologickej, syntaktickej a abreviačnej motivácie. Z tohto dôvodu sme zvolili termín so širšou platnosťou – **motivačné hniezdo** (ďalej budeme používať aj jednoslovný ekvivalent **hniezdo**). Štatistické údaje sme vypočítali a interpretujeme z najväčšieho podsúboru SKMS – apelatíva², do ktorého sú zakomponované aj synsémantické lexémy vstupujúce do motivačných vzťahov s autosémantikami. Z tohto dôvodu sa zameriavame na interpretáciu autosémantických apelatív, pretože uvedené štatistické údaje o synsémantikách sú neúplné (nezahrnujú jednotky bez vzťahu k autosémantikám). V kapitole 2 analogicky používame termín **motivačný rad** (resp. jeho jednoslovný ekvivalent **rad**).

¹ O niektorých otvorených otázkach vzťahu slovotvornej a paradigmatickej motivácia v kontexte uvažovania o nominačnosti a nenominačnosti porov. oddiel II. kap. 1.2.2, pozn. pod čiarou 4.

² Porov. v treťom vydaní SKMS (2012) tieto tri slovníkové časti: apelatíva (s. 49 – 633), propriá (s. 635 – 673), synsémantiká (s. 675 – 684).

1 Motivačné hniezdo

V skúmanom súbore sa nachádza 10 427 motivačných hniezd s početnosťou od jednej lexémy až po 281 lexém. Priemerná veľkosť hniezda je 7,3 lexémy. Celkovo sa v súbore nachádza 134 rôznych hniezdových početností (veľkostných typov). Najfrekvencovanejšie sú dvojlexémové a jednolexémové hniezda³. V zásade platí nepriama úmernosť (resp. tendencia k nepriamej úmernosti) – počet výskytov hniezda klesá so stúpajúcim počtom lexém v hniezde; porov. tab. [1]. Hniezda s početnosťou 1 – 20 lexém sa podľa frekvencie nachádzajú na prvých 20 miestach a spolu predstavujú 93,4 %. Ostatných 114 veľkostných typov predstavuje len 6,6 % všetkých hniezd. 42 veľkostných typov hniezd sa vyskytuje len raz, 36 veľkostných typov hniezd sa vyskytuje dvakrát. 200 a viac členov motivačných hniezd má osem lexém: verbum *klásť* (281 členov), numerále *dva* (278), verbá *ísť / chodiť* (240), numerále *pol* a adverbium *spolu* (po 235), verbá *viest* (227), *písať* (206), *rodiť* (204). 100 a viac členov má 49 hniezd (0,5 %), 50 a viac členov má 209 hniezd (2 %). Na druhej strane 5 a menej členov má 7 045 hniezd (67,6 %), jednočlenných „hniezd“ je 1 761 (16,9 % z celkového počtu hniezd). Prehľad dvadsiatich najviac zastúpených veľkostných typov hniezd uvádza tab. [1].

[1] Dvadsať najviac zastúpených veľkostných typov hniezd

veľkosť hniezda (počet lexém v hniezde)	počet hniezd	%
2	2 575	24,7
1	1 761	16,9
3	1 304	12,5
4	852	8,2
6	592	5,7
5	553	5,3
7	470	4,5
8	324	3,1
9	248	2,4
10	189	1,8
11	172	1,6
12	153	1,5
14	103	1,0
13	97	0,9
15	87	0,8
16	68	0,7
17	62	0,6
20	47	0,5
18	43	0,4
19	42	0,4
ostatné	685	6,6
spolu	10 427	

³ De facto nejde o nominačné hniezdo, pretože takýto „útvar“ tvorí len jedna lexéma bez nominačného vzťahu k iným jednotkám. Pre štatistické potreby však aj v tomto prípade o hniezde uvažujeme.

Slovnodruhovú charakteristiku motivačných hniezd sa odvíja od slovnodruhovej príslušnosti východiskových motivantov. Najviac motivačných hniezd majú substantíva (7 336 hniezd, čo predstavuje 70,4 % všetkých hniezd), potom verbá (2 026 hniezd; t. j. 19,4 %) a adjektíva (770 hniezd; 7,4 %). Od východiskových motivantov týchto troch slovných druhov sa tvorí 97,2 % všetkých hniezd. Zastúpenie motivačných hniezd jednotlivých slovných druhov s počtom výskytov a priemernou veľkosťou zachytáva tab. [2].

[2] Motivačné hniezda – slovnodruhový sumár

slovný druh	počet výskytov	priemerná veľkosť	%
substantíva	7 336	5,3	70,4
verbá	2 026	12,3	19,4
adjektíva	770	9,8	7,4
interjekcie	115	8,3	1,1
adverbiá	84	7,5	0,8
pronominá	53	16,9	0,5
numeráliá	27	73	0,3
prepozície	6	24	0,1
konjunkcie	4	3,8	0,04
partikuly	3	3,3	0,03
konjunkcie + partikuly	2	6	0,02
interjekcie + partikuly	1	4	0,01
spolu	10 427		

Ako vidno, počet hniezd jednotlivých slovných druhov je veľmi rozdielny (od 7 336 pri substantívach až po jedno hniezdo pri interjekcii a zároveň partikule *hej*), takže porovnávanie ich priemernej veľkosti nemá relevantnú výpovednú hodnotu. Možno sa však pozrieť na pomerné zastúpenie hniezd s rozličnou veľkosťou v jednotlivých slovných druhoch. Brali sme pritom do úvahy všetky autosémantiká a interjekcie ako synsémantický slovný druh s najväčším počtom hniezd (115; porov. tab. [2]).

Prehľad zastúpenia najväčších a najmenších hniezd⁴ autosémantik, ktoré sú usporiadané podľa celkového počtu hniezd od substantív po numeráliá (porov. tab. [2]), sa nachádza v tab. [3]. Porovnávali sme pritom zastúpenie v týchto skupinách hniezd podľa veľkosti: 1) veľké hniezda: a) s 200 a viac lexémami (200 <), b) so 100 a viac lexémami (100 <), c) s 50 a viac lexémami (50 <); 2) malé hniezda: a) s menej než piatimi lexémami (5 >), b) s jednou lexémou (1).

Z tabuľky vyplýva, že najviac veľkých hniezd majú numeráliá so 7,4 % hniezd s veľkosťou 200 a viac lexém, 18,5 % hniezd s veľkosťou 100 a viac lexém a 55,6 % hniezd s veľkosťou 50 a viac lexém. Na druhej strane numeráliá majú spomedzi porovnávaných slovných druhov najmenej malých hniezd: 4 % hniezd s menej než piatimi lexémami a 1 % hniezd s jednou lexémou.

⁴ Percentuálne zastúpenie počtu hniezd s vybraným rozsahom je vypočítané s ohľadom na počet všetkých hniezd daného slovného druhu; porov. tab. [3].

Slovné druhy s najvyšším počtom hniezd (substantíva a verbá) vykazujú odlišné parametre. Substantíva v skupine 200 a viac lexém nemajú ani jedno hniezdo, v skupine 100 a viac lexém majú zastúpenie 0,1 %, avšak v skupine 50 a viac lexém majú tretie najvyššie zastúpenie hniezd 6,9 % (po numeráliách a pronomínach, ktoré v porovnaní so substantívami majú extrémne malý počet hniezd). Na rozdiel od substantív verbá sú zastúpené aj v skupine veľkých hniezd, kde majú najviac hniezd (päť) zo všetkých slovných druhov v skupine $200 <$ a takisto (27 hniezd) v skupine $100 <$. Porovnateľne so substantívami majú percentuálne zastúpenie v skupine $50 <$ (verbá 5,2 %, substantíva 6,9 %) a v skupine jednolexémových hniezd (verbá 19,9 %, substantíva 16,6 %). Rozdiel možno pozorovať v skupine $5 >$, do ktorej patria viac ako dve tretiny substantívnych hniezd (72,4 %) a viac ako polovica verbálnych hniezd (53,8 %), čo sa odráža aj v priemernej početnosti hniezd týchto dvoch slovných druhov.

Pri pohľade na jednotlivé veľkostné skupiny (percentuálne zastúpenie v rámci daného slovného druhu a absolútne zastúpenie pri porovnávaní slovných druhov) možno konštatovať, že v skupine 1 (jednolexémové hniezda), pokiaľ ide o percentuálne zastúpenie v danom slovnom druhu, dominujú adverbiá a pronominá. Viac ako jedna tretina adverbiálnych hniezd (35,7 %) a viac ako jedna pätina pronominálnych hniezd (22,6 %) má len jednu lexému. V absolútnych číslach sú na prvom mieste substantíva, pri ktorých evidujeme 1 220 jednolexémových hniezd, a verbá so 403 jednolexémovými hniezdami. Z tabuľky [3] taktiež vyplýva, že pokiaľ ide o absolútne čísla, platí priama úmernosť, ktorá sa týka jednolexémových hniezd, ale aj hniezd s veľkosťou $5 >$: čím väčší počet hniezd, tým vyšší je aj počet malých hniezd. Pre veľkostnú skupinu $50 <$ to platí len v prípade, ak porovnáваме tri hniezdovo najpočetnejšie slovné druhy (substantíva, verbá, adjektíva). V skupinách $100 <$ a $200 <$ sa nachádza príliš málo hniezd, takže tu zákonitosti alebo tendencie hľadať nemožno.

[3] Zastúpenie najväčších a najmenších hniezd autosémantík

slovný druh	veľkosť hniezd									
	200 <	%	100 <	%	50 <	%	5 >	%	1	%
substantíva	0	0,0	10	0,1	505	6,9	5 308	72,4	1 220	16,6
verbá	5	0,2	27	1,3	106	5,2	1 089	53,8	403	19,9
adjektíva	0	0,0	5	0,6	30	3,9	484	62,9	83	10,8
adverbiá	1	1,2	1	1,2	1	1,2	64	76,2	30	35,7
pronominá	0	0,0	1	1,9	5	9,4	24	45,3	12	22,6
numeráliá	2	7,4	5	18,5	15	55,6	4	14,8	1	3,7

V nasledujúcom texte nebudeme podrobne analyzovať zloženie motivačných hniezd, ale zameriame sa na početnosť hniezd podľa východiskového motivantu, konkrétne podľa slovnodruhovej príslušnosti a pôvodu.

1.1 Charakteristika hniezd jednotlivých slovných druhov

1.1.1 Substantívne hniezda

V súbore sa nachádza 7 336 substantívnych motivačných hniezd, čo predstavuje viac než dve tretiny všetkých hniezd (70,4 %). Priemerná veľkosť je 5,3 lexémy v jednom hniezde. Najrozsiahléjšie hniezdo má lexéma *miera* (183 jednotiek), viac ako 100 členov má 10 lexém (*miera*, *vôľa*, *mysel*, *ruka*, *boh*, *zem*, *šéf*, *voda*, *hlas*, *rok*), 50 a viac členov má 50 hniezd. Na druhej strane motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 6 604

hniezd (90 % substantívnych hniezd), hniezd s počtom päť lexém a menej je 5 308 (72,4 %). Jednočlenných „hniezd“ je 1 220 (16,6 %).

[4] Najrozsiahlšie substantívne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>miera</i>	183	<i>rok</i>	101
<i>vôľa</i>	145	<i>terapia</i>	90
<i>myseľ</i>	133	<i>škola</i>	89
<i>ruka</i>	124	<i>slovo</i>	88
<i>boh</i>	123	<i>stred</i>	88
<i>zem</i>	117	<i>strana</i>	86
<i>šéf</i>	111	<i>deň</i>	85
<i>voda</i>	106	<i>elektrina / elektrika</i>	81
<i>hlas</i>	102	<i>centrum</i>	80

1.1.2 Verbálne hniezda

V súbore sa nachádza 2 026 verbálnych motivačných hniezd, čo predstavuje takmer dve pätiny všetkých hniezd (19,4 %). Priemerná veľkosť slovesného hniezda je 12,3 lexém, čo je najviac spomedzi slovných druhov so zastúpením viac ako 100 hniezd. Slovesá majú taktiež najväčšie zastúpenie v skupine najväčších hniezd: v skupine 200 < je to päť hniezd (*klásť*, *ísť*, *viest*, *písať*, *rodiť*), v skupine 100 < je to 27 hniezd (okrem spomínaných sú to *stúpiť*, *biť* (*sa*) *dať* (*sa*, *si*), *nieť* (*sa*) / *nosiť* (*sa*), *brať* / *vziať*, *vedieť*, *behať* / *bežať*, *sediť*, *žiť*, *vrátiť* (*sa*), *ťahať* (*sa*), *hrať*, *padať*, *tvoriť* (*sa*), *tlačiť* (*sa*), *jať*, *svietiť* (*sa*), *hľadiť* (*si*), *liať* (*sa*), *lomiť* (*sa*) / *lámať* (*sa*), *pnúť* *sa*, *platiť*); porov. tab. [5]. Počet slovesných hniezd v skupine 50 < je 106. Motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 1 445 verbálnych hniezd (71,3 %), hniezd s počtom päť lexém a menej je 1 089 (53,8 %). Jednočlenných „hniezd“ je 403 (19,9 %).

[5] Najrozsiahlšie verbálne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>klásť</i> (<i>sa</i>)	281	<i>vrátiť</i> (<i>sa</i>)	129
<i>ísť</i>	240	<i>ťahať</i> (<i>sa</i>)	127
<i>viest</i> (<i>sa</i>)	227	<i>hrať</i> / <i>ihrať</i>	126
<i>písať</i>	206	<i>padať</i>	115
<i>rodiť</i>	204	<i>tvoriť</i> (<i>sa</i>)	113
<i>stúpiť</i>	192	<i>tlačiť</i> (<i>sa</i>)	111
<i>biť</i> (<i>sa</i>)	184	<i>jať</i>	108
<i>dať</i> (<i>sa</i> , <i>si</i>)	176	<i>svietiť</i> (<i>sa</i>)	108
<i>nieť</i> (<i>sa</i>) / <i>nosiť</i> (<i>sa</i>)	170	<i>hľadiť</i> (<i>si</i>)	106
<i>brať</i>	169	<i>liať</i> (<i>sa</i>)	104
<i>vedieť</i>	155	<i>lomiť</i> (<i>sa</i>) / <i>lámať</i> (<i>sa</i>)	102
<i>behať</i> / <i>bežať</i>	148	<i>pnúť</i> <i>sa</i>	102
<i>sediť</i>	146	<i>platiť</i>	100
<i>žiť</i>	133		

1.1.3 Adjektívne hniezda

V súbore sa nachádza 770 adjektívnych motivačných hniezd, čo predstavuje 7,4 % všetkých hniezd. Priemerná veľkosť adjektívneho hniezda je 9,8 lexémy. Najrozsiahlejšie hniezdo má lexéma *veľký* (165 jednotiek), viac ako 100 členov má päť lexém (*veľký*, *starý*, *nový*, *malý*, *plný*), 50 a viac členov má 30 hniezd; porov. tab. [6]. Motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 609 adjektívnych hniezd (79,1 %), hniezd s počtom päť lexém a menej je 484 (62,9 %), jednočlenných „hniezd“ je 83 (10,8 %).

[6] Najrozsiahlejšie adjektívne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>veľký</i>	165	<i>zlý</i>	66
<i>starý</i>	134	<i>čistý</i>	65
<i>nový</i>	116	<i>ťažký</i>	63
<i>malý</i>	108	<i>zelený</i>	62
<i>plný</i>	103	<i>zlatý</i>	60
<i>dobrý</i>	89	<i>červený</i>	59
<i>suchý</i>	86	<i>dlhý</i>	59
<i>biely</i>	84	<i>hodný / hoden</i>	59
<i>mladý</i>	75	<i>rovný / roven</i>	58
<i>ľahký</i>	72	<i>istý</i>	57
<i>celý</i>	69	<i>mokrý</i>	55
<i>vysoký</i>	69	<i>drobný</i>	54
<i>svätý</i>	68	<i>rýchly</i>	54
<i>žltý</i>	68	<i>čierny</i>	53
<i>super</i>	66	<i>krásny</i>	50

1.1.4 Adverbiálne hniezda

V súbore sa nachádza 84 adverbiálnych motivačných hniezd, čo predstavuje 0,8 % všetkých hniezd. Priemerná veľkosť adverbiálneho hniezda je 7,5 lexémy. Najrozsiahlejšie hniezdo má lexéma *spolu* (235 jednotiek). Nasleduje 13 hniezd s rozsahom 34 – 10 jednotiek; porov. tab. [7]. Motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 72 adverbiálnych hniezd (85,7 %), hniezd s počtom päť lexém a menej je 64 (76,2 %), jednočlenných „hniezd“ je 30 (35,7 %).

[7] Najrozsiahlejšie adverbiálne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>spolu</i>	235	<i>von</i>	14
<i>niže</i>	34	<i>darmo</i>	13
<i>okolo</i>	31	<i>treba</i>	13
<i>dole / dolu</i>	26	<i>vyše</i>	13
<i>ľúto</i>	18	<i>zajtra</i>	12
<i>hore</i>	16	<i>dnes</i>	10
<i>späť</i>	16	<i>extra</i>	10

1.1.5 Pronominálne hniezda

V súbore sa nachádza 53 pronomínálnych motivačných hniezd, čo predstavuje 0,5 % všetkých hniezd. Priemerná veľkosť pronomínálneho hniezda je 16,9 lexémy, čo je po numeráliách druhý najvyšší počet. Najrozsiahlejšie hniezdo má lexéma *sám* (153 jednotiek). Nasleduje 14 hniezd s rozsahom 65 – 20 jednotiek; porov. tab. [8]. Motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 34 pronomínálnych hniezd (64,2 %), hniezd s počtom päť lexém a menej je 24 (45,3 %), jednočlenných „hniezd“ je 12 (22,6 %).

[8] Najrozsiahlejšie pronomínálne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>sám (sama, samo, samy)</i>	153	<i>čo (čoho)</i>	34
<i>sa (seba)</i>	65	<i>kto (koho)</i>	32
<i>ten (tá, to)</i>	60	<i>kade</i>	30
<i>koľký</i>	55	<i>kde</i>	29
<i>nič</i>	50	<i>taký</i>	29
<i>aký</i>	49	<i>kedy</i>	25
<i>všetok</i>	42	<i>kadiaľ</i>	20
<i>svoj</i>	41		

1.1.7 Numerálne hniezda

V súbore sa nachádza 27 numerálnych hniezd (0,3 % zo všetkých hniezd), ktoré majú priemernú veľkosť 73 lexém, čo je najviac zo všetkých slovných druhov. Druhé najrozsiahlejšie hniezdo vôbec má numerále *dva* (278 členov), viac ako 200 jednotiek majú dve hniezda (*dva, pol*), viac ako 100 jednotiek má päť hniezd (*dva, pol, jeden, štyri, tri*), viac ako 90 jednotiek má osem hniezd (*dva, pol, jeden, štyri, tri, päť, sto, sedem*). Zo základných čísloviek 1 – 10 má menej ako 50-členné hniezdo len číslovka *deväť*. Menej ako 10-členné hniezdo má päť čísloviek (*miliarda, pár, entý, bilión, moc*). Bez motivačného vzťahu (motivačné hniezdo s počtom 1) má len polomotivovaná archaická číslovka *meruôsmi* prostredníctvom radixu **mer** (prostredníctvom základu *ôsmi* patrí do hniezda s východiskovou lexémou *osem*).

[9] Numerálne motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>dva</i>	278	<i>desať</i>	61
<i>pol</i>	235	<i>deväť</i>	43
<i>jeden</i>	183	<i>druhý</i>	36
<i>štyri</i>	172	<i>oba</i>	24
<i>tri</i>	149	<i>milión</i>	21
<i>päť</i>	98	<i>trocha</i>	18
<i>sto</i>	98	<i>posledný</i>	10
<i>sedem</i>	93	<i>miliarda</i>	8
<i>veľa</i>	86	<i>pár</i>	7
<i>šesť</i>	75	<i>entý</i>	3
<i>prvý</i>	71	<i>bilión</i>	2
<i>mnohý</i>	67	<i>moc</i>	2
<i>tisíc</i>	66	<i>meruôsmi</i>	1
<i>osem</i>	63		

1.1.8 Synsémantické hniezda

V hlavnej časti SKMS, ktorá obsahuje apelatívne lexémy, sa nachádzajú aj synsémantická vyznačujúce sa motivačným vzťahom k autosémantikám, a to vo funkcii motivantu alebo motivátu. V tejto časti stručne zhrnieme motivačné hniezda synsémantických východiskových motivantov.

a) Interjekcie. Interjekcie majú spomedzi synsémantik najviac motivačných hniezd (spolu 116⁵), čo predstavuje 1,1 % všetkých hniezd. Priemerná veľkosť interjekčného hniezda je 8,3 lexémy. Najrozsiahlejšie hniezdo má lexéma *klap/klep/klop* (56 jednotiek). Nasleduje 11 hniezd s rozsahom 54 – 20 jednotiek; porov. tab. [10]. Pravda, treba poznamenať, že veľkosť interjekčných hniezd nie je spôsobená samotnými interjekciami, ale skôr deinterjekcionálnymi verbami, z ktorých sa tvoria ďalšie jednotky. Napríklad v najväčšom hniezde sa od východiskových interjekcií *klap/klep/klop* tvorí päť verb (*klapnúť, klapotať, klepať (sa), klepnúť, klopať*), ktoré motivujú zvyšných 50 lexém. Motivačné hniezdo s počtom desať a menej lexém má 87 interjekčných hniezd (75,7 %), hniezd s počtom päť lexém a menej je 65 (56,5 %).

[10] Interjekčné motivačné hniezda

východiskový motivant	veľkosť	východiskový motivant	veľkosť
<i>klap / klep / klop</i>	56	<i>chvat</i>	24
<i>fu / fú / fu-fu / fuk</i>	54	<i>cup</i>	21
<i>šuch</i>	36	<i>dup</i>	21
<i>buch</i>	34	<i>hrk</i>	20
<i>pich</i>	34	<i>prask / prásk</i>	20
<i>kvap</i>	27	<i>puk</i>	20

b) Prepozície. V súbore sa nachádza šesť prepozicionálnych hniezd s týmito motivantmi: *pred/predo* (35 lexém), *medzi* (31), *proti* (28), *pod/podo* (27), *za* (19), *skrz/skrze* (4).

c) Konjunkcie. V súbore sa nachádzajú štyri konjunkčné hniezda s týmito motivantmi: *plus* (6 lexém), *minus* (5), *kým* (3), *zakiaľ* (1). Lexémy *kým* a *zakiaľ* sú pôvodnými pronomiálnymi motivátmi, ktoré sa osamostatnili.

d) Partikuly. V súbore sa nachádzajú tri partikulové hniezda plus dve hniezda s východiskovými partikulami, ktoré sú zároveň konjunkciami: *ozať* (6 lexém), *horký* (3 lexémy), *verabože* (1 lexéma); *však* (8 lexém), *až* (4 lexémy).

1.2 Charakteristika hniezd podľa pôvodu východiskového motivantu

Cieľom tejto časti je v základných črtách charakterizovať motivačné hniezda z hľadiska pôvodu východiskových motivantov. Podľa pôvodu sme hniezda rozdelili na dve skupiny:

1) motivačné hniezda s východiskovým motivantom – domácou lexémou (v SKMS sú označené indexmi 0; 0,3; 0,7; 0,8; 0,9; 6,0); zjednodušene budeme používať spojenie **domáce hniezda**;

2) motivačné hniezda s východiskovým motivantom – prevzatými lexémami alebo lexémami s prevzatými morfológickými komponentmi (v SKMS sú označené indexmi 0,1; 0,2; 1; 1,3; 1,5; 1,7; 1,8; 1,9; 2; 2,3; 2,4; 2,5; 2,7; 2,9; 6; 6,0; 3,6); zjednodušene budeme používať spojenie **prevzaté hniezda**.

⁵ Do súčtu sme zarátali aj lexému *hej*, ktorá je interjekcia aj partikula.

Zastúpenie hniezd s východiskovými domácimi a prevzatými lexémami je uvedené v tab. [11], z ktorej vyplýva pomer domácich a prevzatých hniezd 1 : 2. Hoci je domácich hniezd menej (jedna tretina), zastúpenie lexém v týchto hniezdach je takmer dvojtretinové. Pri prevzatých hniezdach je to opačne – v dvoch tretinách hniezd sa nachádza jedna tretina z celkového počtu lexém. Priemerná početnosť hniezd je 12,3 v domácich hniezdach a 4,4 lexémy v prevzatých hniezdach.

Tieto údaje možno konkretizovať ďalšími faktami, ktoré vyplývajú z korelácie medzi typmi hniezd podľa pôvodu a ich veľkosťou. V skupine hniezd s veľkosťou $200 <$ sa vyskytuje osem domácich a žiadne prevzaté hniezdo, v skupine hniezd s veľkosťou $100 <$ sa vyskytuje 48 domácich a jedno prevzaté hniezdo (východisková jednotka *šéf* s veľkosťou 111 lexém). V skupine hniezd s veľkosťou $50 <$ sa vyskytuje 193 domácich hniezd (5,1 % z celkového počtu domácich hniezd) a 16 prevzatých hniezd (0,2 % z celkového počtu prevzatých hniezd). V skupine malých hniezd $5 >$ majú domáce hniezda zastúpenie 54,1 % a prevzaté hniezda 75,2 %. V skupine jednolexémových „hniezd“ je zastúpenie vzácné vyrovnané; porov. tab. [12].

Zo všetkých týchto údajov vyplýva na jednej strane prirodzená „prevaha“ domácich hniezd, ktoré sú v priemere rozsiahlejšie než prevzaté hniezda. Na druhej strane sú dôkazom adaptovanosti prevzatých lexém, ku ktorej výrazne prispieva aj slovotvorná motivácia. Z celkového počtu nominačne (najmä slovotvorne) nemotivovaných jednotiek len 17 % nevstupuje do nominačných vzťahov (tvoria jednolexémové „hniezda“). Na druhej strane vysokú mieru adaptovanosti vykazujú prevzaté lexémy, ktoré sú východiskovými motivantmi pomerne rozsiahlych motivačných hniezd (50 a viac lexém): *šéf* (111-členné hniezdo), *terapia* (90), *elektrina / elektrika* (81), *centrum* (80), *forma* (72), *Európa* (68), *technika* (67), *super* (66), *majster* (61), *automobil* (56), *cvičiť* (56), *politika* (52), *kultúra* (51), *typ* (51), *história* (50). Ďalších 31 hniezd má veľkosť 30 – 49 lexém (*agrárny*, *akcia*, *cukor*, *fotografia*, *fyzika*, *chémia*, *kolónia*, *magnet*, *maľovať*, *mánia*, *mechanika*, *meter*, *moderný*, *morálka*, *motor*, *norma*, *organizovať (sa)*, *pól*, *praxovať*, *produkovať*, *rádio*, *reálny*, *sex*, *sociálny*, *slabika*, *štát*, *štruktúra*, *konštruovať*, *štýl*, *text*, *vzdeláť (sa)*).

[11] Motivačné hniezda podľa pôvodu motivantov – základné údaje

hniezda podľa pôvodu	hniezda		lexémy v hniezdach		priemerná veľkosť hniezd
	počet	%	počet	%	
domáce	3 774	36,2	46 507	61,5	12,3
prevzaté	6 653	63,8	29 070	38,5	4,4
spolu	10 427		75 577		

[12] Zastúpenie najväčších a najmenších hniezd⁶

hniezda podľa pôvodu	veľkosť hniezd									
	200 <	%	100 <	%	50 <	%	5 >	%	1	%
domáce	8	a) 0,2 b) 100	48	a) 1,3 b) 98	193	a) 5,1 b) 92,3	2 041	a) 54,1 b) 29	620	a) 16,4 b) 35,2
prevzaté	0	a) 0 b) 0	1	a) 0,02 b) 2	16	a) 0,2 b) 7,7	5 004	a) 75,2 b) 71	1 141	a) 17,1 b) 64,8

⁶ Percentuálne údaje sub a) vyjadrujú podiel z celkového počtu hniezd v danej skupine (domáce, resp. prevzaté hniezda), údaje sub b) sa týkajú podielu v danej skupine podľa veľkosti hniezd.

2 Motivačný rad

Motivačný rad chápeme analogicky ako slovotvorný rad, ktorý J. Furdík (2004, s. 73) definuje ako „postupnosť motivovaných slov, z ktorých nasledujúce je motivované predchádzajúcim“. Pravda, s tým rozdielom, že sa nepohybujeme len v oblasti slovotvornej motivácie, ale všetkých spôsobov tvorenia pomenovaní, t. j. všetkých relevantných typov lexikálnej motivácie (porov. oddiel II. kap. 5).

Motivačné rady sme spracovali bez zreteľa na existenciu polymotivácie, takže údaje, ktoré budeme ďalej prezentovať, sú istým spôsobom neúplné. Domnievame sa však, že napriek tomuto hendikepu materiál je dostatočne reprezentatívny na to, aby sme na jeho základe mohli dospieť k čiastkovým záverom.

Východiskový motivant (ďalej aj Mn), sám slovotvorne, morfológicky alebo abreviačne nemotivovaný člen motivačného radu, budeme nazývať **iniciálna lexéma (iniciála)**. Posledný člen motivačného radu budeme nazývať **terminálna lexéma (terminála)**. Podľa vzdialenosti lexémy od iniciály uvažujeme o motivátoch prvého, druhého až siedmeho stupňa (porov. Furdík, 2004, s. 73 n.); ďalej aj Mt1, Mt2 ... Mt7.

V skúmanom súbore sa nachádza celkovo 44 705 motivačných radov, ktoré môžu byť jednočlenné až osemčlenné. Jednočlenné „motivačné rady“ de facto nevytvárajú pomenúvaciu postupnosť, ale pre potreby štatistického vyhodnocovania s nimi počítame ako so špecifickým typom. Zastúpenie jednotlivých radov podľa veľkosti zachytáva tab. [13], z ktorej vyplýva, že najviac zastúpené sú troj-, dvoj- a štvorlexémové rady, ktoré spolu tvoria 86,9 % všetkých motivačných radov. Priemerná veľkosť motivačného radu v skúmanom materiáli sú presne tri lexémy. Platí tiež, že čím viac členov má motivačný rad, tým väčší rozptyl slovnodruhových kombinácií sa v ňom vyskytuje.⁷

[13] Prehľad motivačných radov

veľkosť radu (počet lexém v rade)	počet radov	%	počet slovnodruhových kombinácií	rozptyl
1	1 763	3,9	---	---
2	14 693	32,9	69	212,9
3	15 047	33,7	155	97,1
4	9 117	20,4	244	37,4
5	3 223	7,2	263	12,3
6	751	1,7	180	4,2
7	105	0,2	65	1,6
8	6	0,01	5	1,2
spolu	44 705			

V 44 705 motivačných radoch sa realizuje celkovo 990 slovnodruhových kombinácií, z ktorých najčastejší je dvojčlenný rad SUB → ADJ (*more* → *podmorský*, *kolibrík* → *kolibričí*, *pirát* → *pirátov*, *kaucia* → *kaučný*), potom trojčlenný rad SUB → SUB → ADJ (napr. *zákazník* → *zákazníčka* → *zákazníčkin*, *milícia* → *milicionár* → *milicionársky*, *misa* → *miska* → *miskovitý*, *kilowatt* → *kilowatthodina* → *kilowatthodinový*) a na treťom mieste sa na-

⁷ Rozptyl je v tabuľke [13] vyjadrený číslom v pravom stĺpci. Je vypočítaný ako podiel medzi počtom radov danej veľkosti a počtom slovnodruhových kombinácií. Platí, že čím väčší je podiel, tým menší je rozptyl.

chádza dvojčlenný rad VER → VER (*milovať* → *zamilovať si*, *mlčať* → *umlčať*, *násobiť* → *vynásobiť*, *robiť* → *robiť*). Desať najčastejších slovnodruhových kombinácií, ktoré spolu tvoria takmer polovicu (46,5 %) všetkých motivačných radov, zachytáva tab. [14]. V týchto radoch sa nachádzajú len tri slovotvorne najaktívnejšie slovné druhy – substantíva, verbá a adjektíva.

[14] Desať najčastejších slovnodruhových kombinácií v motivačných radoch

motivačný rad	počet	%
SUB → ADJ	5 180	11,6
SUB → SUB → ADJ	3 048	6,8
VER → VER	2 305	5,2
SUB → SUB	2 239	5,0
SUB → ADJ → SUB	1 556	3,5
SUB → SUB → SUB → ADJ	1 481	3,3
VER → SUB → ADJ	1 424	3,2
SUB	1 399	3,1
VER → SUB	947	2,7

V pozícii terminály sa najčastejšie vyskytujú adjektíva, potom substantíva, adverbá a verbá. Z adjektív sú to najmä privlastňovacie desubstantívne adjektíva (*otcov*, *matkin*), deverbatívne dejové adjektíva (*písací*, *želací*) a relačné desubstantívne adjektíva (*polosurový*, *svätovojtešský*). Zo substantív sú to najmä abstraktá (*adaptabilita*, *pästiarstvo*), z adverbí spôsobové a zreteľové adverbá (*krivolako*, *futbalovo*). Percentuálne zastúpenie slovných druhov v pozícii terminálnej lexémy vo vybraných kvantitatívnych typoch motivačných radov sumarizuje tab. [15]. Z nej vyplýva, že zastúpenie terminálnych adjektív so zvyšujúcou sa početnosťou radu stúpa, zatiaľ čo zastúpenie verb klesá. Zastúpenie substantív mierne klesá (avšak nie tak výrazne ako pri verbách) a adverbá si udržiavajú konštantnú úroveň.

[15] Slovnodruhovú charakteristiku terminálnych lexém

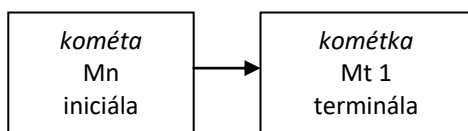
slovný druh	percentuálne zastúpenie					
	všetky rady (2 – 8 členov)	3-čl.	4-čl.	5-čl.	6-čl.	7-čl.
adjektíva	43,4	37,9	48,6	54,2	55,8	57,1
substantíva	27,9	29,9	25,9	24,2	23,7	21,0
adverbá	14,2	18,4	19,8	18,7	18,5	21,9
verbá	12,4	11,7	4,2	2,0	0,5	0

V ďalšom texte v samostatných podkapitolách predstavíme jednotlivé motivačné rady podľa veľkosti, pričom jednočlenným radom osobitnú pozornosť nebudeme venovať.

2.1 Dvojčlenné rady

Dvojčlenný motivačný rad tvoria dve lexémy – iniciála a terminála (motivát 1. stupňa), napr. *absurdný* → *absurdita*, *grajciar* → *grajciarik*, *chromý* → *ochromieť*, *kóta* → *kótovať*, *lámať* → *lámací*, *osem* → *osemkrát*, *reálny* → *reálka*, *vyššie* → *vyšný*. Schematicky to možno znázorniť takto:

[16] Schematické znázornenie dvojčlenného motivačného radu

V dvojčlenných radoch sa vyskytuje 69 rozličných slovnodruhových kombinácií, z ktorých dvadsať najčastejších dosahuje spolu 98 % všetkých dvojčlenných radov. Z nich len prvých dvanásť má zastúpenie viac ako 1 %; porov. tab. [17].

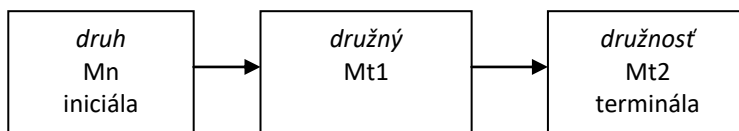
[17] Dvadsať najčastejších slovnodruhových kombinácií v dvojčlenných radoch

motivačný rad	počet	%
SUB → ADJ: <i>krhla</i> → <i>krhlový</i>	5180	35,3
VER → VER: <i>kresat'</i> → <i>skresat'</i>	2305	15,7
SUB → SUB: <i>krava</i> → <i>kravička</i>	2239	15,2
VER → SUB: <i>prezliekať sa</i> → <i>prezliekareň</i>	947	6,4
ADJ → SUB: <i>slabý</i> → <i>slabota</i>	815	5,5
ADJ → ADV: <i>stabilný</i> → <i>stabilne</i>	562	3,8
SUB → VER: <i>čelo</i> → <i>čeliť</i>	466	3,2
ADJ → ADJ: <i>šikmé (oči)</i> → <i>šikmooký</i>	451	3,1
VER → ADJ: <i>šiť</i> → <i>šijací</i>	308	2,1
NUM → ADJ: <i>sto (listov)</i> → <i>stolistý</i>	285	1,9
ADJ → VER: <i>špatný</i> → <i>ošpatnieť</i>	243	1,7
PRON → PRON: <i>každý</i> → <i>každučký</i>	157	1,1
SUB → ADV: <i>kopec</i> → <i>kopcom</i>	91	0,6
NUM → SUB: <i>štyri</i> → <i>štvorica</i>	83	0,6
INT → VER: <i>puf</i> → <i>pufkať</i>	66	0,4
PRON → SUB: <i>svoj</i> → <i>svojeť</i>	52	0,4
ADV → ADV: <i>dnes</i> → <i>dodnes</i>	41	0,3
NUM → NUM: <i>tri</i> → <i>trojmo</i>	36	0,2
SUB → PREP: <i>formou (forma)</i> → <i>formou</i>	34	0,2
VER → ADV: <i>mlčať</i> → <i>mlčky</i>	32	0,2
ostatné (49 kombinácií)	300	2,0
spolu	14 693	

2.2 Trojčlenné rady

Trojčlenný motivačný rad tvoria tri lexémy – iniciála, motiváty 1. stupňa a motivát 2. stupňa (terminála), napr. *centrum* → *centrálny* → *centrálne*, *cesta* → *cestár* → *cestárov*, *klátiť* → *klátivý* → *klátivosť*, *mrcha* → *mršina* → *mršinka*, *to* → *potom* (adv.) → *potom* (part.).

[18] Schematické znázornenie trojčlenného motivačného radu

Prvých desať slovnodruhových kombinácií sa týka 73 % trojčlenných radov, pričom dominuje rad substantívum → substantívum → adjektívum so zastúpením jednej pätiny a substantívum → adjektívum → substantívum so zastúpením jednej desatiny. V prvých desiatich kombináciách dominujú motivačne najaktívnejšie slovné druhy – substantíva a verbá (po 11 pozícií z 30 možných⁸).

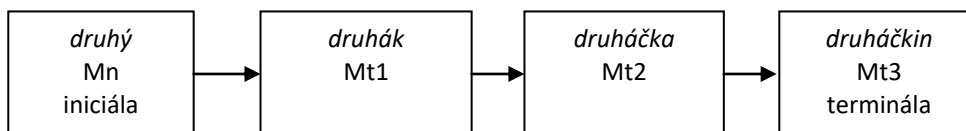
[19] Najčastejšie slovnodruhovú kombinácie v trojčlenných radoch

motivačný rad	počet	%
SUB → SUB → ADJ: <i>jar</i> → <i>predjarie</i> → <i>predjarný</i>	3 048	20,3
SUB → ADJ → SUB: <i>invencia</i> → <i>invenčný</i> → <i>invenčnosť</i>	1 556	10,3
SUB → ADJ → ADV: <i>obraz</i> → <i>obrazný</i> → <i>obrazne</i>	1 424	9,5
VER → SUB → ADJ: <i>loviť</i> → <i>lovec</i> → <i>lovecký</i>	1 399	9,3
VER → VER → VER: <i>niešť</i> → <i>preniesť/prenášať</i> → <i>poprenášať</i>	719	4,8
VER → VER → SUB: <i>pučať</i> → <i>rozpučať</i> → <i>rozpuk</i>	693	4,6
VER → ADJ → ADV: <i>podozrievať</i> → <i>podozrivý</i> → <i>podozrivo</i>	651	4,3
VER → ADJ → SUB: <i>sypať sa</i> → <i>sypký</i> → <i>sypkosť</i>	644	4,3
SUB → VER → VER: <i>šofér</i> → <i>šoférovať</i> → <i>došoférovať</i>	440	2,9
VER → SUB → SUB: <i>štrbiť</i> → <i>štrbina</i> → <i>štrbinka</i>	403	2,7
ostatné kombinácie (spolu 145)	4 070	27,0
spolu	15 047	

2.3 Štvorčlenné rady

Štvorčlenný motivačný rad tvoria štyri lexémy – iniciála, motiváty 1. stupňa, motivát 2. stupňa a motivát 3. stupňa (terminála), napr. *škola* → *záškolák* → *záškolácky* → *záškoláctvo*, *manažovať* → *manažér* → *manažérka* → *manažérkin*, *hrmieť* → *hrom* → *hromový* → *hromovo*, *chladný* → *chlad* → *chladiť* → *chladnička*.

[20] Schematické znázornenie štvorčlenného motivačného radu

Prvých desať slovnodruhových kombinácií sa týka 63,4 % štvorčlenných radov, pričom dominuje rad substantívum → substantívum → substantívum → adjektívum so zastúpením 16,2 % a verbum → verbum → substantívum → adjektívum (8,6 %). V prvých desiatich

⁸ 30 možných pozícií vyplýva z desiatich trojčlenných radov, ktoré v komentári berieme do úvahy.

kombináciách dominujú motivačne najaktívnejšie slovné druhy – substantíva (17 pozícií zo 40 možných⁹), verbá a adjektíva (po 10 pozícií).

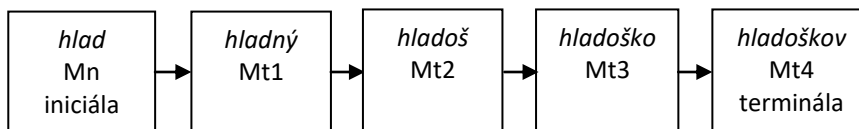
[21] Najčastejšie slovnodruhovú kombinácie v štvorčlenných radoch

motivačný rad	počet	%
SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>ego</i> → <i>egoista</i> → <i>egoistka</i> → <i>egoistkin</i>	1481	16,2
VER → VER → SUB → ADJ: <i>hľadiť</i> → <i>rozhliaď sa</i> → <i>rozhlád</i> → <i>rozhládový</i>	785	8,6
VER → SUB → SUB → ADJ: <i>reportovať</i> → <i>reportér</i> → <i>reportérka</i> → <i>reportérkin</i>	774	8,5
SUB → SUB → ADJ → ADV: <i>koreň</i> → <i>korenie</i> → <i>korenistý</i> → <i>korenisto</i>	456	5,0
SUB → SUB → ADJ → SUB: <i>koža</i> → <i>kožiar</i> → <i>kožiarsky</i> → <i>kožiarstvo</i>	442	4,8
VER → SUB → ADJ → SUB: <i>pracovať</i> → <i>práca</i> → <i>prácný</i> → <i>prácnosť</i>	422	4,6
VER → VER → ADJ → SUB: <i>tesať</i> → <i>otesať</i> → <i>neotesaný</i> → <i>neotesanosť</i>	396	4,3
VER → VER → ADJ → ADV: <i>páliť</i> → <i>napáliť sa</i> → <i>napálený</i> → <i>napálene</i>	371	4,1
VER → SUB → ADJ → ADV: <i>ignorovať</i> → <i>ignorant</i> → <i>ignorantský</i> → <i>ignorantsky</i>	364	4,0
SUB → VER → SUB → ADJ: <i>póza</i> → <i>pózovať</i> → <i>pozér</i> → <i>pozérov</i>	285	3,1
ostatných 234 kombinácií	3 341	26,6
spolu	9 117	

2.4 Päťčlenné rady

Päťčlenný motivačný rad tvorí päť lexém – iniciála, motiváty 1. až 3. stupňa a motivát 4. stupňa (terminála), napr. *žiť* → *živý* → *život* → *životný* → *životne*, *sorta* → *sortiment* → *sortimentár* → *sortimentárka* → *sortimentárkin*, *malý* → *malomesto* → *malomestský* → *malomeštiak* → *malomeštiakov*, *projekt* → *projektovať* → *projektant* → *projektantka* → *projektantkin*.

[22] Schematické znázornenie päťčlenného motivačného radu

Prvých desať slovnodruhovú kombinácií sa vyskytuje v polovici (49,4 %) päťčlenných radov, pričom dominuje rad substantívum → substantívum → substantívum → substan-

⁹ 40 možných pozícií vyplýva z desiatich štvorčlenných radov, ktoré v komentári spomínáme.

tívum → adjektívum so zastúpením 8,8 % a verbum → verbum → substantívum → substantívum → adjektívum (8,4 %). V prvých desiatich kombináciách prevažujú motivačne najaktívnejšie slovné druhy – substantíva (24 pozícií z 50 možných¹⁰), verbá (12 pozícií) a adjektíva (11 pozícií).

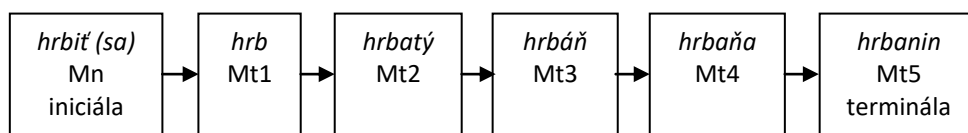
[23] Najčastejšie slovnodruhovú kombinácie v päťčlenných radoch

motivačný rad	počet	%
SUB → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>scéna → scenár → scenárista → scenáristka → scenáristkin</i>	285	8,8
VER → VER → SUB → SUB → ADJ: <i>slúžiť → obslúžiť → obsluhovač → obsluhovačka → obsluhovačkin</i>	272	8,4
VER → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>písať → pismo → písmeno → písmenko → písmenkový</i>	236	7,3
SUB → VER → SUB → SUB → ADJ: <i>obchod → obchodovať → maloobchod → maloobchodník → maloobchodnícky</i>	157	4,9
VER → VER → SUB → ADJ → SUB: <i>rušiť → porušiť → porucha → poruchový → poruchovosť</i>	143	4,4
VER → VER → SUB → ADJ → ADV: <i>ctiť → uctiť (si) → úcta → úctivý → úctivo</i>	133	4,1
SUB → ADJ → SUB → SUB → ADJ: <i>nos → nosatý → nosáň → nosaňa → nosanin</i>	132	4,1
VER → SUB → SUB → ADJ → SUB: <i>rásť → rastlina → rastlinár → rastlinársky → rastlinárstvo</i>	94	2,9
SUB → SUB → SUB → ADJ → ADV: <i>strana → straník → nestraník → nestranícky → nestranícky</i>	70	2,2
VER → VER → VER → SUB → ADJ: <i>chovať → vychovať → prevychovať → prevýchova → prevýchovný</i>	69	2,1
ostatných 253 kombinácií	1 632	50,6
spolu	3 223	

2.5 Šesťčlenné rady

Šesťčlenný motivačný rad tvorí šesť lexém – iniciála, motiváty 1. až 4. stupňa a motivát 5. stupňa (terminála), napr. *činiť → činný → činohra → činohrec → činoherečka → činoherečkin, držať → udržať → údržba → údržbár → údržbársky → údržbárstvo, fotografia → fotografický → fotoreportáž → fotoreportér → fotoreportérka → fotoreportérkin*.

[24] Schematické znázornenie šesťčlenného motivačného radu

¹⁰ 50 možných pozícií vyplýva z desiatich päťčlenných radov.

Prvých desať slovnodruhových kombinácií sa vyskytuje len vo viac ako jednej tretine (36,8 %) šesťčlenných radov, pričom na prvých dvoch miestach sa nachádzajú rady VER → VER → SUB → SUB → SUB → ADJ (9,6 %) a SUB → ADJ → SUB → SUB → SUB → ADJ (5,5 %). V prvých desiatich kombináciách sa okrem jedného radu na všetkých pozíciách vyskytujú len substantíva (34 pozícií), adjektíva (13) a verbá (12). V ôsmich z desiatich prípadov ako terminála figuruje adjektívna lexéma (privlastňovacie adjektívum), raz substantívum (abstraktum) a raz deadjektívne adverbium.

[25] Najčastejšie slovnodruhovú kombinácie v šesťčlenných radoch

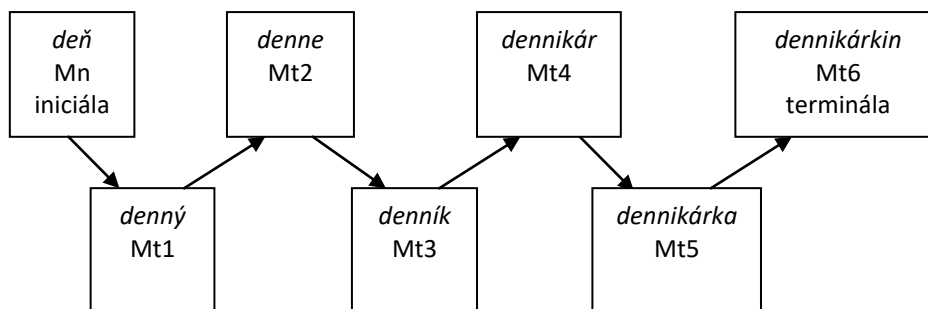
motivačný rad	počet	%
VER → VER → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>žalovať</i> → <i>obžalovať</i> → <i>obžaloba</i> → <i>obžalobca</i> → <i>obžalobkyňa</i> → <i>obžalobkynin</i>	72	9,6
SUB → ADJ → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>alkohol</i> → <i>alkoholický</i> → <i>alkoholizmus</i> → <i>alkoholik</i> → <i>alkoholička</i> → <i>alkoholičkin</i>	41	5,5
VER → SUB → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>analyzovať</i> → <i>analýza</i> → <i>analytik</i> → <i>šéfanalytik</i> → <i>šéfanalytička</i> → <i>šéf-analytičkin</i>	38	5,1
SUB → VER → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>ruka</i> → <i>ručíť</i> → <i>ručiteľ</i> → <i>spoluručiteľ</i> → <i>spoluručiteľka</i> → <i>spoluručiteľkin</i>	24	3,2
SUB → SUB → SUB → SUB → SUB → ADJ: <i>ruka</i> → <i>rukavica</i> → <i>rukavička</i> → <i>rukavičkár</i> → <i>rukavičkárka</i> → <i>rukavičkárkin</i>	20	2,7
SUB → ADJ → SUB → SUB → ADJ → ADV: <i>chémia</i> → <i>chemický</i> → <i>chemoterapia</i> → <i>chemoterapeut</i> → <i>chemoterapeutický</i> → <i>chemoterapeuticky</i>	18	2,4
VER → VER → SUB → SUB → ADJ → SUB: <i>viezť</i> → <i>povoziť</i> → <i>povoz</i> → <i>povozník</i> → <i>povoznícky</i> → <i>povozníctvo</i>	17	2,3
VER → VER → VER → SUB → SUB → ADJ: <i>kročiť</i> → <i>pokročiť</i> → <i>pokračovať</i> → <i>pokračovateľ</i> → <i>pokračovateľka</i> → <i>pokračovateľkin</i>	17	2,3
VER → SUB → VER → SUB → SUB → ADJ: <i>môcť</i> → <i>moc</i> → <i>zmocniť sa</i> → <i>zmocniť</i> → <i>zmocniťka</i> → <i>zmocniťkin</i>	15	2,0
VER → SUB → ADJ → SUB → SUB → ADJ: <i>cítiť</i> → <i>cit</i> → <i>citlivý</i> → <i>citlivka</i> → <i>citlivkár</i> → <i>citlivkárov</i>	14	1,9
ostatných 170 kombinácií	475	63,2
spolu	751	

2.6 Sedemčlenné rady

Sedemčlenný motivačný rad tvorí sedem lexém – iniciála, motiváty 1. až 5. stupňa a motivát 6. stupňa (terminála). V tejto skupine pozorujeme najväčší rozptyl, v 105 radoch sa vyskytuje 65 kombinácií, pričom najfrekvencovanejšia kombinácia sa opakuje len osemkrát (7,6 %). Ide o kombináciu VER → VER → SUB → ADJ → SUB → SUB → ADJ, napr. *ísť* → *vyjsť* (*vychádzať* / *vychodiť*) → *východ* → *východný* → *východniar* → *východniarka* → *východniarkin*. Päťkrát sa opakuje kombinácia VER → VER → SUB → SUB → SUB → SUB → ADJ, napr. *smiať sa* → *posmievať sa* → *posmech* → *posmešok* → *posmeškár* → *posmeškárka* → *posmeškárkin*. Štyrikrát sa opakujú kombinácie SUB → VER → SUB → SUB → SUB → SUB → ADJ (napr. *hospodár* → *hospodáriť* → *hospodárstvo* → *poľnohospodárstvo* → *poľnohospodár* → *poľnohospodárka* → *poľnohospodárkin*) a VER → VER →

VER → SUB → SUB → ADJ → ADV (napr. *padieť* → *padnúť* → *zapadnúť* → *západ* → *juhozápad* → *juhozápadný* → *juhozápadne*).

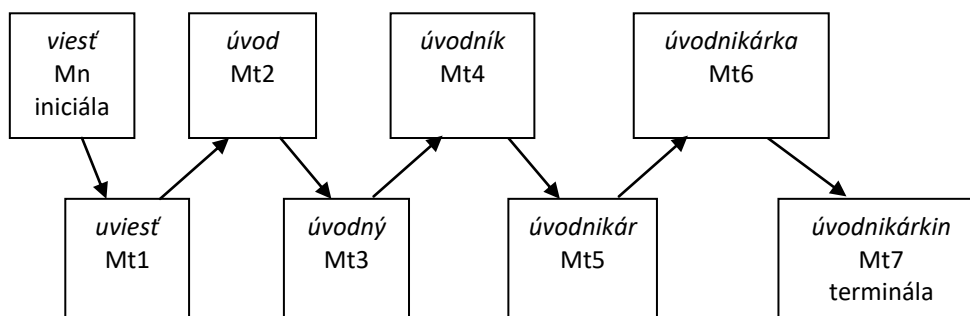
[26] Schematické znázornenie sedemčlenného motivačného radu

2.7 Osemčlenné rady

Osemčlenný motivačný rad tvorí osem lexém – iniciála, motiváty 1. až 6. stupňa a motivát 7. stupňa (terminála). Vyskytuje sa v šiestich prípadoch, v ktorých päťkrát je terminálou prívlastňovacie adjektívum a raz adverbium: *bicykel* → *cyklistika* → *cyklista* → *cyklistický* → *cyklotrial* → *cyklotrialista* → *cyklotrialistka* → *cyklotrialistkin*; *praxovať* → *prax* → *praktický* → *pragmatizmus* → *pragmatický* → *pragmatik* → *pragmaticka* → *pragmatickin*; *konštruovať* → *dekonštruovať* → *dekonštrukcia* → *dekonštruktívny* → *dekonštruktivizmus* → *dekonštruktivista* → *dekonštruktivistka* → *dekonštruktivistkin*; *taký* → *tak* (pron.) → *tak* (part.) → *tákať* → *pritakať/pritakávať* → *pritakávač* → *pritakávačka* → *pritakávačkin*; *viest* → *uviesť* → *úvod* → *úvodný* → *úvodník* → *úvodníkár* → *úvodníkárka* → *úvodníkárkin*; *konštruovať* → *dekonštruovať* → *dekonštrukcia* → *dekonštruktívny* → *dekonštruktivizmus* → *dekonštruktivista* → *dekonštruktivistický* → *dekonštruktivistický*.

[27] Schematické znázornenie osemčlenného motivačného radu

3 Polymotivácia

Podľa počtu motivantov možno vymedziť monomotiváciu (lexéma má jeden motivant) a polymotiváciu (lexéma má viac motivantov). Polymotivácia (viacnásobná motivácia) je teda stav, keď motivát má viac rovnocenných motivantov. Ide o prejav preskupovania vzťahov v motivačnom hniezde, keď sprostredkovanú motiváciu možno chápať ako alternatívnu bezprostrednú motiváciu. Napr. v rade *jahoda* → *jahodový* → *jahodovisko* sa sprostredkovaná motivácia *jahoda* → *jahodovisko* chápe ako alternatíva k bezprostrednej motivácii *jahodový* → *jahodovisko*, teda ide o vzťah *jahoda* → (*jahodový*) → *jahodovisko* „niečo jahodové“ aj „to, čo (má vzťah k) jahodám“.

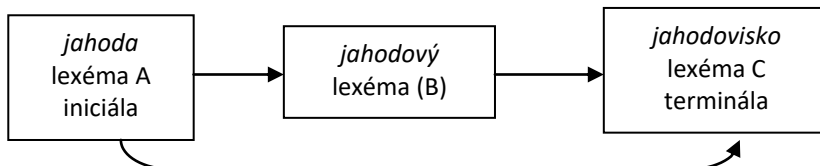
K polymotivácii dochádza rozličnými spôsobmi, ktoré budeme znázorňovať prostredníctvom modelov. Podľa počtu motivantov rozlišujeme **dvojmotiváciu** (lexéma má dva motivanty), **trojmotiváciu** (lexéma má tri motivanty) a **štvormotiváciu** (lexéma má štyri motivanty). Členy hniezda, ktoré spoluvytvárajú polymotiváciu, budeme súhrnne označovať termínom **polymotivačná sekvencia** (zjednodušene **sekvencia**). Kvôli zjednodušeniu a väčšej prehľadnosti nepracujeme s termínmi motivant, motivát, ale členy motivačnej sekvencie identifikujeme dvomi spôsobmi:

1) Slovné: **Iniciálna lexéma (iniciála)** – lexéma stojaca na začiatku sekvencie; **terminálna lexéma (terminála)** – lexéma stojaca na konci sekvencie, t. j. polymotivovaná lexéma.

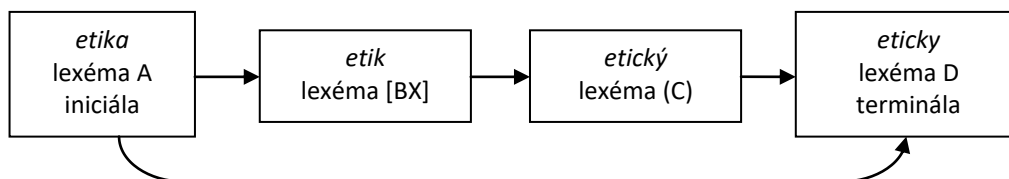
2) Písmenami zo začiatku abecedy: **lexéma A**, **lexéma B**, **lexéma C** atď. pre členy sekvencie. Krajné členy sekvencie sú iniciála a terminála (porov. vyššie). Stredné členy sekvencie sú polymotivačne relevantné v prípade, ak vystupujú ako motivant terminály. V takomto prípade ich zaznačujeme v okrúhlych zátvorkách, napr. (B), (C). Člen sekvencie, ktorý nie je polymotivačne relevantný, t. j. nefunguje ako motivant terminálnej lexémy, sa okrem písmena zo začiatku abecedy označuje ešte písmenom X a v sekvencii sa uvádza v hranatých zátvorkách, napr. [BX], [CX].

Takto sa jednoznačnejšie charakterizuje miesto a funkcia lexémy v sekvencii, napr. uvedená postupnosť *jahoda* → (*jahodový*) → *jahodovisko* je reprezentantom dvojmotivačného modelu $A \rightarrow (B) \rightarrow C$, v ktorom *jahoda* je lexéma A (iniciála) a *jahodovisko* je lexéma C (terminála). V sekvencii $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow D$, napr. *etika* → [etik] → (etický) → *eticky*, je lexéma *etik* polymotivačne irelevantná, pretože nevystupuje ako motivant terminálnej lexémy, adverbia *eticky*. Porov. aj schémy [28] a [29].

[28] Ukážka polymotivačného modelu s terminálnou lexémou *jahodovisko*

[29] Ukážka polymotivačného modelu s terminálnou lexémou *eticky*

Ako vyplýva zo sekvencie zachytenej v schéme [29], polymotivačné modely možno okrem počtu motivantov a počtu členov polymotivačných sekvencií charakterizovať aj počtom preskočených motivačných stupňov, a tým ešte viac konkretizovať danú polymotivačnú sekvenciu. Jednotlivé polymotivačné modely sa charakterizujú zvlášť v podkapitolách o dvojmotivácii (3.1), trojmotivácii (3.2) a štvormotivácii (3.3).

Pomer medzi monomotiváciou a polymotiváciou v skúmanom súbore všetkých motivovaných pomenovaní znázorňuje tabuľka [30]. Keďže polymotivácia sa môže realizovať až pri pomenovaniach stojacich minimálne na druhom stupni motivácie, pre plastickejšie porovnanie zastúpenia mono- a polymotivácie navyše uvádzame aj pomer medzi mono- a polymotiváciou v skupine pomenovaní stojacich na druhom až siedmom motivačnom stupni. Tu je pomer, pravdaže, vyrovnanejší. Z toho vyplýva, že ak zoberieme do úvahy prípady, kde k polymotivácii môže dôjsť, vyskytuje sa vo viac ako desatine motivačných vzťahov. V skúmanom súbore ide sumárne o 4 729 jednotiek.

[30] Zastúpenie monomotivácie a polymotivácie

typ motivácie	všetky motivované pomenovania		druho- a viacstupňové pomenovania	
	počet	%	počet	%
monomotivácia	60 420	92,7	34 337	87,9
polymotivácia	4 729	7,3	4 729	12,1
spolu	65 149¹¹		39 066	

Zastúpenie kvantitatívnych typov polymotivácie zaznamenáva tabuľka [31], z ktorej vyplýva, že dominantne sa vyskytuje dvojmotivácia (94 % zo všetkých prípadov polymotivácie), trojmotivácia je zriedkavá (5,9 %; 281 jednotiek) a štvormotivácia je raritná (0,1 %; šesť jednotiek).

[31] Zastúpenie kvantitatívnych typov polymotivácie

typ polymotivácie	počet	%
dvojmotivácia	4 442	93,9
trojmotivácia	281	5,9
štvormotivácia	6	0,1
spolu	4 729	

3.1 Dvojmotivácia

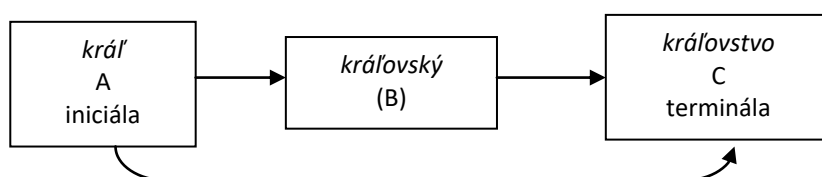
Dvojmotivácia je typ polymotivácie, pri ktorom má lexéma dva motivanty. Ide o najčastejší typ polymotivácie (vyskytuje sa v počte 4 442 jednotiek, čo predstavuje 93,9 % zo všetkých polymotivovaných lexém; porov. tab. [31]). K dvojmotivácii dochádza v podobe týchto štyroch modelov; porov. [32] – [35]; sumár porov. aj v tab. [36]):

¹¹ Celkový súčet je vyšší ako v tab. [10] (oddiel II. kap. 6), pretože pri polymotivácii sme do úvahy brali aj opakujúce sa viackoreňové lexémy, ktoré v jednotlivých hniezdach môžu vstúvať do odlišných motivačných vzťahov aj s ohľadom na monomotiváciu a polymotiváciu.

$A \rightarrow (B) \rightarrow C$

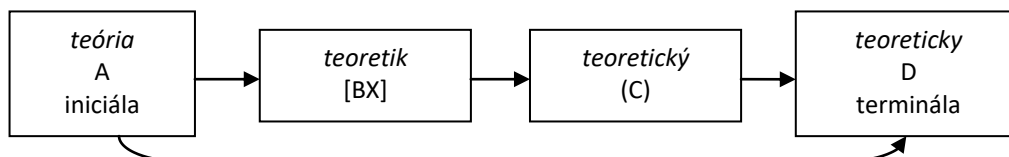
Ide o najjednoduchší a najfrekvencovanejší model (v rámci dvojmotivácie je zastúpený 93,2 %), pri ktorom sa v sekvencii nachádzajú len relevantné lexémy. Na základe sekvencie $A \rightarrow (B) \rightarrow C$ realizujú sa motivačné vzťahy $B \rightarrow C$ a $A \rightarrow C$, napr. *geografia* $\rightarrow$ (*geograf*) $\rightarrow$ *geografický*: *geograf* $\rightarrow$ *geografický*, *geografia* $\rightarrow$ *geografický*. Podobne *búchať* $\rightarrow$ (*buchotať*) $\rightarrow$ *buchot*, *dezertovať* $\rightarrow$ (*dezercia*) $\rightarrow$ *dezertér*, *kráľ* $\rightarrow$ (*kráľovský*) $\rightarrow$ *kráľovstvo*, *lavica* $\rightarrow$ (*lavicový*) $\rightarrow$ *lavicovo*, *voš* $\rightarrow$ (*všivavý*) $\rightarrow$ *zavšivaviť*.

[32] Dvojmotivačný model $A \rightarrow (B) \rightarrow C$

 $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow D$

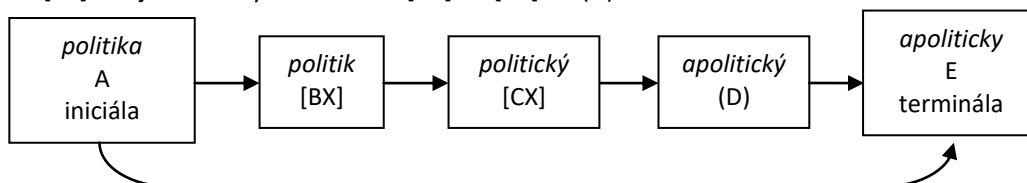
Ide o štvorčlenný model s jednou polymotivačne irelevantnou jednotkou so zastúpením 288 jednotiek (6,6 % z dvojmotivačných modelov). V sekvencii $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow D$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy $C \rightarrow D$ a $A \rightarrow D$, napr. *teória* $\rightarrow$ [*teoretik*] $\rightarrow$ (*teoretický*) $\rightarrow$ *teoreticky*: *teoretický* $\rightarrow$ *teoreticky*, *teória* $\rightarrow$ *teoreticky*. Podobne *tehla* $\rightarrow$ [*tehliar*] $\rightarrow$ (*tehliarsky*) $\rightarrow$ *tehliarstvo*, *vládnuť* $\rightarrow$ [*vláda*] $\rightarrow$ (*samovláda*) $\rightarrow$ *samovládca*, *hipoterapia* $\rightarrow$ [*hipoterapeut*] $\rightarrow$ (*hipoterapeutický*) $\rightarrow$ *hipoterapeuticky*, *škodiť* $\rightarrow$ [*škoda*] $\rightarrow$ (*škodný*) $\rightarrow$ *neškodný*, *sane* $\rightarrow$ [*sánky*] $\rightarrow$ (*sánkovať sa*) $\rightarrow$ *sanica*.

[33] Dvojmotivačný model $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow D$

 $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$

Ide o raritný päťčlenný model s dvomi polymotivačne irelevantnými jednotkami so zastúpením 9 jednotiek (0,2 % z dvojmotivačných modelov). V sekvencii $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy $D \rightarrow E$ a $A \rightarrow E$, napr. *politika* $\rightarrow$ [*politik*] $\rightarrow$ [*politický*] $\rightarrow$ (*apolitický*) $\rightarrow$ *apoliticky*: *apolitický* $\rightarrow$ *apoliticky*, *politika* $\rightarrow$ *apoliticky*. Podobne *koks* $\rightarrow$ [*koksovať*] $\rightarrow$ [*koksáreň*] $\rightarrow$ (*koksárenský*) $\rightarrow$ *koksárenstvo*, *agroturizmus* $\rightarrow$ [*agroturista*] $\rightarrow$ [*agroturistika*] $\rightarrow$ (*agroturistický*) $\rightarrow$ *agroturisticky*.

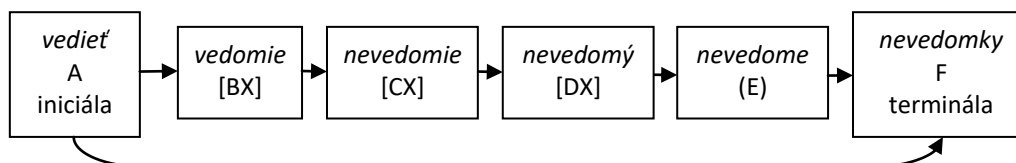
[34] Dvojmotivačný model $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$

$A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$

Táto šesťčlenná sekvencia je raritná (vyskytuje sa len raz). V sekvencii $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy $E \rightarrow F$ a $A \rightarrow F$, napr. *vedieť* $\rightarrow$ [*vedomie*] $\rightarrow$ [*nevedomie*] $\rightarrow$ [*nevedomý*] $\rightarrow$ (*nevedome*) $\rightarrow$ *nevedomky*; *nevedome* $\rightarrow$ *nevedomky*, *vedieť* $\rightarrow$ *nevedomky*.

[35] Dvojmotivačný model $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$

[36] Sumár dvojmotivačných modelov

model	počet	% z dvojmotivácie
$A \rightarrow (B) \rightarrow C$	4 144	93,2
$A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow D$	288	6,6
$A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$	9	0,2
$A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$	1	0,05
spolu	4 442	

V súbore SKMS sa nachádza 4 442 dvojmotivovaných vzťahov, z toho substantíva tvoria viac ako polovicu (52,7 %) a substantíva, adjektíva, adverbiá a verbá spolu tvoria 99,5 % všetkých prípadov (porov. [37]). Z tohto dôvodu sa v nasledujúcej časti zameriame na bližšiu charakteristiku týchto štyroch slovných druhov. O ostatných slovných druhoch (partikuly, prepozície, konjunkcie, pronomeny) sa zmienime len stručne.

[37] Sumár dvojmotivovaných lexikálnych jednotiek

slovný druh	počet	%
substantíva	2 341	52,7
adjektíva	1 216	27,4
adverbiá	735	16,5
verbá	127	2,9
partikuly	17	0,4
prepozície	2	0,04
konjunkcie	2	0,04
konjunkcia/partikula	1	0,02
pronomeny	1	0,02
spolu	4 442	

3.1.1 Dvojmotivácia substantív

Dvojmotivácia substantív sa realizuje prostredníctvom 23 rozličných kombinácií, pričom prvých päť kombinácií, ktoré dosahujú výskyt minimálne 100 jednotiek, dosahuje spolu takmer deväť desiatín (88,3 %) z celkového počtu dvojmotivovaných substantív;

sumár s deviatimi najpočetnejšími typmi s výskytom minimálne 40 jednotiek porov. v tab. [38]; ostatné typy porov. v tab. [40].

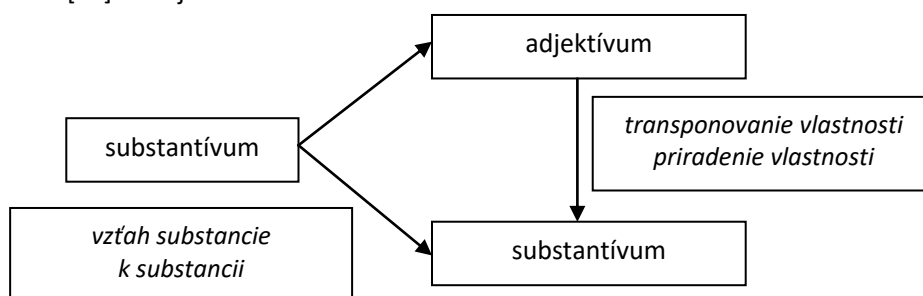
[38] Sumár motivantov dvojmotivovaných substantív

motivant	počet	%	motivant	počet	%
ADJ / SUB	1 196	51,1	VER / VER	60	2,6
SUB / VER	410	17,5	ADJ / ADV	52	2,2
ADJ / VER	222	9,5	ADJ / NUM	49	2,1
SUB / SUB	140	6,0	SUB / ADJ	45	1,9
VER / SUB	100	4,3	ostatné	67	2,9
spolu				2 341	

3.1.1.1 Deadjektívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**adjektívum**) → **substantívum** je najfrekvencovanejším typom substantívnej dvojmotivácie (1 196 lexém; 51,1 % z dvojmotivovaných substantív), najfrekvencovanejší dvojmotivačný typ (26,9 % dvojmotivovaných jednotiek) a takisto najfrekvencovanejší polymotivačný typ vôbec (25,3 %). Význam iníciaľového substantíva (lexéma A) sa transformuje do lexémy B (adjektívum), ktorá sa ďalej transformuje do podoby terminálneho deadjektívneho substantíva. Pri deadjektívnej motivácii je to jednak transponovanie vlastnosti do abstraktne chápanej substancie, jednak priradenie vlastnosti substancii (výsledný význam nositeľa vlastnosti). Pri desubstantívnej motivácii substantíva ide o rôzne vzťahy medzi substanciami: *recenzent* → *recenzentský* „týkajúci sa recenzenta“ → *recenzentstvo* „recenzentská činnosť“ aj „práca recenzenta“, *džínsy* → *džínsový* „týkajúci sa džínsov“ → *džínsovina* „džínsová látka“ aj „látka na džínsy“.

[39] Deadjektívno-desubstantívna motivácia substantív

Pri názvoch neosôb sa takto motivačne najčastejšie stvárajú:

- abstraktné entity – vlastnosť, stav, sféra (odbor) a i., napr.: *priekupníctvo*, *úžerníctvo*, *šerifstvo*, *vandalstvo*, *priateľstvo*, *chameleónstvo*, *bábkarstvo*, *veslárstvo*, *kombinatorika*, *beletristika*, *zlodejčina*, *čertovina*, *frajerčina*, *frajerina*, *kocúrkovčina*, *lotrovina*, *murárčina*, *panština*;
- konkrétne entity – miesto, materiál, nástroj, jedlá a nápoje, mäso, plody a i., napr.: *kaderníctvo*, *papierníctvo*, *holičstvo*, *železiarstvo*, *bočnica*, *okenica*, *colnica*, *metrovia*, *jahodovica*, *medovina*, *slivovica*, *kapustnica*, *počtovnica*, *pôrodnica*, *šachovnica*, *snežnica*, *košeľovina*, *jutovina*, *husacina*, *teľacina*, *močovina*, *zrnovina*, *liehovina*.

Pri názvoch osôb sa najčastejšie takto motivačne stvárajú pomenovania:

- podľa charakteristickej vlastnosti: *plavovláska, čiernovláska, dlhovláska, bradáč, gambáč, vlasáč, silák, nosál, okál, priečník, ironik, ctibažník, holobriadok, ľudomil*;
- podľa príslušnosti, resp. pôvodu: *cudzozemec, dolnozемеc, tuzemec, prvoligista, svadobník, vysokoškôľák, koaličník, symfonik, východniar, ľavičiar*;
- podľa oblasti pôsobnosti: *výskumník, finančník, elektromontér, rotný*.

Osobitnú skupinu tvoria pomenovania poplatkov, pri ktorých možno uvažovať o bezprostrednej deadjektívnej morfológickej motivácii a alternatívnej desubstantívnej slovo-tvornej motivácii: napr. *jarmok* → (adj. *jarmočný*) → sub. *jarmočné, pošta* → (*poštovný*) → *poštovné, nájom* → (*nájomný*) → *nájomné, dovoz* → (*dovozný*) → *dovozné*.

Ojedinele sú morfológicko-slovo-tvorne motivované aj iné deadjektívno-desubstantívne typy lexém, napr. *lyrika* → (adj. *lyrický*) → sub. *lyrické, rota* → (adj. *rotný*) → sub. *rotný*.

Prehodnotením derivačných vzťahov (zo sprostredkovanej motivácie sa stáva alternatívna bezprostredná motivácia) dochádza aj k posunu hranice medzi základom a formantom v prípadoch, keď sprostredkujúce adjektívum je tvorené sufixáciou. Z morfematického pohľadu sa tieto segmenty prehodnocujú na infixy¹²: *med'* → *medený* → *medenka* (**med-en-k-a**) // *med'* → *med-enka* (**med-en:k-a**), *máj* → *májový* → *májov-ka* (**máj-ov-k-a**) // *máj* → *máj-ovka* (**máj-ov:k-a**), *kura* → *kurací* → *kurac-ina* (**kur-ac-in-a**) // *kura* → *kur-acina* (**kur-ac:in-a**), *clo* → *colný* → *coln-ík* (**col-n-ík-ø**) // *clo* → *col-ník* (**col-n:ík-ø**), *mak* → *makový* → *makov-ník* (**mak-ov-ník-ø**) // *mak* → *mak-ovník* (**mak-ov:ník-ø**).

K infixácii nedochádza v prípadoch, keď sa adjektívna derivačná morféma trunkuje (a) alebo keď je adjektívum tvorené transflexiou a nie sufixáciou (b):

(a) *gurmán* → *gurmánsky* → *gurmán-stvo* (**gurmán-stv-o**) // *gurmán* → *gurmán-stvo* (**gurmán-stv-o**), *lajdák* → *lajdácky* → *lajdáč-ina* (**lajd-áč-in-a**) // *lajdák* → *lajdáč-ina* (**lajd-áč-in-a**), *sila* → *silný* → *sil-ák* (**sil-ák-ø**) // *sila* → *sil-ák* (**sil-ák-ø**);

(b) *ryba* → *rybí* → *ryb-ina* (**ryb-in-a**) // *ryba* → *ryb-ina* (**ryb-in-a**), *termít* → *termítí* → *termít-isko* (**termít-isk-o**) // *termít* → *termít-isko* (**termít-isk-o**), *chlpy* → *chlpatý* → *chlp-áč* (**chlp-áč-ø**) // *chlpy* → *chlp-áč* (**chlp-áč-ø**).

K infixácii dochádza aj v špeciálnych prípadoch analogickej slovo-tvorby, keď sa síce trunkuje adjektívna derivačná morféma, ale substantívny formant je rozšírený o infix na základe analógie s ostatnými derivátmi, napr.: *kôň* → *konský* → *koň-acina* (**koň-ac:in-a**) podľa *rybacina, žabacina*.

Medzi najčastejšie dvojice neinfigovaných a infigovaných formantov patria:

- **-ník/-ovník**: *banánov-ník / banán-ovník, čajov-ník / čaj-ovník, tvarohov-ník / tvaroh-ovník, figov-ník / fig-ovník, korkov-ník / kork-ovník, mednov-ník / med-ovník, topánkov-ník / topánk-ovník, orechov-ník / orech-ovník*;
- **-ík/-ník**, resp. **-ik/-nik**: *jablčn-ík / jablč-ník, kapustn-ík / kapust-ník, nočn-ík / noč-ník, pôrodn-ík / pôrod-ník, opozičn-ík / opozič-ník, priemyseln-ík / priemysel-ník, krimináln-ík / kriminál-ník*;

¹² V treťom vydaní SKMS sa takéto alternatívne morfematické hranice vyplývajúce z polymotivovanosti lexémy označujú osobitným spôsobom – zvislou čiarou, napr.: **med-en-k-a** | **med-en:k-a**, **máj-ov-k-a** | **máj-ov:k-a**, **kur-ac-in-a** | **kur-ac:in-a**, **col-n-ík-ø** | **col-n:ík-ø**, **mak-ov-ník-ø** | **mak-ov:ník-ø**.

- **-ina/-ovina:** *čajov-ina / čaj-ovina, ďatelinov-ina / ďatelin-ovina, drevov-ina / drev-ovina, hrachov-ina / hrach-ovina, chlebov-ina / chleb-ovina, kávov-ina / káv-ovina, liehov-ina / lieh-ovina, medov-ina / med-ovina, zrnov-ina / zrn-ovina;*
- **-ina/-acina:** *kačac-ina / kač-acina, kozľac-ina / kozľ-acina, kurac-ina / kur-acina, mačac-ina / mač-acina, rybac-ina / ryb-acina, teľac-ina / teľ-acina;*
- **-ica/-ovica:** *čerešňov-ica / čerešň-ovica, drienkov-ica / drienk-ovica, hruškov-ica / hrušk-ovica, lavórov-ica / lavór-ovica, marhuľov-ica / marhuľ-ovica, ražov-ica / raž-ovica, vínov-ica / vín-ovica, višňov-ica / višň-ovica;*
- **-isko/-ovisko:** *dyňov-isko / dyň-ovisko, jahodov-isko / jahod-ovisko, hrachov-isko / hrach-ovisko, vrakov-isko / vrak-ovisko, dostihov-isko / dostih-ovisko, bránkov-isko / bránk-ovisko;*
- **-inec/-acinec:** *husac-inec / hus-acinec, kurac-inec / kur-acinec, mušac-inec / muš-acinec, prasac-inec / pras-acinec, blšac-inec / blš-acinec;*
- **-ec/-ovec:** *lieskov-ec / liesk-ovec, šindľov-ec / šindľ-ovec.*

Formant *-(s)tvo* sa v prípadoch dvojmotivácie infiguje pomerne zriedkavo, pretože tieto substantíva sa tvoria najmä od adjektív s formantom *-ský* (tvorených najmä od názvov osôb), pri ktorých dochádza k trunkácii derivačnej morfémy *-sk-*, napr.: *lekár* → *lekársky* → *lekár-stvo* (**lek**-ár-stv-o) // *lekár* → *lekár-stvo* (**lek**-ár:stv-o), *tmár* → *tmársky* → *tmár-stvo* (**tm**-ár-stv-o) // *tmár* → *tmár-stvo* (**tm**-ár:stv-o), K infixácii dochádza vtedy, keď sa v slovotvornom rade vynechávajú dve pozície, napr.: *peniaze* → *peňažník* → *peňažnícky* → *peňažník-tvo* (**peňaž**-ník-tv-o) „peňažnícke odvetvie“, *peniaze* → *peňažníctvo* (**peňaž**-ník:tv-o) „hospodárenie s peniazmi“.

Do tejto skupiny patria aj lexikálne jednotky s dvomi radixmi, ktoré možno chápať ako deriváty aj ako kompozitá. Na základe deadjektívnej motivácie ide o deriváty, na základe desubstantívnej (resp. presnejšie kombinovanej deadjektívno-desubstantívnej) motivácie ide o kompozitá: *čierne vlasy* → *čiernovlasý* → *čiernovlás-ka* // *čierne vlasy* → *čiern-o-vlás-ka*, *cudzí zem* → *cudzozemský* → *cudzozem-ec* // *cudzí zem* → *cudz-o-zem-ec*, *holá brada* → *holobradý* → *holobriad-ok* // *holá brada* → *hol-o-briad-ok*.

3.1.1.2 Desubstantívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**substantívum**) → **substantívum** je druhým najfrekvencovanejším typom substantívnej dvojmotivácie (410 lexém; 17,5 %). Deverbatívne substantívum ako lexéma B s dejovým významom motivuje terminálne substantívum, ktorého onomaziologický význam možno chápať jednak desubstantívne (substancia vo vzťahu k inej substancii), jednak deverbatívne (vyjadrujúce významy späť s východiskovým verbom): *zradiť* → *zrada* „to, že niekto zradil“ → *zradca* „kto spáchal zradu“ aj „kto zradil“, *spovedať* → *spoved* „to, že sa niekto spovedá“ → *spovednica* „miesto na spovede“ aj „kde sa spovedá“.

Medzi výrazné skupiny takto dvojmotivovaných substantív patria najmä:

- pomenovania osôb: napr.: *sudca, zradca, obhajca, radca, obranca, ochranca, lobista, pomocník, korupčník, zbojník, výmyselník, vandrak, zápasník, návštevník, vinšovník, frnduľa, trepaňa;*
- pomenovania miest: *kazateľnica, krstiteľnica, spovednica, rozhľadňa, liečebňa, kováčaňa, herňa, výkupňa, hovorňa, pitevňa, nástupište, schodište, výmenník, zápisník, výparník, zápisnica, náčrtník, spevník;*

- abstraktá: *kandidatúra, diktatúra, nehoda, neúroda, depolarizácia, netolerancia, intolerancia, nepochopenie, neporozumenie, neúspech, nezaujem*;
- pomenovania objektu a prostriedku činnosti: *násadka, konfirmant, nevodič, potník*;
- polysémické lexémy (v jednom význame feminatíva, v druhom význame prostriedky činnosti): *lyžiarka* (*lyžiar* → *lyžiar-ka*, *lyžovať* → *lyž-iarka*), *hladička* (*hladič* → *hladič-ka*, *hladiť* → *hladi-čka*).

Aj v tejto skupine dochádza k prehodnoteniu hraníc medzi základom a formantom so sprievodnou infixáciou, napr.: *korumpovať* → *korupcia* → *korupč-ník* ([**ko**]rup-č-ník-ø) / *korumpovať* → *korup-čník* ([**ko**]rup-č-ník-ø), *jesť* → *jedlo* → *jedál-eň* (**jed**-ál-eň-ø) // *jesť* → *jed-áleň* (**jed**-ál-eň-ø), *provokovať* → *provokácia* → *provokat-ér* ([**pro**]vok-at-ér-ø) // *provokovať* → *provok-atér* ([**pro**]vok-at-ér-ø), *vinšovať* → *vinš* → *vinš-ovník* (**vinš**-ov-ník-ø) // *vinšovať* → *vinšov-ník* (**vinš**-ov-ník-ø).

K infixácii nedochádza v prípadoch, keď:

(a) deverbatívne substantívum sa tvorí pomocou transflexie: *obrániť* → *obrana* → *obran-ár* (o-bran-ár-ø) // *obrániť* → *obran-ár* (o-bran-ár-ø), *pomáhať* → *pomoc* → *pomoc-ník* (po-moc-ník-ø) // *pomáhať* → *pomoc-ník* (po-moc-ník-ø), *vystúpiť* → *výstup* → *výstup-ište* (vý-stup-išt-e) // *vystúpiť* → *výstup-ište* (vý-stup-išt-e);

(b) deverbatívne substantívum sa tvorí pomocou transflexie so sprievodnou trunškáciou: *šprintovať* → *šprint* → *šprint-ér* (**šprint**-ér-ø) // *šprintovať* → *šprint-ér* (**šprint**-ér-ø), *debatovať* → *debat* → *debat-ér* (**debat**-ér-ø) // *debatovať* → *debat-ér* (**debat**-ér-ø);

(c) deverbatívne substantívum sa tvorí sufixálne a desubstantívne substantívum sa tvorí pomocou transflexie: *kritizovať* → *kritika* → *kritik* (**krit**-ik-ø) // *kritizovať* → *kritik* (**krit**-ik-ø), *pomáhať* → *pomoc* → *pomoc-ník* (po-moc-ník-ø) // *pomáhať* → *pomoc-ník* (po-moc-ník-ø);

(d) desubstantívny vzťah sa utvára pomocou prefixácie a deverbatívny vzťah pomocou transflexie od negovaného tvaru verba: *uctiť si* → *úcta* → *neúcta* (ne-ú-ct-a) // *neuctiť si* → *neúcta* (ne-ú-ct-a), *urodiť sa* → *úroda* → *neúroda* (ne-ú-rod-a) // *neurodiť sa* → *neúroda* (ne-ú-rod-a);

(e) desubstantívny vzťah sa utvára pomocou prefixácie a deverbatívny vzťah sa tvorí prefixálno-sufixálne alebo prefixálno-transflexne: *tolerovať* → *tolerancia* → *in-tolerancia* (in-toler-anc:i-a) // *tolerovať* → *in-toler-ancia* (in-toler-anc:i-a), *lahodiť* → *lahoda* → *po-lahoda* (po-lahod-a) // *lahodiť* → *po-lahod-a* (po-lahod-a);

(f) desubstantívny vzťah sa utvára pomocou prefixácie a deverbatívny vzťah pomocou sufixácie: *pochopiť* → *pochopenie* → *ne-pochopenie* (ne-po-chop-e:n-ie) // *nepochopiť* → *nepochop-enie* (ne-po-chop-e:n-ie).

3.1.1.3 Deadjektívno-deverbatívna motivácia

Ide o sekvenciu *verbum* → (*adjektívum*) → *substantívum* so zastúpením 222 jednotiek (9,5 % zo substantívnej dvojmotivácie). Deverbatívna motivovanosť primárneho adjektíva sa transponuje do sekundárneho substantíva. Ide o rôzne kombinácie onomaziologických významov substantív vyplývajúcich z deadjektívnej motivácie (spredmetnenie vlastnosti, nositeľ vlastnosti) a z deverbatívnej motivácie sú to predovšetkým onomaziologické významy subjektu deja, objektu deja, prostriedku činnosti, spredmetnenie deja: *prebíjať* → (*prebíjací*) → *prebíjačka*: *prebíjací* → *prebíjačka* „niečo prebíjacie“ aj *prebíjať* →

prebijačka „to, čím sa prebija“; *čaptat'* → (*čaptavý*) → *čaptoš*: *čaptavý* → *čaptoš* „niekto čaptavý“ aj *čaptat'* → *čaptoš* „ten, kto čaptá“. Takto dvojmotivované substantíva patria najmä do týchto skupín:

- pomenovania osôb – onomaziologické kategórie nositeľa vlastnosti a činiteľa deja: *čapták, čaptáň, čapta, frfloš, dudroš, nehanblivec, chvastúň, kajúcnik, neprajník, smilník, škriepnik, školáň, šmatliak, ženáč, nenažranec*;
- pomenovania vecí – onomaziologické kategórie nositeľa vlastnosti a prostriedku činnosti: *prebijačka, zbijačka, česačka, fritovačka, hnetáč, hobľovačka, ohrievač, nakladač, splachovač, premietačka, omietačka, spínač, spínačka, posilňovač, odstredivka, odťahovač, otepľovačky, zatykač, vrtačka, voňavka*;
- abstraktné pomenovania spredmetnenia dejovej vlastnosti a spredmetnenia deja: *pobúrenie, očarovanie, pohnutie, zajatie, pokora, spojenie, vzrušenie, roztrpčenie, zveličenie, uvedomenie, zaujatie, požehnanie*;
- pomenovania osôb (ziedkavo vecí) – onomaziologické kategórie nositeľa vlastnosti a objektu deja: *obrnenec, chránenec, vyslúženec, čalúnenie*;
- pomenovania z onomaziologických kategórií nositeľa vlastnosti a miesta deja: *cvičebňa, záchytká, sedačka*;
- morfológicky motivované pomenovania osôb: *ranený, cestujúci, nepočujúci, poddaný, okoloidúci, porazený, podriadený, nadriadený, postihnutý, zúčastnený, spolucestujúci, ďalejslúžiaci, vedúci, neveriaci, vyvolení*.

Dvojmotivácia sa môže týkať aj rozličných slovotvorných spôsobov: podľa bezprostrednej deadjektívnej motivácie je lexéma derivát, podľa sprostredkovanej deverbatívnej spolumotivácie ide o kompozitum: *rôzne bežať* → (*rôznobežný*) → *rôznobežka*: *rôznobežný* → *rôznobežka* „niečo rôznobežné“ aj *rôzne bežať* → *rôznobežka* „to, čo rôzne beží“; porov. aj *rovnobežník, cudzopasník, spravodajstvo, zákonodarstvo, ľudomil, krvismilník, trúchlohra*.

3.1.1.4 Desubstantívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**substantívum**) → **substantívum** so zastúpením 140 jednotiek (6 % zo substantívnej dvojmotivácie). Môže sa tu vyjadrovať:

A) modifikačno-modifikačný vzťah:

- *fujara* → (*fujarka*) → *fujarôčka*: *fujarka* → *fujarôčka* „malá fujarka“ aj *fujara* → *fujarôčka* „malá fujara“; lexéma sa chápe ako druhostupňové aj ako prvostupňové deminutívum; ďalšie príklady: *dedinôčka, dieročka, dolinôčka, gulôčka, hábočky, hrbočka, hrstočka, chvíľočka, kefôčka, klobásočka, knižočka, lampôčka, malinôčka, mamička, mamulka, motúžtek, obruštek, okruštek, orieštek, päťôčka, pečienočka, píločka, píšťalôčka, povrážtek, rúročka, sánočky, posteľôčka, zásterôčka, strunôčka, studienočka, škáročka, škatulôčka, žilôčka*;
- *diel* → (*dielec*) → *dielček*: *dielec* → *dielček* „malý dielec“ aj *diel* → *dielček* „malý diel“; lexéma sa chápe ako prvostupňové deminutívum od dvoch substantív v motivačnom vzťahu: *ihlička, rožtek, studnička, sváčko, sváčík, truhlička, zvonček, žliabček*;

B) modifikačno-mutačný vzťah:

- *monarchia* → (*monarchista*) → *antimonarchista*: *monarchista* → *anti-monarchista* aj *monarchia* → *anti-monarch-ista*; ide o zriedkavé prípady, keď sa bezprostredne realizuje modifikácia a sprostredkovane mutácia; podobne *vedátor* (*vedec/veda*), *nestraník*

(*straník/strana*), porov. aj derivačno-kompozičné substantívum: *milostivý pán* → (*milost'pán*) → *milost'pánko*: *milost'pán* → *milost'pánko* aj *milostivý pán* → *milost'pánko*; lexému *obručka* (*obruč/ruka*) možno v motivačnom vzťahu k substantívu *obruč* chápať ako deminutívum („malá obruč“) aj ako pomenovanie podľa podobnosti, resp. podľa vzťahu¹³ („to, čo (sa podobá) na obruč“, resp. „to, čo (má vzťah k) obruči“);

C) mutačno-mutačný vzťah:

- *alibi* → (*alibizmus*) → *alibista*: *alibizmus* → *alibista* aj *alibi* → *alibista*; pomenovania osôb, pri ktorých sa realizuje vzťah k abstraktu (pomenúva široko chápanú oblasť činnosti), ako aj k entite, podľa ktorej sa táto oblasť vymedzuje; podobne *terorista*, *folklorista*, *kapitalista*, *karierista*, *reformista*, *reumatik*, *turista*;

- *žrd'* → (*žrdka*) → *žrdkár*: *žrdka* → *žrdkár* aj *žrd'* → *žrdkár*; realizuje sa vzťah k deminutívu aj k nedeminutívu; podobne *belorítka*, *trasorítka*, *džbankár*;

- *hrdlo* → (*podhrdlie*) → *podhrdlina*: *podhrdlie* → *podhrdlina* aj *hrdlo* → *podhrdlina*; pomenovania neosôb, pri ktorých sa realizuje vzťah k dvom substanciam rozličného druhu v rozličných kombináciách (osoba, neosoba, miesto): *kožušina*, *záhumienok*, *zemiakareň*, *horáreň*;

- *písať dejiny* → (*dejepis*) → *dejepisec*: *dejepis* → *dejepisec* aj *písať dejiny* → *dejepisec*; derivačno-kompozičná polymotivácia, pri ktorej sa realizuje vzťah k substancii (derivácia) aj vzťah k činnosti a zasiahnutej substancii (kompozícia): *kameňorytec*, *kníhtlačiar*, *vlastizradca*, *medirYTEC*, *prírodopisec*, *telocvičňa*, *kníhtlačiareň*.

3.1.1.5 Deverbatívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**verbum**) → **substantívum** sa týka 100 jednotiek (4,3 % zo všetkých dvojmotivovaných substantív). Realizujú sa tieto mutačno-mutačné vzťahy:

- *informácia* → (*informovať*) → *informátor*: *informovať* → *informátor* aj *informácia* → *informátor*; pomenovania osôb (výnimočne zvierat), ktoré primárne vyjadrujú deverbatívne onomaziologické významy (činiteľa deja) a alternatívne vzťah k substancii (ktorá je východiskom vyjadrenia činnosti); podobne *bagrista*, *básnik*, *boxer*, *bubeník*, *čachrár*, *detailista*, *diagnostik*, *figliar*, *filmár*, *fujaráš*, *fujarista*, *gajdoš*, *intrigán*, *karavanista*, *kempista*, *koledník*, *kolonizátor*, *kšeftár*, *kúzelník*, *lyžiar*, *maturant*, *menovec*, *murár*, *obchodník*, *ramár*, *režisér*, *sánkar*, *smečiar*, *soliar*, *sprejer*, *surfista*, *swinger*, *táborník*, *tanečník*, *triumfátor*, *tunelár*, *účtovník*, *zvonár*, *žrebica*;

- *koks* → (*koksovať*) → *koksáreň*: *koksovať* → *koksáreň* aj *koks* → *koksáreň*; pomenovania neosôb, ktoré primárne vyjadrujú deverbatívne onomaziologické významy deja, miesta deja, prostriedku deja a alternatívne vzťah k substancii (ktorá je východiskom pomenovania činnosti); dej: *lobing*, *lobizmus* *neologizácia*, *bastardizácia*; miesto deja: *konzerváreň*, *obetisko*, *ramáreň*, *skicár*; prostriedok deja: *kosák*, *pudrenka*, *korenina*,

- *liek* (*na všetko*) → (*všetko liečiť*) → *všielik*: *všetko liečiť* → *všielik* aj *liek na všetko* → *všielik*; dvojmotivácia, ktorá sa realizuje ako kompozično-kompozičný vzťah (bezprostredným motivantom je verbálna syntagma, sprostredkovaným motivantom je substantívna syntagma); podobne *maloobchod* (obchodovať v malom / malý obchod), *veľkoochod*

¹³ Onomaziologickú kategóriu desubstantívnych substantív podľa podobnosti vyčleňuje J. Furdík (2004, s. 98). V koncepcii predstavenej v tejto monografii sa tieto lexémy hodnotia ako pomenovania podľa bližšie nešpecifikovaného vzťahu (porov. oddiel III. časť 2.4.1).

(obchodovať vo veľkom / veľký obchod), *bratovrah* (zavraždiť brata / vrah brata), *samo-vrah* (zavraždiť samého seba / vrah samého seba).

3.1.1.6 Deverbatívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**verbum**) → **substantívum** sa týka 60 jednotiek (2,6 % zo všetkých dvojmotivovaných substantív). Realizujú sa tieto vzťahy:

A) transpozíčno-transpozíčný vzťah:

- *gágať* → (*gagotať*) → *gagot*: *gagotať* → *gagot* aj *gágať* → *gagot*: substantívne pomenovanie dvoch dejov, ide najmä o konkurenciu transflexného (Zv + -Rm3) a sufixálneho typu (Zv + -ot) substantív odvodených od slovies z lexikálno-sématickej kategórie zvuku (deonomatopoické alebo kvázionomatopoické verbá): *blkot*, *buchot*, *cengot*, *čľapot*, *dupot*, *hrkot*, *hukot*, *chrapot*, *jagot*, *klepot*, *klopot*, *kvíkot*, *kyvot*, *vzlykot*, *míhot*, *pískot*, *praskot*, *sipot*, *šepot*, *škrabot*, *škrekot*, *šepot*, *škripot*, *šplechot*, *šplachot*, *štrkot*, *štrngot*, *šušot*, *ťapot*, *tlkot*, *trepot*, *zurkot*, *žblnkot*; ostatné dejové typy sú menej časté: transflexno-transflexné *oddych* (oddýchnuť si / oddychovať), *naháňačka* (naháňať sa / naháňať), *vzlyk* (vzlyknúť/vzlykať), sufixálno-sufixálne *odpočinok* (odpočinúť si / odpočívať), *úškľabok* (škľabiť / škľabiť sa), *sužoba* (sužovať (sa) / súžiť (sa)), analogickou motiváciou utvorené *údes* (desiť sa / desiť);

B) mutačno-mutačný vzťah:

- *stúpiť* → (*stúpať*) → *stupaj*: *stúpať* → *stupaj* aj *stúpiť* → *stupaj*: substantívne pomenovania dejových participantov (subjekt, výsledok, miesto a i.): *záškodník*, *vývarovňa*, *osýpky*, *obžinky*, ako aj substantíva, ktorých polymotivovanosť vyplýva z archaizácie pôvodného verbálneho motivantu *zrieť* „pozerať sa“ (v súčasnosti sa chápu primárne ako motivanty verba *pozrieť/pozerať* (sa): *zrak*, *zrenica*, *priezor*;

- *písať o ceste* → (*opísať cestu*) → *cestopis*: *opísať cestu* → *cestopis* aj *písať o ceste* → *cestopis*: kompozitá so štruktúrou Zv + -o- + Zv + -Rm3 a alternatívnym deverbatívnym vzťahom k slovesám *písať/opísať*: *chorobopis*, *dejepis*, *letopis*, *miestopis*, *národopis*, *prírodopis*, *zemepis*, *životopis*.

3.1.1.7 Deadjektívno-deadverbiálna motivácia

Polymotivačnou sekvenciou **adverbium** → (**adjektívum**) → **substantívum** sa vyznačuje 52 jednotiek (2,2 %). Realizuje sa v týchto skupinách:

A) Derivačno-derivačná motivácia:

- *dnes* → (*dnešný*) → *dnešok*: *dnešný* → *dnešok* aj *dnes* → *dnešok*: konkurencia onomaziologických významov nositeľ vlastnosti (osoba a neosoba) a vzťah k okolnosti: *dolník*; *občasník*, *týždenník*, *večerník*, *terajšok*, *včerajšok*, *zajtrajšok*, *pozajtrajšok*, *večernica*;

B) Derivačno-kompozičná motivácia:

- *rovno bežať* → (*rovnobežný*) → *rovnobežka*: *rovnobežný* → *rovnobežka* aj *rovno bežať* → *rovnobežka*: ide o derivačný význam nositeľa alebo spredmetnenia vlastnosti a kompozičný význam vyplývajúci z motivácie verbálno-adverbiálnou syntagmou; podobne *rôznobežka* („to, čo Vmot + ADVmot“), *znovuzrodenie* („to, keď Vmot + ADVmot“);

C) Kompozično-kompozičná motivácia:

- *autor spolu* (s iným autorom) → (*spoločný autor*) → *spoluautor*: *spoločný autor* → *spoluautor* aj *autor spolu* (s iným autorom) → *spoluautor*: ide o početný typ, ktorého mo-

tivantom je: a) adjektívno-substantívna (spoločný + Smot) a verbálno-adverbiálna syntagma (Vmot + spolu): *spolubojovník, spoludedič, spoluherec, spoluhra, spoluhráč, spoluinvestor, spolujazdec, spolumajiteľ, spolunáležitosť, spoluobjaviteľ, spoluprekladateľ, spolupredkladateľ, spolupútnik, spoluručiteľ, spolutrpiteľ, spoluzakladateľ, spoluvládca, spoluvlastník, spoluúčasť, spolužitie*; b) adjektívno-substantívna (spoločný + Smot) a substantívno-adverbiálna syntagma (Smot + spolu): *spolubrat, spoluhláska, spoluobčan, spolupacient, spolupredseda, spolusestra, spolužiak, spoluvina*;

D) konkurencia vzťahu slovotvornej motivácie a morfolologickej motivácie:

- *ísť okolo (idúci okolo) → (okoloidúci) → okoloidúci: okoloidúci → okoloidúci aj idúci okolo → okoloidúci*: bezprostredne ide o transkategorizačný vzťah deadjektívnej substantivizácie, ku ktorej je alternatívou juxtapozičná kompozícia; podobne *okolostojaci, ďalej-slúžiaci*.

3.1.1.8 Deadjektívno-denumerálna motivácia

Sekvencia **numerále** → (**adjektívum**) → **substantívum** sa týka 49 jednotiek (2,1 % z dvojmotivovaných substantív). Ide o derivačno-kompozičnú motiváciu, v ktorej sa derivácia realizuje v deadjektívnom a kompozícia v denumerálno-desubstantívnom vzťahu:

- *desať eur → (desaťeurový) → desaťeurovka: desaťeurový → desaťeurovka aj desať eur → desaťeurovka*; podobne *desaťhaliernik, desaťkorunák, desaťkorunáčka, dvadsaťeurovka, dvadsaťhaliernik, dvestoeurovka, päťdesiateurovka, päťdesiathaliernik, päťdesiatkorunák*;

- *desaťminútovka, dvojdenník, dvojhodinovka, dvojmesačník, dvojročiak, jednoročiak, prvooligista, osemtisícovka, dvojtisícovka, päťročnica, päťminútovka, sedemtisícovka, trojnožka, trojkolka* a i.

3.1.1.9 Desubstantívno-deadjektívna motivácia

Sekvencia **adjektívum** → (**substantívum**) → **substantívum** sa vyskytuje v 45 jednotkách (1,9 % z dvojmotivovaných substantív) a realizuje sa v týchto skupinách:

A) Derivačno-derivačná motivácia

α) Modifikačno-mutačná motivácia

- *dlhý → (dlháň) → dlháňa: dlháň → dlháňa aj dlhý → dlháňa*: kombinácia desubstantívnej modifikácie (najčastejšie prechýlenia) a deadjektívnej mutácie (nositeľ vlastnosti – osoba); podobne *babraňa, bachraňa, belaňa, bruchaňa, čaptaňa, hluchaňa, hlupaňa, chlpaňa, hlavaňa, krivaňa, krpaňa, nosaňa, okaňa, pehaňa, skupaňa, sprostaňa, strapaňa, škuľaňa, štrbaňa, uchaňa, všivaňa, fešanda, krásavica, mladica; húština, húšťava, poľadovica*;

β) Mutačno-mutačná motivácia

- *cudzí → (cudzina) → cudzinec: cudzina → cudzinec aj cudzí → cudzinec*: kombinácia desubstantívnej mutácie (pomenovania podľa vzťahu k inej substancii) a deadjektívnej mutácie (nositeľ vlastnosti – osoba): *konzervatívec* (konzervativizmus/konzervatívny), *radikalista* (radikalizmus/radikálny), *realista* (realizmus/reálny), *romantik* (romantizmus/romantický), *debil* (debilita/debilný), *imbecil* (imbecilita/imbecilný), *starožitník* (starožitnosť/starožitný);

B) Kompozično-derivačná motivácia

• *veľká zrada* → (*velezrada*) → *velezradca*: *velezrada* → *velezradca* aj *veľká zrada* → *velezradca*: derivačná desubstantívna mutačná motivácia a kompozičná deadjektívna mutačná spolumotivácia; podobne aj *drobnochovatel'* (*drobnochov/chovať drobné (zvieratá)*).

3.1.1.10 Ostatné prípady

Ostatné motivačné dvojice sú zastúpené menej ako 20 jednotkami:

- sekvencia **adjektívum** → (**adjektívum**) → **substantívum**: terminálu možno chápať ako derivát aj ako kompozitum (18 lexém): *plavé vlasy* → (*plavovlasý*) → *plavovláska*: *plavovlasý* → *plavovláska* aj *plavé vlasy* → *plavovláska*, podobne *čiernovláska*, *holobriadok*, *dolnozemec*, *suchozemec*, *vysoškoľák*;
- sekvencia **numerále** → (**numerále**) → **substantívum**: terminála je motivovaná radovou aj základnou číslovkou (17 lexém): *deväťdesiat* → (*deväťdesiaty*) → *deväťdesiatka*: *deväťdesiaty* → *deväťdesiatka* aj *deväťdesiat* → *deväťdesiatka*; podobne *osemdesiatka*, *sedemdesiatka*, *šesťdesiatka*, *päťdesiatka*, *osemdesiatiny*, *sedemdesiatiny*, *šesťdesiatiny*, *osma*, *sedma*, *dvojča*, *trojča*, *štvorča*;
- sekvencia **adjektívum** → (**adverbium**) → **substantívum**: terminálu možno chápať ako pravé kompozitum aj ako kompozično-derivačné kompozitum (10 lexém): *vytiahnuť (rýchlo)* → (*rýchly výťah*) → *rýchlovýťah*: *rýchly výťah* → *rýchlovýťah* aj *rýchlo vytiahnuť* → *rýchlovýťah*; podobne *rýchločistiareň*, *rýchlopalba*, *rýchlotavba*, *krasojazda*;
- sekvencia **adjektívum** → (**verbum**) → **substantívum** (päť lexém): *rád* → (*radovať sa*) → *radosť*: *radovať sa* → *radosť* aj *rád* → *radosť*; podobne *úžina*, *špecialista*, *veselie*, *dražoba*;
- sekvencia **numerále** → (**adverbium**) → **substantívum** sa týka morfolologickej motivácie (tri lexémy): *málo* (num.) → (*málo* (adv.)) → *málo* (sub.): *málo* (adv.) → *málo* (sub.) aj *málo* (num.) → *málo* (sub.); podobne *trocha*, *troška*;
- sekvencia **interjekcia** → (**verbum**) → **substantívum** (tri lexémy): *kukuk* → (*kukať*) → *kukučka*: *kukať* → *kukučka* aj *kukuk* → *kukučka*; podobne *cvrček* (*cvrkať/cvrk*), *tresk* (popri deverbatívnej slovotvornej motivácii sa realizuje deinterjekcionálna morfológická motivácia aj *tresk* → *tresk*);
- sekvencia **pronomén** → (**adjektívum**) → **substantívum** (dve lexémy): *sám lepiť* → (*samolepiaci*) → *samolepka*: *samolepiaci* → *samolepka* aj *sám lepiť* → *samolepka*, podobne *svojráz*;
- sekvencia **prepozícia** → (**adverbium**) → **substantívum** sa týka morfolologickej motivácie (dve lexémy): *plus, mínus* (prep.) → (*plus, mínus* (adv.)) → *plus, mínus* (sub.): *plus, mínus* (adv.) → *plus, mínus* (sub.) aj *plus, mínus* (prep.) → *plus, mínus* (sub.);
- sekvencia **substantívum** → (**adverbium**) → **substantívum** (dve lexémy): *ruka* → (*poruke*) → *poručík*: *poruke* → *poručík* aj *ruka* → *poručík*; podobne *násilie* (*nasilu/sila*);
- sekvencia **numerále** → (**substantívum**) → **substantívum** (jedna lexéma): (*vyrábať ako*) *prvý* → (*prvovýroba*) → *prvovýrobca*: *prvovýroba* → *prvovýrobca* aj (*vyrábať ako*) *prvý* → *prvovýrobca*;
- sekvencia **adverbium** → (**substantívum**) → **substantívum** (jedna lexéma): *krásne jazdiť* → (*krasojazda*) → *krasojazdec*: *krasojazda* → *krasojazdec* aj *krásne jazdiť* → *krasojazdec*;
- sekvencia **pronomén** → (**substantívum**) → **substantívum** (jedna lexéma): *vládnuť sám* → (*samovládca*) → *samovládca*: *samovládca* → *samovládca* aj *vládnuť sám* → *samovládca*;
- sekvencia **adverbium** → (**verbum**) → **substantívum** (jedna lexéma): *ľúto* → (*ľutovať*) → *ľútosť*: *ľutovať* → *ľútosť* aj *ľúto* → *ľútosť*.

[40] Prehľad ostatných motivantov dvojmotivácie substantív

motivant	počet	%	motivant	počet	%
ADJ / ADJ	19	0,8	ADV / PREP	2	0,1
NUM / NUM	17	0,7	ADV / SUB	2	0,1
ADV / ADJ	10	0,4	SUB / NUM	1	0,04
VER / ADJ	5	0,2	SUB / ADV	1	0,04
ADV / NUM	3	0,1	SUB / PRON	1	0,04
VER / INT	3	0,1	VER / ADV	1	0,04
ADJ / PRON	2	0,1			
spolu				67	

3.1.2 Dvojmotivácia adjektív

Dvojmotivácia adjektív sa uskutočňuje v 17 rozličných kombináciách. Dominuje desubstantívno-desubstantívny sekvenčný typ (takmer 60 %) a nasledujú tri typy (každý so zastúpením jednej desatiny). Podľa týchto štyroch typov sekvencií, ktoré dosahujú výskyt minimálne 100 jednotiek, sa spolu tvorí takmer deväť desatín (89,4 %) z celkového počtu dvojmotivovaných adjektív; porov. v tab. [41]; ostatné typy porov. v tab. [42].

[41] Najfrekvencovanejšie typy motivantov dvojmotivovaných adjektív

motivanty	počet	%	motivanty	počet	%
SUB / SUB	719	59,1	SUB / VER	120	9,9
ADJ / VER	126	10,4	ostatné	130	10,7
ADJ / SUB	121	10,0			
spolu				1 216	

3.1.2.1 Desubstantívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**substantívum**) → **adjektívum** je najfrekvencovanejším typom adjektívnej dvojmotivácie (719 lexém; 59,1 % z dvojmotivovaných adjektív). V tejto skupine možno vymedziť:

- Sufixálno-sufixálne lexémy odvodené od pomenovaní osôb a neosôb; medzi lexémami A a B je mutačný onomaziologický vzťah. Lexéma A najčastejšie pomenúva odbor vedy, techniky a umenia, ideológie, svetonázory, formy vlády, choroby, deje), lexéma B pomenúva osoby s onomaziologickým významom „ten, kto (má vzťah k) motivujúcej substancii“: *antropológia* → (*antropológ*) → *antropologický*: *antropológ* → *antropologický* aj *antropológia* → *antropologický*. Podobne *agronomický*, *akademický*, *filantropický*, *apologetický*, *archeologický*, *monarchický*, *oligarchický*, *aristokratický*, *astrologický*, *bilingvistic-ký*, *bibliografický*, *bohemistický*, *botanický*, *centristický*, *demografický*, *diplomatický*, *džudistický*, *ekonomický*, *etický*, *fašistický*, *filozofický*, *fonetický*, *geodetický*, *scénografický*, *kybernetický*, *lamaistický*, *lexikologický*, *lobistický*, *psychiatrický*, *pyrotechnický* a mn. i. V tejto skupine dominuje slovotvorný formant *-ický* s rôznymi variantmi (porov. ďalej). Ostatné typy formantov so svojimi variantmi (*-ný*, *-ský*, *-ový*) sú ojedinelé: *pedofilný* (*pedofil/pedofília*), *nekrofilný* (*nekrofil/nekrofília*), *sumárny* (*sumár/suma*), *pivovarnícky* (*pivovarník/pivovar*), *liehovarnícky*, *megalomanský* (*megalománia/megaloman*), *narkomanský*, *toxikomanský*, *antisemitský* (*antisemita/antisemitizmus*).

- Adjektíva, ktoré sa tvoria sufixáciou alebo transflexiou (motivačný vzťah k lexéme B) a konfixáciou (motivačný vzťah k lexéme A): *more* → (*prímorie*) → *prímor-ský* / *prí-mor-ský*; *paluba* → (*podpalubie*) → *podpalub-ný* / *pod-palub-ný*, *nádej* → (*beznádej*) → *beznádej-ný* / *bez-nádej-ný*; podobne *medzimestský*, *subštandardný*, *nadštandardný*, *antitoxínový*, *protiveterný*, *záveterný*, *náveterný*, *podzemný*, *prízemný*, *nezmyselný*, *doživotný*, *deadjektívny*, *desubstantívny*, *bezvedomý*.

- Adjektíva, ktorých dvojmotivácia vznikla na základe proprializácie substantíva¹⁴, pričom adjektívum si zachováva motivačný vzťah k apelatívu aj k propriu: *spasiteľ* → (*Spasiteľ*) → *spasiteľský*: *Spasiteľ* → *spasiteľský* aj *spasiteľ* → *spasiteľský*; podobne *vykupiteľský* (*vykupiteľ*/Vykupiteľ), *stvoriteľský* (*stvoriteľ*/Stvoriteľ); porov. aj apelativizáciu: *Kocúrkovo* → (*kocúrkovo*) → *kocúrkovský*: *Kocúrkovo* → *kocúrkovský* aj *kocúrkovo* → *kocúrkovský*.

- Derivačno-kompozičné adjektíva, pri ktorých derivácia je výsledkom motivačného vzťahu k lexéme B a kompozícia je výsledkom vzťahu k lexéme A: *sto rokov* → (*storočie*) → *storoč-ný* / *st-o-roč-ný*. Podobne *desaťročný*, *tisícročný*, *polstoročný*, *dvojčlenný*, *ľudovýchovný*, *dvojzmyselný*, *bystrozraký*, *národohospodársky* (národohospodár / národné hospodárstvo), *pôdohospodársky*, *vodohospodársky*, *poľnohospodársky*.

- Adjektíva vzniknuté zo substantív, medzi ktorými sa realizuje modifikačný vzťah: *morka* → (*moriak*) → *morčací*/morčí, *veverica* → (*veverička*) → *veveričí*, *vdova* → (*vdovec*) → *vdovský*.

- Ojedinelá je kompozično-kompozičná lexéma *súkromnokapitalistický* s motivačným vzťahom k dvom viacslovným pomenovaniám: *súkromný kapitalizmus* → (*súkromný kapitalista*) → *súkromnokapitalistický*: *súkromný kapitalista* → *súkromn-o-kapitalist-ický* aj *súkromný kapitalizmus* → *súkromn-o-kapital-istický*.

Skupina sufixálno-sufixálnych adjektív sa najčastejšie tvorí pomocou formantu *-ický* (morfematicky *-ic:k-ý*), ktorý sa vyskytuje v rozličných infigovaných a redukovaných variantoch.

K infixácii nedochádza v prípadoch, ak sa lexéma B tvorí pomocou transflexie (najmä od iniciálových pomenovaní s radixmi **lóg**, **graf**, ale aj iných): *biológia* → (*biológ*) → *biolog-ický*, *stenografia* → (*stenograf*) → *stenograf-ický*, *geodézia* → (*geodet*) → *geodet-ický*, *dramaturgia* → (*dramaturg*) → *dramaturgický*, *mizantropia* → (*mizantrop*) → *mizantrop-ický*, *logopédia* → (*logopéd*) → *logoped-ický*.

K redukcii dochádza v prípade, ak sa tvarotvorný základ motivantu končí na sled foném **ik** (vzniká slovotvorno-morfematický uzol): *komparatistika* → (*komparatista*) → *komparatist-ický* / *komparatistic-ký*, *grafika* → (*grafik*) → *grafic-ký* / *grafic-ký*.

K infixácii dochádza v prípadoch:

a) ak sa lexéma B tvorí sufixáciou: *džudo* → (*džudista*) → *džudist-ický* (**džud-ist-ic:k-ý**) / *džud-istický* (**džud-ist-ic:k-ý**), *terapia* → (*terapeut*) → *terapeut-ický* (**terap-eut-ic:k-ý**) / *terap-eutický* (**terap-eut-ic:k-ý**);

b) ak sa lexéma B tvorí sufixáciou so sprievodnou trunkáciou: *rasizmus* → (*rasista*) → *rasist-ický* (**ras-ist-ic:k-ý**) / *ras-istický* (**ras-ist-ic:k-ý**), *entuziazmus* → (*entuziasta*) → *entuziast-ický* (**entuzi-ast-ic:k-ý**) / *entuzi-astický* (**entuzi-ast-ic:k-ý**).

Formant *-ický* sa v dôsledku dvojmotivácie vyskytuje v takýchto kombináciách:

¹⁴ V skúmanom súbore ide najmä o lexémy z konfesijného komunikačného registra.

- **-ický/-ický:** *bibliograf-ický / bibliograf-ický, byrokrat-ický / byrokrat-ický, etymolog-ický / etymolog-ický, logoped-ický / logoped-ický;*
- **-ický/-istický:** *ateist-ický / ate-istický, naturalist-ický / natural-istický, pesimist-ický / pesim-istický, štrukturalist-ický / štruktural-istický;*
- **-ký/-ický:** *cynic-ký / cyn-ický, hysteric-ký / hyster-ický, chemic-ký / chem-ický, analyt-ický / analyt-ický, satiric-ký / satir-ický;*
- **-ký/-ký:** *etic-ký / etic-ký, technic-ký / technic-ký, politic-ký / politic-ký, matematic-ký / matematic-ký, stoic-ký / stoic-ký;*
- **-ický/-ký:** *atlet-ický / atletic-ký, gymnast-ický / gymnastic-ký, kulturist-ický / kulturistic-ký, lingvist-ický / lingvistic-ký, žurnalist-ický / žurnalistic-ký;*
- **-ický/-eutický:** *arteterapeut-ický / arteterap-eutický, hipoterapeut-ický / hipoterap-eutický, farmaceut-ický / farmac-eutický;*
- **-ký/-atický:** *systematic-ký / system-atický, epigramatic-ký / epigram-atický, reumatic-ký / reum-atický, problematic-ký / problem-atický;*
- **-ický/-astický:** *entuziast-ický / entuzi-astický, chiliast-ický / chili-astický;*
- **-ký/-etický:** *teoretic-ký / teor-etický.*

3.1.2.2 Deadjektívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**adjektívum**) → **adjektívum** je druhým najfrekvencovanejším typom adjektívnej dvojmotivácie (126 lexém; 10,4 % z dvojmotivovaných adjektív). V tejto skupine možno vymedziť:

- Derivačno-derivačné adjektíva tvorené prefixáciou (prefix *ne-*, motivačný vzťah k lexéme B) a sufixáciou (motivačný vzťah k lexéme A, t. j. k slovesu v negovanom tvare): *(ne)počuť* → *(po)čuteľný* → *nepočuteľný*: *počuteľný* → *ne-počuteľný* aj *nepočuť* → *nepoču-teľný*. Podobne *nebadateľný, nedeliteľný, nemysliteľný, neznesiteľný, nedosiahnuteľný, nepreukázateľný, nebojázlivý, nečinný, nehybný, neohybný, nezjazdný, nevýrobný, neposlušný, nezvratný, nekrčivý, nepremokavý, nedokonavý, nevšímavý, nenáležitý, nedospelý, nestály, neženatý*.
- Adjektíva utvorené slovotvorno-morfologicky, na základe motivačného vzťahu k lexéme B sú to prefixálne deriváty, na základe motivačného vzťahu k lexéme A (negovaná participiálna subparadigma) sú to morfologicky motivované pomenovania: *písať/písaný* → *(písaný)* → *nepísaný*: *písaný* → *ne-písaný* aj *písaný (písať)* → *písaný*. Podobne *nevítaný, nezaobalený, nepodarený, nefalšovaný, nevychovaný, nekrátený, nechránený, neobmedzený, nenútený, neplánovaný, nepodmieneny, nepoškvrnený, neštandardizovaný*.
- Kompozično-kompozičné adjektíva, na základe motivačného vzťahu k lexéme B sú to juxtapozitá, na základe motivačného vzťahu k lexéme A ide o kompozično-derivačné jednotky: *chcieť (boj)* → *(ch)tivý boja* → *bojachtivý*: *ch)tivý boja* → *boja-ch)tivý* aj *chcieť boj* → *boj-a-ch)tivý*. Podobne *vydajachtivý, kúpych)tivý, pomstych)tivý, vedych)tivý, vládych)tivý, jednoliaty, novopečený, polozabudnutý*.
- Raritné je derivačno-kompozičné adjektívum *nezávideniahodný*: prostredníctvom motivačného vzťahu ide o prefixálny derivát (*závideniahodný* → *ne-závideniahodný*), prostredníctvom vzťahu k lexéme A ide o analogicky tvorené kompozitum (*hodný nezávidieť* (hodný nezávidenia) → *nezávidenia-hodný*).

3.1.2.3 Deadjektívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**adjektívum**) → **adjektívum** je tretím najfrekvencovanejším typom adjektívnej dvojmotivácie (121 lexém; 10 % z dvojmotivovaných adjektív). V tejto skupine možno vymedziť:

- Derivačno-derivačné adjektíva utvorené prefixálne (vzťah k lexéme B) a konfixálne, prefixálno-sufixálne (vzťah k lexéme A): *alkohol* → (*alkoholický*) → *nealkoholický*: *alkoholický* → *ne-alkoholický* aj *alkohol* → *ne-alkohol-ický*. Podobne *nebezpečný*, *necitlivý*, *neprízvučný*, *nehlučný*, *nekompromisný*, *nekonečný*, *nelogický*, *nepárny*, *amorálny*, *bezbolestný*, *bezceňný*, *bezfarebný*, *nevďačný*, *antidopingový*, *protiatómový*, *protireumatický*, *nadosobný*, *nadpolovičný*, *počestný*.

- Derivačno-derivačné adjektíva utvorené prefixálno-prefixálne (vzťah k lexéme B) a konfixálne, prefixálno-sufixálne (vzťah k lexéme A) (tri lexémy): *žena* → (*ženský*) → *z(o)ženštený*: *ženský* → *z(o)-ženšt-ený* aj *žena* → *z(o)-žen-štený*. Podobne *preduchovnený* (duchovný/duch).

- Kompozično-kompozičné adjektíva, pri ktorých sa kombinuje pravá kompozícia (vzťah k lexéme B) a kompozično-derivačný postup (vzťah k lexéme A): *žltý ako citrón* → (*citrónový žltý*) → *citrónovožltý*: *citrónový žltý* → *citrónovožltý* aj *žltý ako citrón* → *citrón-ovo-žltý* (vnútorná sufíxia). Adjektíva typu *citrónovožltý* možno chápať aj ako juxtapozitá na základe analógie s motiváciou typu ADV + ADJ → ADJ (*fialovo* + *červený* → *fialovo-červený*), teda s motiváciou, kde je deadjektívne adverbium (*fialovo*) ako motivant doložené. Ide o jednoliatu skupinu pomenovaní farebných odtieňov: *cviklovočervený*, *čerešňovočervený*, *jantárovožltý*, *slamovožltý*, *fľaškovo zelený*, *listovo zelený*, *vodovo zelený*, *gaštanovohnedý*, *škoricovohnedý*, *nebovomodrý*, *slivkovomodrý*, *mliečnobielý*, *porcelánovobielý*, *popolavobielý*, *lososovorůžový*.

3.1.2.4 Desubstantívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**substantívum**) → **adjektívum** je štvrtým najfrekvencovanejším typom adjektívnej dvojmotivácie (120 lexém; 9,9 % z dvojmotivovaných adjektív). V tejto skupine možno vymedziť:

- Derivačno-derivačné adjektíva vyjadrujúce dejovú vlastnosť priamo (cez motiváciu lexémou A) alebo nepriamo (cez motiváciu lexémou B, dejovým deverbatívnym substantívom): *debatovať* → (*debata*) → *debatný*: *debata* → *debatný* aj *debatovať* → *debatný*. Podobne *adaptívny*, *reaktívny*, *zábavný*, *priebežný*, *bludný*, *bôľny*, *bolestivý*, *obranný*, *demonštratívny*, *dominantný*, *erózný*, *expanzívny*, *spovedný*, *hriešny*, *výchovný*, *inšpiratívny*, *koordinatívny*, *klebetný*, *nudný*, *pokusný*, *polemický*, *dopravný*, *produktívny*, *reprezentatívny*.

- Derivačno-derivačné adjektíva vyjadrujúce dejovú vlastnosť (cez motiváciu lexémou A) a vzťah k substancii (cez motiváciu lexémou B, ktorá vyjadruje dejového participanta – obyčajne výsledok a objekt): *dekorovať* → (*dekorácia*) → *dekoratívny*: *dekorácia* → *dekoratívny* aj *dekorovať* → *dekoratívny*. Podobne *súbor*, *ilustratívny*, *nákladný*, *výnosný*, *plodný*, *podmienečný*, *výplatný*, *recenzný*. Väčšinou ide o sufíxálne utvorené pomenovania (porov. všetky príklady uvedené vyššie), zriedkavo o konfixálne deriváty (*bezodplatný*, *bezostyšný*, *bezpodmienečný*).

- Raritne sa v súbore nachádza jedna derivačno-kompozičná lexéma: *voľne bežať* → (*voľnobeh*) → *voľnobežný*: *voľnobeh* → *voľnobež-ný* aj *voľne bežať* → *voľn-o-bež-ný*.

3.1.2.5 Ostatné prípady

Ostatné dvojmotivačné sekvencie sú zastúpené menej ako 50 jednotkami:

- Sekvencia **adjektívum** → (**adverbium**) → **adjektívum** (44 jednotiek): kompozično-kompozičná terminála utvorená kombináciou:

a) juxtaopozície a pravej kompozície: *bledý (sivý) → (bledo sivý) → bledosivý: bledo sivý → bledo-sivý* aj *bledý (sivý) → bled-o-sivý*; podobne *belasozelený, bielosivý, bieložltý, čer-venožltý, čiernobiely, čiernosivý, fialovočervený, hnedočervený, hnedožltý, modrobiely, modrozelený, žltohnedý, oranžovočervený* (pomenovania farebných odtieňov pomocou kombinácie rozličných farieb);

b) dvoch kompozično-sufixálnych postupov: *dobrá myseľ → (dobré myslieť) → dobro-myseľný: dobre myslieť → dobr-o-myseľ-ný* aj *dobrá myseľ → dobr-o-myseľ-ný*. Podobne *hlbokomyseľný, ľahkomyseľný, malomyseľný, slabomyseľný, slobodomyseľný, choromyseľ-ný, vysokohorský* (vysoko v horách / vysoké hory).

- Sekvencia **substantívum** → (**adverbium**) → **adjektívum** (29 jednotiek): terminála sa tvorí:

a) kompozično-kompozične: *žltý ako krém → (krémovo žltý) → krémovožltý: krémovo žltý → krémovožltý* aj *žltý ako krém → krémovožltý, čierny ako zamät → (zamatovo čierny) → zamatovočierny: zamatovo čierny → zamatovočierny* aj *čierny ako zamät → zamatovočierny*. Podobne *krvavočervený, oceľovomodrý, oceľovosivý, ohnivočervený, okrovožltý, olivovozelený, olivovohnedý, pieskovožltý, snehovobiely* a i.;

b) derivačno-derivačne: *dopoludnie (sub.) → (dopoludnia (adv.)) → dopoludňajší: dopo-ludnia (adv.) → dopoludňajší* aj *dopoludnie (sub.) → dopoludňajší, večer (sub.) → (večer (adv.)) → večerný: večer (adv.) → večerný* aj *večer (sub.) → večerný*. Podobne *predpolud-ňajší, popoludňajší, odopoludňajší, raňajší*.

- Sekvencia **substantívum** → (**verbum**) → **adjektívum** (24 jednotiek): terminála sa tvorí:

a) kompozično-kompozične (dva kompozično-sufixálne postupy): *dobrá myseľ → (dob-re myslieť) → dobromyseľný: dobre myslieť → dobr-o-myseľ-ný* aj *dobrá myseľ → dobr-o-myseľ-ný*. Podobne *hlbokomyseľný, ľahkomyseľný, malomyseľný, slabomyseľný, slobodo-myseľný, choromyseľný*;

b) derivačno-derivačne: vyskytujú sa kombinácie sufixácie a sufixácie: *dym → (dymiť) → dymivý: dymiť → dym-ivý* aj *dym → dym-ivý* (podobne *hnusný, informatívny, inštruk-tívny, interesantný, osožný, podporný*), sufixácie a konfixácie: *hanba → ((ne)hanbiť sa) → nehanebný: nehanbiť sa → nehaneb-ný* aj *hanba → ne-haneb-ný* (podobne *odstredivý*), konfixácie a konfixácie: *zima → (zimiť sa) → uzimený: zimiť sa → u-zim-ený* aj *zima → u-zim-ený* (podobne *nesčíselný*).

- Sekvencia **verbum** → (**verbum**) → **adjektívum** (osem jednotiek): terminála sa tvorí:

a) derivačno-derivačne: *ďakovať → (poďakovať sa) → poďakovací: poďakovať sa → poďakova-cí* aj *ďakovať → po-ďakova-cí* (podobne *pominuteľný, zorný*);

b) kompozično-kompozične: *rodiť → (narodiť sa) → novorodený, prvorodený, druho-rodený: novo sa narodiť → novorodený* aj *novo rodiť → novorodený*;

c) dvojmotívacia tvorená morfológickou motiváciou: *stlmiť → (stlmiť sa) → stlmený: stlmiť sa → stlmený* aj *stlmiť → stlmený*.

- Sekvencia **numerále** → (**substantívum**) → **adjektívum** (sedem jednotiek): terminála sa tvorí kombináciou derivácie a kompozície: *desať rokov → (desaťročie) → desaťročný: desaťročie → desaťročný* aj *desať rokov → desaťročný*. Podobne *dvojčlenný, dvojzmysel-ný, polstoročný, štvrtstoročný, storočný, tisícročný*.

• Sekvencia **adverbium** → (**substantívum**) → **adjektívum** (šesť jednotiek): terminála sa tvorí kombináciou derivácie a derivácie a je výsledkom vzťahu morfolologickej motivácie medzi lexémou A a lexémou B: *adagio* (adv.) → (*adagio* (sub.)) → *adagi-ový*: *adagio* (sub.) → *adagi-ový* aj *adagio* (adv.) → *adagi-ový* (podobne *cikcakový*, *cikcakovitý*). Pri adjektíve *spakručný* sa medzi lexémou A a lexémou B realizuje derivácia: *spakruky* → (*spakručie*) → *spakruč-ný*: *spakručie* → *spakruč-ný* aj *spakruky* → *spakruč-ný*. Adjektívum *voľnobežný* je utvorené derivačno-kompozične: *voľne bežať* → (*voľnobeh*) → *voľnobežný*: *voľnobeh* → *voľnobežný* aj *voľne bežať* → *voľn-o-bež-ný*.

• Sekvencia **adjektívum** → (**substantívum**) → **adjektívum** (štyri jednotky). Lexéma *bystrozraký* sa tvorí derivačno-kompozične: *bystrý zrak* → (*bystrozrak*) → *bystrozraký*: *bystrozrak* → *bystrozrak-ý* aj *bystrý zrak* → *bystr-o-zrak-ý*; porov. aj *národné hospodárstvo* → (*národohospodár*) → *národohospodársky*: *národohospodár* → *národohospodár-sky* aj *národné hospodárstvo* → *národ-o-hospodár-sky*. Dve lexémy sú utvorené konfixálno-prefixálne: *feudálny* → (*feudalizmus*) → *predfeudálny*: *feudalizmus* → *pred-feudál-ny* aj *feudálny* → *pred-feudálny*, *normálny* → (*normál*) → *nadnormálny*: *normál* → *nad-normál-ny* aj *normálny* → *nad-normálny*.

• Sekvencia **pronomén** → (**substantívum**) → **adjektívum** (tri jednotky): terminála sa tvorí kombináciou derivácie a kompozície: (*obraňovať*) *seba* → (*sebaobrana*) → *sebaobranný*: *sebaobrana* → *sebaobranný* aj (*obraňovať*) *seba* → *sebaobranný*. Podobne *samovolný* (*samovôľa* / *sám voliť*), *svojrázny* (*svojráz* / *svoj ráz*).

• Zvyšné sekvencie sú zastúpené jedným prípadom:

a) **adjektívum** → (**verbum**) → **adjektívum**: *lenivý* → (*neleniť sa*) → *nelenivý*: *neleniť sa* → *nelen-ivý* aj *lenivý* → *ne-lenivý*;

b) **adverbium** → (**adjektívum**) → **adjektívum**: *akurát* (adv.) → (*akurát* (adj.)) → *akurátny*: *akurát* (adj.) → *akurátny* aj *akurát* (adv.) → *akurátny*;

c) **pronomén** → (**adjektívum**) → **adjektívum**: *náš* → (*našský*) → *nenášský*: *našský* → *nenášský* aj *náš* → *ne-našský*;

d) **pronomén** → (**pronomén**) → **adjektívum**: *tu* → (*tuná*) → *tunajší*: *tuná* → *tun-ajší* aj *tu* → *tu-najší*

e) **prepozícia** → (**prepozícia**) → **adjektívum**: *pod* → (*spod*) → *spodný*: *spod* → *spod-ný* aj *pod* → *s-pod-ný*.

[42] Prehľad ostatných motivantov dvojmotivácie adjektív

motivant	počet	%	motivant	počet	%
ADV / ADJ	44	3,6	SUB / PRON	3	0,2
ADV / SUB	29	2,4	VER / ADJ	1	0,1
VER / SUB	24	2,0	ADJ / ADV	1	0,1
VER / VER	8	0,7	ADJ / PRON	1	0,1
SUB / NUM	7	0,6	PRON / PRON	1	0,1
SUB / ADV	6	0,5	PREP / PREP	1	0,1
SUB / ADJ	4	0,3			
spolu				130	

3.1.3 Dvojmotivácia adverbii

Dvojmotivácia adverbii sa uskutočňuje v 12 rozličných kombináciách a týka sa 735 lexém. Dominujú dva sekvenčné typy – deadjektívno-desubstantívny (75,4 %) a deadverbialno-

-deadjektívny (21,1 %), ktoré spolu tvoria 96,5 % z celkového počtu dvojmotivovaných adverbíí; porov. tab. [43].

[43] Sumár motivantov dvojmotivovaných adverbíí

motivant	počet	%	motivant	počet	%
ADJ / SUB	554	75,4	SUB / ADJ	2	0,3
ADV / ADJ	155	21,1	ADJ / VER	1	0,1
ADJ / ADJ	9	1,2	ADV / ADV	1	0,1
ADV / VER	4	0,5	ADV / NUM	1	0,1
ADV / SUB	3	0,4	ADV / PRON	1	0,1
SUB / PREP	3	0,4	NUM / ADJ	1	0,1
spolu				735	

3.1.3.1 Deadjektívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**adjektívum**) → **adverbium** je najfrekvencovanejším typom adverbálnej dvojmotivácie (554 lexém; 75,4 % z dvojmotivovaných adverbíí). Popri štruktúrne primárnej deadjektívnej motivácii (implikujúcej význam spôsobu) sa uplatňuje aj motivácia od substantíva. Ide najmä o dynamický a stále sa posilňujúci prejav tvorenia zreteľových adverbíí (porov. Šikra, 1988a, 1988b; Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 222 – 225): *šach* → (*šachový*) → *šachovo*: *šachový* → *šachov-o* „šachovým spôsobom“ aj *šach* → *šach-ovo* „so zreteľom na šach“.

Najčastejšie sa realizuje v trojčlennej sekvencii **A** → (**B**) → **C** (64,5 % z deadjektívno-desubstantívnej dvojmotivácie; napr. *adventne*, *futbalovo*, *hokejovo*, *autorsky*, *cenovo*, *časovo*, *dejovo*, *dramaticky*, *džentlmensky*, *javiskovo*, *chuťovo*, *ideove*, *lyricky*, *medovo*); v sekvencii **A** → [**BX**] → (**C**) → **D** (35 %; napr. *pedagogicky*, *akademicky*, *archeologicky*, *esteticky*, *kynologicky*, *chirurgicky*, *ideologicky*) a najmenej prostredníctvom sekvencie **A** → [**BX**] → [**CX**] → (**D**) → **E** (0,5 %; *agroturisticky*, *apoliticky*).

Z hľadiska slovotvorných spôsobov možno vyčleniť dve nerovnako veľké skupiny:

- **Derivačno-derivačné lexémy** sú tvorené sufixálno-sufixálne. Adverbálne formanty sa v dôsledku polymotivácie infigujú, čím vznikajú rozličné varianty sufixov (súhrn a kvantitatívne zastúpenie porov. v tab. [44]):

- **-y/-icky**: *analytick-y* / *analyt-icky*, *astmatick-y* / *astmat-icky*, *biologick-y* / *biolog-icky*, *ekonomick-y* / *ekonom-icky*, *encyklopedick-y* / *encykloped-icky*;

- **-o/-ovo**: *hardvérov-o* / *hardvér-ovo*, *ideov-o* / *ide-ovo*, *majetkov-o* / *majetk-ovo*, *marketingov-o* / *marketing-ovo*, *priestorov-o* / *priestor-ovo*;

- **-e/-ne**: *organizačn-e* / *organizač-ne*, *orientačn-e* / *orientač-ne*, *profesijn-e* / *profesij-ne*, *publikačn-e* / *publikač-ne*, *pravopisn-e* / *pravopis-ne*, *priemyseln-e* / *priemysel-ne*;

- **-y/-ky**: *logick-y* / *logic-ky*, *lyrick-y* / *lyric-ky*, *matematick-y* / *matematic-ky*, *motorick-y* / *motoric-ky*, *sebeck-y* / *sebec-ky*, *sémantick-y* / *sémantic-ky*;

- **-e/-ove**: *cenov-e* / *cen-ove*, *citov-e* / *cit-ove*, *myšlienkov-e* / *myšlienkov-ove*, *programov-e* / *program-ove*, *pohybov-e* / *pohyb-ove*, *rozumov-e* / *rozum-ove*, *vekov-e* / *vek-ove*;

- **-y/-sky**: *autorsk-y* / *autor-sky*, *editorsk-y* / *editor-sky*, *moderátorsk-y* / *moderátor-sky*, *poľnohospodársk-y* / *poľnohospodár-sky*;

- **-y/-isticky**: *feministick-y* / *femin-isticky*, *utopistick-y* / *utop-isticky*, *urbanistick-y* / *urban-isticky*, *teroristick-y* / *teror-isticky*;

- **-y/-euticky:** *chemoterapeutick-y / chemoterap-euticky, psychoterapeutick-y / psychoterap-euticky, hipoterapeutick-y / hipoterap-euticky*;
- **-y/-ecky:** *umeleck-y / umel-ecky, vedeck-y / ved-ecky*;
- **-y/-eticky:** *energetick-y / energ-eticky, teoretick-y / teor-eticky*;
- **-y / a- + -ky:** *apolitick-y / a-politic-ky*;
- **-y/-nícky:** *klenotníck-y / klenot-nícky*;
- **-e/-otne:** *zdravotn-e / zdrav-otne*;
- **-e/-ívne:** *selektívne-e / selekt-ívne*;
- **-e/-ovne:** *účtovn-e / účt-ovne*.

[44] Štruktúra deadjektívno-desubstantívnych derivačných adverbíí

Vzorec	počet	%
Zadj + -y / Zs + -icky	213	39,2
Zadj + -o / Zs + -ovo	135	24,8
Zadj + -e / Zs + -ne	56	10,3
Zadj + -y / Zs + -ky	49	9,0
Zadj + -e / Zs + -ove	36	6,6
Zadj + -y / Zs + -sky	18	3,3
Zadj + -y / Zs + -isticky	12	2,2
Zadj + -y / Zs + -euticky	9	1,7
Zadj + -y / Zs + -aticky	7	1,3
Zadj + -y / Zs + -ecky	2	0,4
Zadj + -y / Zs + -eticky	2	0,4
Zadj + -y / a- + Zs + -ky	1	0,2
Zadj + -y / Zs + -nícky	1	0,2
Zadj + -e / Zs + -otne	1	0,2
Zadj + -e / Zs + -ívne	1	0,2
Zadj + -e / Zs + -ovne	1	0,2
spolu	544	

- **Derivačno-kompozičné lexémy.** Derivačný vzťah v podobe sufixácie sa týka deadjektívnej motivácie, zreteľový význam sa kreuje kompozičnou motiváciou od viacslovných pomenovaní (v podobe kompozično-sufixálneho postupu): *kultúrna história* → (*kultúrno-historický*) → *kultúrnohistoricky*; *kultúrnohistorický* → *kultúrnohistorick-y* aj *kultúrna história* → *kultúrn-o-histor-icky* „so zreteľom na kultúrnu históriu“. Podobne *literárnohistorický* (*literárnohistorický* / *literárna história*), *literárnokritický* (*literárnokritický* / *literárna kritika*), *literárnovedne* (*literárnovedný* / *literárna veda*), *zahraničnopolitický* (*zahraničnopolitický* / *zahraničná politika*), *štátnopolitický* (*štátnopolitický* / *štátna politika*), *vnútropolitický* (*vnútropolitický* / *vnútorná politika*).

3.1.3.2 Deadverbiálno-deadjektívna motivácia

Sekvencia **adjektívum** → (**adverbium**) → **adverbium** je druhým výrazným typom adverbialnej dvojmotivácie (155 lexém; 21,1 % z dvojmotivovaných adverbíí). Ide o modifikáciu vzťahu k adverbium a transpozíciu vzťahu k adjektívu. Motivačné vzťahy sa realizujú

prostredníctvom derivácie. Podľa derivačných postupov tu možno vymedziť dve hlavné podskupiny a päť raritných podskupín.

- Adverbiá utvorené konfixálno-konfixálnym postupom (v oboch motiváciách sa konfixácia prejavuje ako prefixálno-sufixálny podtyp konfixácie; porov. oddiel IV. kap. 2.6.1.1 c). Takto je utvorených 48,4 % jednotiek zo skupiny deadverbiálno-deadjektívnych adverbií: *žltý* → (*žlto*) → *dožlta*: *žlto* → *do-žlt-a* aj *žltý* → *do-žlt-a*. Patria sem slovotvorné typy so štruktúrou **do-/na-/od-/s-/z-/zo-/za- + Zadj/Zadv + -a/-i/-y**. Prefixálne formanty sa môžu písať spolu alebo oddelene, pričom ide o čisto pravopisnú konvenciu (týka sa prefixálnych formantov *do*, *na*, *od*, *za*; formanty *z*, *zo*, *s* sa píše spolu so základom). Za progresívnejšie pokladáme písanie dovedna. Porov.: *dobelasa* / *do belasa*, *dobiela* / *do biela*, *doblela* / *do blela*, *nablízku*, *zblízka*, *dobronzova* / *do bronzova*, *začerstva* / *za čerstva*, *dočervena* / *do červena*, *dočierna* / *do čierna*, *dočista* / *do čista*, *doďaleka*, *odďaleka*, *zďaleka*, *odpradávná*, *dofialova* / *do fialova*, *doguľata* / *do guľata*, *dohlboka*, *zhlboka*, *dohneda* / *do hneda*, *dohola*, *zahorúca*, *zhruba*, *dohusta*, *skrátka*, *dokrémovea* / *do krémova*, *dokrvava* / *do krvava*, *poľahučky*, *zľahučka*, *zľahulinka*, *poľahunky*, *zľahunka*, *poľahky*, *zľahka*, *domäkka* / *do mäkka*, *odmlada* / *od mlada*, *odmladi* / *od mladi*, *zamlada* / *za mlada*, *zamladi* / *za mladi*, *domodra* / *do modra*, *zamokra* / *za mokra*, *donaha*, *znova*, *znovu*, *doocelo*, *doostra*, *zostra*, *doplna*, *splna*, *dopopolava* / *do popolava*, *sprudka*, *zrezka*, *zriedka*, *doružova* / *do ružova*, *dosiva* / *do siva*, *za studena*, *dosucha* / *do sucha*, *za sucha*, *za surova*, *dosýta*, *doširoka*, *zoširoka*, *sťažka*, *za tepla*, *dotmava* / *do tmava*, *dotuha* / *do tuha*, *stuha*, *do neurčita*, *za vlhka*, *dovysoka*, *zvysoka*, *dozelena* / *do zelena*, *dozlata* / *do zlata*, *dožerava* / *do žerava*, *zaživa* / *za živa*, *dožlta* / *do žlta*.

- Adverbiá utvorené prefixálno-konfixálnym postupom (konfixácia sa prejavuje ako prefixálno-sufixálny podtyp konfixácie). Takto je utvorených 47,7 % jednotiek zo skupiny deadverbiálno-deadjektívnych adverbií: *žltý* → (*žlto*) → *nažlto*: *žlto* → *na-žlto* aj *žltý* → *na-žlt-o*. Patria sem slovotvorné typy so štruktúrou **(do-/na-/od-/s-/z-/zo-/za-) + Zadj/Zadv + -o/-ky/-ičky**. Ortograficky sa tieto adverbiá používajú rovnako ako jednotky z predchádzajúcej skupiny: *nabelaso* / *na belaso*, *nabelo* / *na bielo*, *nabledo* / *na blelo*, *nablízko*, *naboso* / *na boso*, *nabronzovo* / *na bronzovo*, *načerveno* / *na červeno*, *načierno* / *na čier-no*, *načisto* / *na čisto*, *nanečisto* / *na nečisto*, *naďaleko*, *pridaľecko*, *nadivoko* / *na divoko*, *nadivo* / *na divo*, *nadlho*, *zadobre*, *nafialovo* / *na fialovo*, *naguľato* / *na guľato*, *nahladko* / *na hladko*, *nahlucho* / *na hlucho*, *nahnedo* / *na hnedo*, *naholo*, *nahrubo*, *nahusto*, *prichyt-ro*, *nachytro*, *napochytro*, *napochytro*, *naisto*, *nakrátko*, *nakrémoveo* / *na krémovo*, *nakrivo*, *nakyslo* / *na kyslo*, *nalačno*, *naľahko*, *naležato* / *na ležato*, *odmalička* / *od malička*, *namäkko* / *na mäkko*, *namodro* / *na modro*, *namokro* / *na mokro*, *nanovo*, *na oceľovo*, *naostro* / *na ostro*, *napevno*, *naplno*, *napopolavo* / *na popolavo*, *nariedko*, *poriedko*, *zarovno*, *naružovo* / *na ružovo*, *bosky*, *pomaličky* a i.

- Raritne sa vyskytujú adverbiá tvorené špecifickými spôsobmi. Ide o tieto sekvencie: *d'aleký* → (*d'aleko*) → *obd'aleč*: *d'aleko* → *ob-d'aleč-T* a *d'aleký* → *ob-d'aleč-0*; *slepý* → (*sle-po*) → *voslep*: *slepo* → *vo-slep-T* a *slepý* → *vo-slep-0*; *ťažký* → (*ťažko*) → *najtiaž*: *ťažko* (najťažšie) → *najtiaž* a *ťažký* (najťažší) → *najtiaž-0*; *zvláštny* → (*zvlášť*) → *obzvlášť*: *zvlášť* → *ob-zvlášť* a *zvláštny* → *ob-zvlášť-0*.

Pri deadverbiálnej motivácii dochádza k týmto procesom: a) prefixácia kombinovaná s trunkáciou (T): *d'aleko* → *ob-d'aleč-T*, *slepo* → *vo-slep-T*; b) trunkácia v spojení s alternáciou: *ťažko* (najťažšie) → *najtiaž*;

c) prefixácia: *zvlášť* → *ob-zvlášť*.

Pri deadjektívnej motivácii dochádza k týmto procesom: a) prefixálno-deflexný¹⁵ postup: *ďaleký* → *ob-ďaleč-0*, *slepý* → *vo-slep-0*; b) truncačno-deflexný postup: *ťažký* (najťažší) → *najtiaž-0*; c) prefixálno-truncačno-deflexný postup: *zvláštny* → *ob-zvlášť-0*.

3.1.3.3 Ostatné prípady

Ostatné sekvencie sú zastúpené menej ako desiatimi jednotkami (1,2 % a menej; porov. tab. [43]):

- Sekvencia **adjektívum** → (**adjektívum**) → **adverbium** (deväť jednotiek). Kombinácia derivačno-kompozičnej polymotivácie (porov. vyššie) *kultúrna história* → (*kultúrnohistorický*) → *kultúrnohistoricky*: *kultúrnohistorický* → *kultúrnohistorick-y* aj *kultúrna história* → *kultúrn-o-histor-icky* „so zreteľom na kultúrnu históriu“. Podobne *literárnohistoricky*, *literárnokriticky*, *zahraničnopoliticky*, *štátnopoliticky*, *vnútropoliticky*.

- Sekvencia **verbum** → (**adverbium**) → **adverbium** (štyri jednotky): *kľáčať* → (*kľáčiačky*) → *pokľáčiačky*: *kľáčiačky* → *po-kľáčiačky* aj *kľáčať* → *po-kľáčiač-ky*. Podobne (*ležiačky* / *ležať*), *posediačky* (*sediačky*, *sedieť*), *polosediačky* (*polo* + *sediačky* / *sedieť* napoly).

- Sekvencia **substantívum** → (**adverbium**) → **adverbium** (tri jednotky): *rad* → (*radom*) → *zaradom*: *radom* → *zaradom* aj *rad* → *zaradom*. Podobne *rad-radom*, *prítma*.

- Sekvencia **prepozícia** → (**substantívum**) → **adverbium** (tri jednotky): *spod* → (*spodok*) → *dospodu*: *spod* → *dospodu* aj *spod* → *dospodu*, Podobne *odspodu*, *zospodu*.

- Sekvencia **adjektívum** → (**substantívum**) → **adverbium** (dve jednotky): konkurenčia slovotvornej aj morfolologickej motivácie: *dávny* → (*dávno* (sub.)) → *dávno* (adv.): *dávno* (sub.) → *dávno* (adv.) aj *dávny* → *dávno* (adv.). Rovnako aj *šerý* → (*šero* (sub.)) → *šero* (adv.): *šero* (sub.) → *šero* (adv.) aj *šerý* → *šero* (adv.).

- Zvyšné sekvencie sú zastúpené jedným prípadom:

- a) **verbum** → (**adjektívum**) → **adverbium**: *hodiť sa* → (*hodný*) → *vhod*: *hodný* → *vhod* aj *hodiť sa* → *vhod*;

- b) **adverbium** → (**adverbium**) → **adverbium**: *späť* → (*spiatky*) → *pospiatky*: *spiatky* → *po-spiatky* aj *späť* → *po-spiat-ky*;

- c) **numerále** → (**adverbium**) → **adverbium**: *pol* → (*polo*) → *napolo*: *polo* → *napolo* aj *pol* → *napolo*;

- d) **pronomén** → (**adverbium**) → **adverbium**: *vždy* → (*navždy*) → *navždycky*: *navždy* → *navždy-cky* aj *vždy* → *na-vždy-cky*;

- e) **adjektívum** → (**numerále**) → **adverbium**: *malý* → (*málo* (num.)) → *málo* (adv.): *málo* → *málo* (adv.) aj *malý* → *mál-o*.

3.1.4 Dvojmotivácia verb

Dvojmotivácia verb sa uskutočňuje v 9 rozličných kombináciách. Dominujú dva sekvencné typy – deverbatívno-deverbatívny (49,6 %) a deadjektívno-desubstantívny (22,8 %), ktoré spolu tvoria 72,4 % z celkového počtu dvojmotivovaných verb; porov. tab. [45].

¹⁵ Termín deflexia vymedzuje M. Dokulil (1982) ako stratu tvaroslovnej paradigmy.

[45] Sumár motivantov dvojmotivovaných verb

motivant	počet	%	motivant	počet	%
VER / VER	63	49,6	ADJ / VER	1	0,8
ADJ / SUB	29	22,8	INT / INT	1	0,8
VER / SUB	15	11,8	SUB / ADJ	1	0,8
SUB / SUB	8	6,3	SUB / VER	1	0,8
VER / ADJ	8	6,3			
spolu				127	

3.1.4.1 Deverbatívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**verbum**) → **verbum** je najfrekventovanejším typom verbálnej dvojmotivácie (63 lexém; 49,6 % z dvojmotivovaných verb), napr. *padat' → (padnúť) → odpadnúť*: *padnúť → od-padnúť* a *padat' → od-pad-núť* (príklady uvádzame bez vidových náprotivkov). Rovnaké motivanty majú lexémy *napadnúť, opadnúť, prepadnúť, spadnúť, vypadnúť, zapadnúť, rozpadnúť sa*. Do tejto skupiny patria aj: *nalopotiť sa* (lopotiť sa / lopotiť), *napichnúť, odpichnúť, prepichnúť, pripichnúť, zapichnúť* (pichnúť / pichať), *opřchnuť, vypřchnuť, rozpřchnuť sa* (přchnuť / prchať), *rozprsknúť, vyprsknúť* (prsknúť / prskať), *odseknúť, naseknúť, podseknúť, vyseknúť, zaseknúť* (seknúť / sekať), *prepuknúť, vypuknúť* (puknúť / pukať), *prerieknúť, pririeknuť, vyrieknúť* (rieknúť / riečiť), *naprosiť sa* (prosiť sa / prosiť), *vyrevúvať* (vyrevovať / revať), *dozrieť, obzrieť, nazrieť, prezrieť, prizrieť, uzrieť, vyzrieť, zazrieť, odzerať* (pozrieť / zrieť), *búšiť* (buchnúť / búchať), *podupkávať* (dupkávať / dupkať).

3.1.4.2 Deadjektívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**adjektívum**) → **verbum** je druhým najfrekventovanejším typom verbálnej dvojmotivácie (29 lexém; 22,8 % z dvojmotivovaných verb), napr. *chronológia → (chronologický) → chronologizovať*: *chronologický → chronolog-izovať* „robiť chronologickým“ a *chronológia → chronolog-izovať* „robiť chronológiu“. Podobne *alegorizovať, hierarchizovať, automatizovať, centralizovať, idolizovať, ironizovať, ideologizovať, paušalizovať, politizovať, problematizovať, syntetizovať, systematizovať, štandardizovať*. Z verb s domácim radixom: *prederaviť, oduševniť, znehodnotiť, hrbatiť sa, sprejzdniť, skamenieť, zohaviť, osvetliť, zúčastniť sa, zavšivaviť, prevzdušniť*.

3.1.4.3 Ostatné prípady

- Sekvencia **substantívum** → (**verbum**) → **verbum** (15 jednotiek): *desiata → (desiatovať) → nadesiatovať sa*: *desiatovať → na-desiatovať sa* aj *desiata → na-desiat-ovať sa*. Podobne *pochlapiť sa, rozlúťostiť sa, zaplesniť, spriatelíť sa, zaprotokolovať, odpútať, spútať, poprosiť, zarosiť, odtabuizovať, rozvetviť sa, obviníť, vršiť sa*.

- Sekvencia **substantívum** → (**substantívum**) → **verbum** (osem jednotiek): *charakter → (charakteristika) → charakterizovať*: *charakteristika → charakterizovať* aj *charakter → charakterizovať*. Podobne *frajerčiť, gestikulovať, diagnostikovať, operiť, pletkáriť, ovdovieť, vojenčiť*.

- Sekvencia **adjektívum** → (**verbum**) → **verbum** (osem jednotiek): *mocný → (mocniť) → zmocniť*: *mocniť → zmocniť* aj *mocný → zmocniť*. Podobne *zbystriť, rozdivieť sa, zdvieť sa, okysliť, osmutniť, posmutniť, zosmutniť*.

- Zvyšné sekvencie sú zastúpené jednou lexémou:
  - a) sekvencia **verbum** → (**adjektívum**) → **verbum**: *svietiť* → (*svetlý*) → *vysvetliť*: *svetlý* → *vysvetliť* aj *svietiť* → *vysvetliť*;
  - b) sekvencia **interjekcia** → (**interjekcia**) → **verbum**: *ťap* → (*ťapušky*) → *ťapuškať*: *ťapušky* → *ťapuškať* aj *ťap* → *ťapuškať*;
  - c) sekvencia **adjektívum** → (**substantívum**) → **verbum**: *chladný* → (*chlad*) → *chladiť*: *chlad* → *chladiť* aj *chladný* → *chladiť*;
  - d) sekvencia **verbum** → (**substantívum**) → **verbum**: *kročiť* → (*krok*) → *kráčať*: *krok* → *kráčať* aj *kročiť* → *kráčať*.

3.1.5 Dvojmotivácia ostatných slovných druhov

Dvojmotivácia ostatných slovných druhov (partikuly, prepozície, konjunkcie, pronominá) je raritná.

a) Partikuly. Partikuly sa tvoria

- slovotvorne:
  - a) sekvencia **adverbium** → (**partikula**) → **partikula**: *iste* (adv.) → (*iste* (part.)) → *isteže*; podobne *akiste*, *zaiste*, *dozaista*, *doista*;
  - b) sekvencia **pronomen** → (**partikula**) → **partikula**: *kdeže* (pron.) → (*kdeže* (part.)) → *kdežeby*;
  - c) sekvencia **substantívum (+verbum)** → (**partikula**) → **partikula**: *boh daj* (pron.) → (*bodaj* (part.)) → *bodajže*, podobne *pravdaže*;
  - d) sekvencia **verbum** → (**partikula**) → **partikula**: *vedieť* → (*ved'*) → *vedže*;
  - e) sekvencia **partikula** → (**partikula**) → **partikula**: *horký* → (*horkýže*) → *horkýžetam* (partikula vzniká juxtaopozícou partikuly a pronomenu: *horkýže + tam*);
- pomocou morfolologickej motivácie a kvázisyntaktickej motivácie:
  - a) sekvencia **substantívum** → (**partikula**) → **partikula**: *koniec* → (*dokonca*) → *alebo dokonca*, *ba dokonca*¹⁶ (tieto viacslovné lexémy vznikajú kombináciou partikuly a iného synsémantika a kombináciou autosémantika so synsémantikom).
  - b) **Prepozície**. Ide o deadverbiálno-desubstantívne morfologicky motivované jednotky celkom, vcelku.
  - c) **Konjunkcie**. Ide o deadverbiálno-denumerálne morfologicky motivované jednotky *viac/viacej*, *najviac*.
  - d) **Pronominá**. V skúmanom súbore sa nachádza jedna takáto lexéma. Má depronominálno-depronominálny charakter: *oný* → (*onaký*) → *onak*.

3.2 Trojmotivácia

Trojmotivácia je typ polymotivácie, pri ktorom má lexéma tri motivanty. V skúmanom súbore sa vyskytuje 281-krát, čo predstavuje 6 % z celkového počtu polymotivovaných jednotiek. Trojmotivácia sa vyskytuje v podobe piatich modelov (porov. tab. [46] a schémy [47] – [51]).

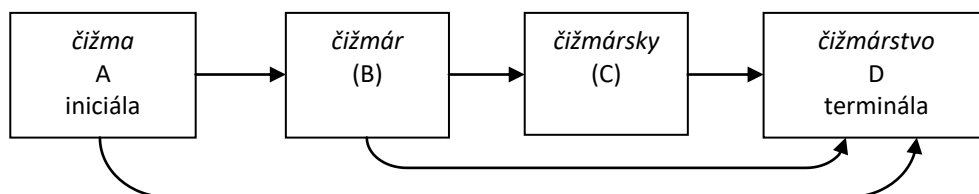
¹⁶ Táto lexéma má aj funkciu konjunkcie.

[46] Sumár trojmotivačných modelov

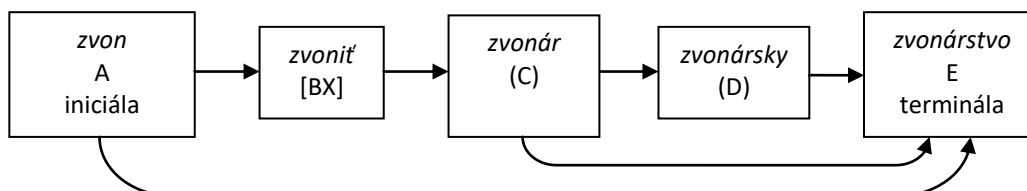
model	počet	% z trojmotivácie
$A \rightarrow (B) \rightarrow (C) \rightarrow D$	249	88,6
$A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow (D) \rightarrow E$	29	10,3
$A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$	1	0,4
$A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow (E) \rightarrow F$	1	0,4
$A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$	1	0,4
Spolu	281	

 $A \rightarrow (B) \rightarrow (C) \rightarrow D$

Ide o najjednoduchší a najfrekvencovanejší model (v rámci trojmotivácie je zastúpený 88,6 %), pri ktorom sa v sekvencii nachádzajú len relevantné lexémy. Na základe sekvencie $A \rightarrow (B) \rightarrow (C) \rightarrow D$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy: $C \rightarrow D$, $B \rightarrow D$ a $A \rightarrow D$, napr. *čižma* $\rightarrow$ (čižmár) $\rightarrow$ (čižmársky) $\rightarrow$ čižmárstvo: čižmársky $\rightarrow$ čižmárstvo, čižmár $\rightarrow$ čižmárstvo, čižma $\rightarrow$ čižmárstvo. Podobne *čipkárstvo*, *debnárstvo*, *dizajnérsťvo*, *dobytkársťvo*, *doktrinárstvo*, *gombikárstvo*, *hodinárstvo*, *hodvábnictvo*, *hotelierstvo*, *chalupárstvo*, *kajakársťvo*, *kominárstvo*, *kožiarstvo*, *mediarstvo*, *pamiatkarstvo*.

[47] Trojmotivačný model $A \rightarrow (B) \rightarrow (C) \rightarrow D$ **$A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow (D) \rightarrow E$**

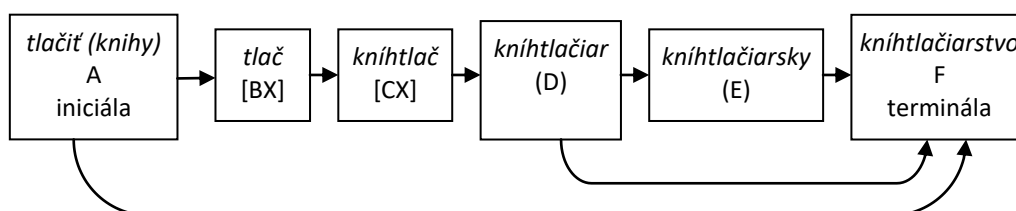
Ide o druhý najfrekvencovanejší model (v rámci trojmotivácie je zastúpený 10,3 %), pri ktorom sa v sekvencii nachádza jedna irelevantná lexéma. Na základe sekvencie $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow (D) \rightarrow E$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy: $D \rightarrow E$, $C \rightarrow E$ a $A \rightarrow E$, napr. *zvon* $\rightarrow$ [zvoníť] $\rightarrow$ (zvonár) $\rightarrow$ (zvonársky) $\rightarrow$ zvonárstvo: zvonársky $\rightarrow$ zvonárstvo, zvonár $\rightarrow$ zvonárstvo, zvon $\rightarrow$ zvonárstvo. Podobne *arizátorstvo*, *básnictvo*, *obranárstvo*, *cukrovarníctvo*, *chvastúnstvo*, *imitátorstvo*, *kolaboranstvo*, *kompilátorstvo*, *kšeftárstvo*, *bacilonosičstvo*, *tunelárstvo*, *táborníctvo*, *účtovníctvo*.

[48] Trojmotivačný model $A \rightarrow [BX] \rightarrow (C) \rightarrow (D) \rightarrow E$

$A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow (E) \rightarrow F$

V tomto modeli sa nachádzajú dve irelevantné lexémy. Na základe sekvencie $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow (E) \rightarrow F$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy: $E \rightarrow F$, $D \rightarrow F$ a $A \rightarrow F$. Takto je motivovaná jedna lexéma: *tlačiť* $\rightarrow$ [tlač] $\rightarrow$ [kníhtlač] $\rightarrow$ (kníhtlačiar) $\rightarrow$ (kníhtlačiar-sky) $\rightarrow$ kníhtlačiarstvo: kníhtlačiar-sky $\rightarrow$ kníhtlačiarstvo, kníhtlačiar $\rightarrow$ kníhtlačiarstvo, *tlačiť* (knihy) $\rightarrow$ kníhtlačiarstvo.

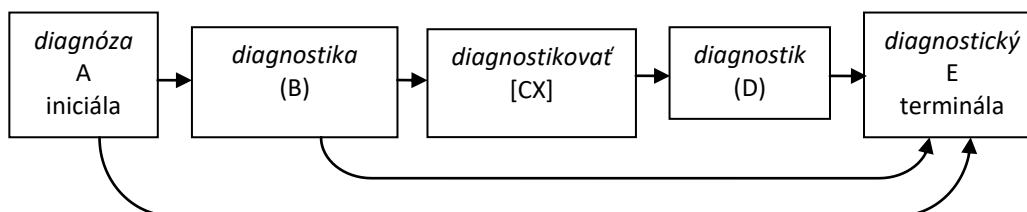
[49] Trojmotivačný model $A \rightarrow [BX] \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow (E) \rightarrow F$

$A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$

V tomto modeli sa nachádza jedna irelevantná lexéma. Na základe sekvencie $A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$ realizujú sa tieto motivačné vzťahy: $D \rightarrow E$, $B \rightarrow E$ a $A \rightarrow E$. Takto je motivovaná jedna lexéma: *diagnóza* $\rightarrow$ (diagnostika) $\rightarrow$ [diagnostikovať] $\rightarrow$ (diagnostik) $\rightarrow$ diagnostický: diagnostik $\rightarrow$ diagnostický, diagnostika $\rightarrow$ diagnostický, *diagnóza* $\rightarrow$ diagnostický.

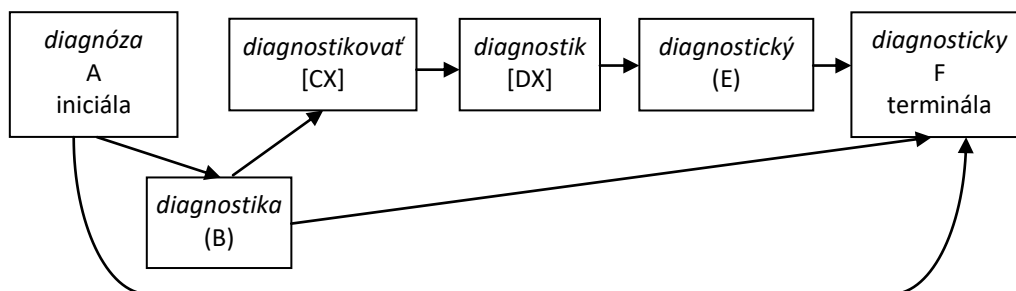
[50] Trojmotivačný model $A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow (D) \rightarrow E$

$A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$

V tomto modeli sa nachádzajú dve irelevantné lexémy. Na základe sekvencie $A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$ sa realizujú tieto motivačné vzťahy: $E \rightarrow F$, $B \rightarrow F$ a $A \rightarrow F$. Takto je motivovaná jedna lexéma: *diagnóza* $\rightarrow$ (diagnostika) $\rightarrow$ [diagnostikovať] $\rightarrow$ [diagnostik] $\rightarrow$ (diagnostický) $\rightarrow$ diagnosticky: diagnostický $\rightarrow$ diagnosticky, diagnostika $\rightarrow$ diagnosticky, *diagnóza* $\rightarrow$ diagnosticky.

[51] Trojmotivačný model $A \rightarrow (B) \rightarrow [CX] \rightarrow [DX] \rightarrow (E) \rightarrow F$

Trojmotivované sú substantíva, adjektíva a adverbá, z toho vyše deväť desatín (94 %) tvoria substantíva (porov. [52]).

[52] Sumár trojmotivovaných lexikálnych jednotiek

slovný druh	počet	%
substantíva	264	94,0
adverbá	11	3,9
adjektíva	6	2,1
spolu	281	

3.2.1 Trojmotivácia substantív

Trojmotivácia substantív sa realizuje prostredníctvom siedmich kombinácií, pričom dominujú prvé dva typy (spolu tvoria 95,5 % trojmotivovaných substantív; porov. tab. [53]).

[53] Sumár motivantov trojmotivovaných substantív

motivant	počet	%	motivant	počet	%
ADJ / SUB / SUB	184	69,7	ADJ / VER / SUB	1	0,4
ADJ / SUB / VER	68	25,8	ADV / ADJ / NUM	1	0,4
ADV / ADJ / SUB	6	2,3	SUB / SUB / VER	1	0,4
ADJ / SUB / ADJ	3	1,1			
spolu				264	

3.2.1.1 Deadjektívno-desubstantívno-desubstantívna motivácia

Sekvencia **substantívum** → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **substantívum** je najfrekvencovanejším typom substantívnej trojmotivácie (184 lexém; 69,7 % z trojmotivovaných substantív). Patria sem predovšetkým abstraktá pomenúvajúce sféru činnosti¹⁷, vlastnosť, stav (porov. Bosák – Buzássyová, 1985, s. 85 – 117): napr. *čipka* → (*čipkár*) → (*čipkársky*) → *čipkárstvo*: *čipkársky* → *čipkárstvo*, *čipkár* → *čipkárstvo*, *čipka* → *čipkárstvo*. Deadjektívna motivácia vyjadruje onomaziologický význam spredmetnenia vlastnosti alebo nositeľa vlastnosti; prvá desubstantívna motivácia vyjadruje onomaziologický význam vo vzťahu k osobe (resp. k veci) a druhá desubstantívna motivácia vzťah k veci, ktorá je predmetom činnosti

¹⁷ Pojem *sféra činnosti* chápeme široko a zaraďujeme sem názvy remesiel, zamestnania, povolania a názvy pomenúvajúce odbory činnosti (Bosák – Buzássyová, 1985, s. 89).

alebo podľa ktorej sa sféra činnosti alebo vlastností pomenúva. Podobne *autičkárstvo*, *bacilonosičstvo*, *bájkarstvo*, *barančina*, *bavlnárstvo*, *bežkárstvo*, *betonárstvo*, *bitkárstvo*, *bosoráctvo*, *brašnárstvo*, *zbrojárstvo*, *bryndziarstvo*, *obuvníctvo*, *nábytkárstvo*, *cementárstvo*, *cestárstvo*, *cinárstvo*, *citlivkárstvo*, *cukrovarníctvo*, *čížmárstvo*, *ľudožrúťstvo*, *debnárstvo*, *dizajnérstvo*, *dobytkárstvo*, *doktrinárstvo*, *drevárstvo*, *drotárstvo*, *farbiarstvo*, *frakcionárstvo*, *frajerkárstvo*, *gombikárstvo*, *gombičkárstvo*, *gubárstvo*, *gumárstvo*, *hodinárstvo*, *hodvábnictvo*, *holubárstvo*, *holubiarstvo*, *hotelierstvo*, *záhradkárstvo*, *záhradníctvo*, *hrobárstvo*, *hrnčiarstvo*, *hubárstvo*, *husliarstvo*, *hydínárstvo*, *chalupárstvo*, *chatárstvo*, *chmeliarstvo*, *ochranárstvo*, *záchrannárstvo*, *úchylkárstvo*, *jachtárstvo*, *jaskyniarstvo*, *kajakárstvo*, *kamenárstvo*, *kanoistika*, *keramikárstvo*, *rozkoľníctvo*, *klebetníctvo*, *klenotníctvo*, *klobučníctvo*, *knihárstvo*, *knihovníctvo*, *kníhkupectvo*, *kolárstvo*, *kolkárstvo*, *kominárstvo*, *korytárstvo*, *kotlárstvo*, *kožiarstvo*, *kožušníctvo*, *košíkárstvo*, *krajinkárstvo*, *krajinárstvo*, *krmovinárstvo*, *kronikárstvo*, *krpčiarstvo*, *kšeftárstvo*, *kvetinárstvo*, *lahôdkarstvo*, *lanárstvo*, *lesníctvo*, *liehovarníctvo*, *lodiárstvo*, *mamonárstvo*, *maskérstvo*, *mäsiarstvo*, *medovníkárstvo*, *mediarstvo*, *medailérstvo*, *ľudomilstvo*, *mincovníctvo*, *zámočníctvo*, *mliekarstvo*, *mliekarenstvo*, *modelárstvo*, *múzejníctvo*, *novotárstvo*, *nožiarstvo*, *obilninárstvo*, *oceliarstvo*, *ovčiarstvo*, *ovocinárstvo*, *spolupáchatelstvo*, *pamiatkarstvo*, *pivovarníctvo*, *plachtárstvo*, *plantážníctvo*, *úplatkárstvo*, *plátenníctvo*, *pletkárstvo*, *pltníctvo*, *plynárstvo*, *plynárenstvo*, *povrazníctvo*, *protekciónárstvo*, *prútikárstvo*, *ramárstvo*, *rastlinárstvo*, *repárstvo*, *pôrodníctvo*, *rozkošníctvo*, *rukavičkárstvo*, *rybárstvo*, *rybníkárstvo*, *sadovníctvo*, *salašníctvo*, *sánkarstvo*, *sedlárstvo*, *sektárstvo*, *semenárstvo*, *sítárstvo*, *sklárstvo*, *sklenárstvo*, *skupinkárstvo*, *slovičkárstvo*, *slovníkárstvo*, *posmeškárstvo*, *sochárstvo*, *prospechárstvo*, *spolkárstvo*, *stavebníctvo*, *stolárčina*, *stolárstvo*, *strojárstvo*, *strojníctvo*, *strojárenstvo*, *nástrojárstvo*, *studniarstvo*, *súkenníctvo*, *sviečkarstvo*, *syrárstvo*, *výšivkárstvo*, *škrobárstvo*, *šperkárstvo*, *štukatérstvo*, *tabačiarstvo*, *táborníctvo*, *tajnostkárstvo*, *teplárenstvo*, *textárstvo*, *potravínárstvo*, *truhlárstvo*, *tunelárstvo*, *účtovníctvo*, *uhliarstvo*, *včelárstvo*, *vdivstvo*, *vinárstvo*, *vinohradníctvo*, *vlnárstvo*, *voňavkárstvo*, *vareškárstvo*, *varechárstvo*, *rozvratníctvo*, *návrhárstvo*, *zeleninárstvo*, *zelinkárstvo*, *zemíkarstvo*, *zlatníctvo*, *zvonárstvo*, *pôžitkárstvo*, *požiarníctvo*. Konkrét (lexém alebo lexíí) je v tejto skupine oveľa menej: *klobučníctvo*, *hodinárstvo*, *kožušníctvo*, *zlatníctvo*.

Z hľadiska slovotvorných spôsobov možno vyčleniť dve skupiny (porov. tab. [54]):

A) Derivačno-derivačno-derivačné lexémy tvorené: a) trojsufixálne: *ryba* → (*rybár*) → (*rybársky*) → *rybárstvo*: *rybársky* → *rybár-stvo*, *rybár* → *rybár-stvo*, *ryba* → *ryb-árstvo*; b) transflexno-sufixálno-sufixálne: *kano* → (*kanoista*) → (*kanoistický*) → *kanoistika*: *kanoistický* → *kanoistik-a*, *kanoista* → *kanoist-ika*, *kano* → *kano-istika*.

B) Derivačno-derivačno-kompozičné lexémy sú tvorené dvojsufixálne a kompozično-sufixálne: *variť lieh* → (*liehovarník*) → (*liehovarnický*) → *liehovarníctvo*: *liehovarnický* → *liehovarníc-tvo*, *liehovarník* → *liehovarníc-tvo*, *variť lieh* → *lieh-o-var-níctvo*. Podobne *ľudožrúťstvo* (*ľudožrútsky* / *ľudožrút* / *žrať ľudí*), *kníhkupectvo* (*kníhkupecký* / *kníhkupec* / *kupovať knihy*), *ľudomilstvo* (*ľudomilský* / *ľudomil* / *milovať ľudí*), *cukrovarníctvo*, *pivovarníctvo*.

[54] Trojmotivované substantíva podľa slovotvorných spôsobov

slovotvorný spôsob	počet	%
derivácia + derivácia + derivácia	177	96,2
derivácia + derivácia + kompozícia	7	3,8
spolu	184	

Sufixálne formanty sa v dôsledku polymotivácie infigujú, čím vznikajú rozličné varianty (súhrn a kvantitatívne zastúpenie porov. v tab. [55]):

- **-stvo/-stvo/-árstvo**: *autičkárstvo, bavlárstvo, bežkárstvo, betonárstvo, bitkárstvo, cestárstvo, cinárstvo, citlivkárstvo, čižmárstvo, hydinárstvo, chalupárstvo*;
- **-stvo/-stvo/-iarstvo**: *farbiarstvo, chmeliarstvo, holubiarstvo, lodiarstvo, kožiarstvo, oceliarstvo, ovčiarstvo, bryndziarstvo, krpčiarstvo, jaskyniarstvo, studniarstvo*;
- **-stvo/-stvo/-arstvo**: *bájkarstvo, lahôdkarstvo, pamiatkarstvo, sviečkarstvo, zemiarstvo*;
- **-stvo/-stvo/-enárstvo**: *sklenárstvo*;
- **-stvo/-stvo/-érstvo**: *maskérstvo, medailérstvo, dizajnérsťvo*;
- **-stvo/-stvo/-atérstvo**: *štukatérstvo*;
- **-stvo/-stvo/-ierstvo**: *hotelierstvo*;
- **-stvo/-stvo/-árenstvo(-arenstvo)**: *plynárenstvo, mliekarenstvo, strojárenstvo, teplárenstvo*;
- **-stvo/-stvo/-onárstvo**: *protekciónárstvo*;
- **-tvo/-tvo/-níctvo**: *cukrovarníctvo, lesníctvo, pivovarníctvo, zámočníctvo, plátenníctvo, sadovníctvo, salašníctvo, povrazníctvo, záhradníctvo, liehovarníctvo, klebetníctvo, klobučníctvo, pltníctvo, pôrodnictvo, rozkošníctvo, strojnictvo, vinohradníctvo*;
- **-tvo/-tvo/-nictvo**: *plantážníctvo*;
- **-tvo/-tvo/-áctvo**: *bosoráctvo*;
- **-čina/-čina/-árčina**: *stolárčina*;
- **-ina/-ina/-čina**: *barančina*;
- **-Rf1/-ika/-istika**: *kanoistika*.

K perintegrácii nedochádza len v jednom prípade, a to v dôsledku trunkácie: *vdovstvo* (*vdovský / vdovec / vdova*).

[55] Sumár štruktúr trojmotivovaných substantív (trojderivačné sekvencie)

štruktúra	počet	%
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -árstvo	105	59,3
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zs + -níctvo	26	14,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -iarstvo	17	9,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -arstvo	7	4,0
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -árenstvo	3	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -érstvo	3	1,7
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zs + -nictvo	3	1,7
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zs + -ovníctvo	2	1,1
Zadj + -čina / Zs + -čina / Zs + -árčina	1	0,6
Zadj + -ina / Zs + -ina / Zs + -čina	1	0,6
Zadj + -Rf1 / Zs + -ika / Zs + -istika	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -arenstvo	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -atérstvo	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -enárstvo	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -iarstvo/-árstvo	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -ierstvo	1	0,6
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -onárstvo	1	0,6

Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zs + -stvo	1	0,6
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zadj + -áctvo	1	0,6
spolu	177	

3.2.1.2 Deadjektívno-desubstantívno-deverbatívna motivácia

Sekvencia **verbum** → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **substantívum** je druhým najfrekvencovanejším typom substantívnej trojmotivácie (68 lexém; 25,8 % z trojmotivovaných substantív), napr. *hazardovať* → (*hazardér*) → (*hazardérsky*) → *hazardérstvo*: *hazardérsky* → *hazardérstvo*, *hazardér* → *hazardérstvo*, *hazardovať* → *hazardérstvo*. Patria sem najmä abstraktá s významami analogickými ako v predchádzajúcej skupine (vlastnosť, sféra činnosti, stav), ako aj s významom deja (*arizátorstvo*) a ojedinele osoby (*hriešnik*, *klebetník*) a veci (*obalovina*). Porov. ďalšie lexémy:

Z hľadiska slovtvorných spôsobov možno vyčleniť dve skupiny (porov. tab. [56]):

A) Derivačno-derivačno-derivačné lexémy tvorené trojsufixálne: *kočovať* → (*kočovník*) → (*kočovnícky*) → *kočovníctvo*: *kočovnícky* → *kočovník-tvo*, *kočovník* → *kočovník-tvo*, *kočovať* → *kočov-níctvo*;

B) Derivačno-derivačno-kompozičné lexémy sú tvorené dvojsufixálne a kompozično-sufixálne: *variť* (*lieh*) → (*liehovarník*) → (*liehovarnícky*) → *liehovarníctvo*: *liehovarnícky* → *liehovarník-tvo*, *liehovarník* → *liehovarník-tvo*, *variť lieh* → *lieh-o-var-níctvo*. Podobne *ľudožrúť* (*ľudožrútsky* / *ľudožrút* / *žrať ľudí*), *kníhkupectvo* (*kníhkupecký* / *kníhkupec* / *kupovať knihy*), *ľudomilstvo* (*ľudomilský* / *ľudomil* / *milovať ľudí*), *spolupáchatelstvo* (*spolupáchatelský* / *spolupáchatel* / *páchať spolu*), *cukrovarníctvo*, *pivovarníctvo*.

[56] Trojmotivované substantíva podľa slovtvorných spôsobov

slovtvorný spôsob	počet	%
derivácia + derivácia + derivácia	60	88,2
derivácia + derivácia + kompozícia	8	11,8
spolu	68	

Sufixálne formanty sa v dôsledku polymotivácie infigujú. Vznikajú tak sufixálne varianty (súhrn a kvantitatívne zastúpenie porov. v tab. [57]): **-stvo/-stvo/-érstvo**: *aran-žérstvo*, *cizelérstvo*, *dezertérstvo*, *hazardérstvo*, *hypnotizérstvo*, *žonglérstvo*; **-tvo/-tvo/-ectvo**: *herectvo*, *lezectvo*, *strelectvo*, *vešectvo*; **-ík/-ník/-ník**: *zábavník*, *klebetník*, *dôver-ník*; **-stvo/-stvo/-átorstvo**: *arizátorstvo*, *imitátorstvo*, *kompilátorstvo*; **-tvo/-tvo/-níctvo**: *cudzopasníctvo*, *pochlebníctvo*, *kočovníctvo*, *podvratníctvo*, *príživníctvo*; **-stvo/-stvo/-antstvo**: *ignorantstvo*, *kolaborantstvo*; **-stvo/-stvo/-árstvo**: *obranárstvo*, *luhárstvo*; **-stvo/-stvo/-ošťstvo**: *biflošťstvo*, *žgřlošťstvo*; **-stvo/-ovstvo/-covstvo**: *darcovstvo*, *zradcovstvo*; **-ač/-ovač/-č**: *odkazovač*; **-ík/-ník/-ník**: *hriešnik*; **-ina/-ovina/-ovina**: *obalovina*; **-stvo/-stvo/-anstvo**: *ožranstvo*; **-stvo/-stvo/-ánstvo**: *intrigánstvo*; **-stvo/-stvo/-orstvo**: *cenzorstvo*; **-stvo/-stvo/-enkárstvo**: *chválenkárstvo*; **-stvo/-stvo/-enstvo**: *poradenstvo*; **-stvo/-stvo/-iarenstvo**: *mraziarenstvo*; **-stvo/-stvo/-iarstvo**: *mraziarstvo*; **-stvo/-stvo/-teľstvo**: *zberateľstvo*; **-stvo/-stvo/-únstvo**: *chvastúnstvo*; **-tvo/-tvo/-ictvo**: *básníctvo*; **-tvo/-tvo/-nictvo**: *čalúnnictvo*.

K perintegrácii nedochádza (podobne ako v predchádzajúcej skupine) len v jednom prípade, a to v dôsledku trunkácie: *špiónstvo* (*špiónsky* / *špión* / *špiónovať*).

[57] Sumár štruktúr trojmotivovaných substantív (trojderivačné sekvencie)

štruktúra	Počet	%
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -čstvo	15	25,0
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -érstvo	6	10,0
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zv + -níctvo	6	10,0
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zv + -ectvo	4	6,7
Zadj + -ík / Zs + -ník / Zv + -ník	3	5,0
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -orstvo	3	5,0
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -antstvo	2	3,3
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -árstvo	2	3,3
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -ošstvo	2	3,3
Zadj + -stvo / Zs + -ovstvo / Zv + -covstvo	2	3,3
Zadj + -ač / Zs + -ovač / Zv + -č	1	1,7
Zadj + -ik / Zs + -nik / Zv + -nik	1	1,7
Zadj + -ina / Zs + -ovina / Zv + -ovina	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -anstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -ánstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -átorstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -enkárstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -enstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -iarenstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -iarstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -stvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -teľstvo	1	1,7
Zadj + -stvo / Zs + -stvo / Zv + -únstvo	1	1,7
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zs + -ictvo	1	1,7
Zadj + -tvo / Zs + -tvo / Zv + -nictvo	1	1,7
spolu	60	

3.2.1.3 Ostatné prípady

Ostatné trojmotivačné sekvencie sú zastúpené menej ako 10 jednotkami:

- Sekvencia **substantívum** → (**adjektívum**) → (**adverbium**) → **substantívum** (šesť jednotiek): *mesiac* → (*mesačný*) → (*mesačne*) → *mesačník*: *mesačne* → *mesačník*, *mesačný* → *mesačník*, *mesiac* → *mesačník*. Podobne *denník* (*denne* / *denný* / *deň*), *polročník* (*polročne* / *polročný* / *polrok*), *týždenník* (*týždenne* / *týždenný* / *týždeň*), *dvojtyždenník* (*dvojtyždenne* / *dvojtyždený* / *dva týždne*).

- Sekvencia **adjektívum** → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **substantívum** (tri jednotky): *hmotný* → (*hmotár*) → (*hmotársky*) → *hmotárstvo*: *hmotársky* → *hmotárstvo*, *hmotár* → *hmotárstvo*, *hmotný* → *hmotárstvo*. Podobne *zubárstvo* (*zubársky* / *zubár* / *zubný*), *spolupáchatelstvo* (*spolupáchatel'ský* / *spolupáchatel'* / *páchať spolu*).

- Zvyšné sekvencie sú zastúpené jedným prípadom:

- a) **substantívum** → (**verbum**) → (**adjektívum**) → **substantívum**: *maškrta* ↔ (*maškrtiť*) → (*maškrtný*) → *maškrtník*: *maškrtný* → *maškrtník*, *maškrtiť* → *maškrtník*, *maškrta* → *maškrtník*;

b) **numerále** → (**adjektívum**) → (**adverbium**) → **substantívum**: *dva (týždne)* → (*dvoj-týždenný*) → (*dvoj týždenne*) → *dvoj týždenník*: *dvoj týždenne* → *dvoj týždenník*, *dvoj týždenný* → *dvoj týždenník*, *dva týždne* → *dvoj týždenník*;

c) **verbum** → (**substantívum**) → (**substantívum**) → **substantívum**: *prostituovať sa* → (*prostitúcia*) → (*prostitút*) → *prostitútka*: *prostitút* → *prostitútka*, *prostitúcia* → *prostitútka*, *prostituovať sa* → *prostitútka*.

3.2.2 Trojmotivácia adverbíí

Trojmotivovaných je 11 adverbíí, z toho desať má motivanty adjektívum, substantívum a substantívum. Deadjektívna motivácia koreluje so spôsobovým významom a desubstantívne motivácie so zreteľovým významom adverbíí: *juristika* → (*jurista*) → (*juristický*) → *juristicky*. Podobne *empiricky* (*empirický* / *empirizmus* / *empíria*), *existencialisticky* (*existencialistický* / *existencialista* / *existencializmus*), *fotometricky* (*fotometrický* / *fotometer* / *fotometria*), *diagnosticky* (*diagnostický* / *diagnostika* / *diagnóza*), *klasicisticky* (*klasicistický* / *klasicista* / *klasicizmus*), *kolonialisticky* (*kolonialistický* / *kolonialista* / *kolonializmus*), *lobisticky* (*lobistický* / *lobista* / *lobizmus*), *materialisticky* (*materialistický* / *materialista* / *materializmus*), *publicisticky* (*publicistický* / *publicista* / *publicistika*). Jedno adverbium je motivované adverbium, adjektívom a substantívom: *dávny* → (*dávno* (sub.)) → (*dávno* (adv.)) → *oddávna*.

3.2.3 Trojmotivácia adjektív

Trojmotivovaných je šesť adjektívnych jednotiek, z toho jedno adjektívum je deadjektívno-desubstantívno-deverbatívne: *bývať* → (*byt*) → (*bytový*) → *nebytový*: *bytový* → *nebytový*, *byt* → *nebytový*, *bývať* → *nebytový*. Ostatné jednotky sú desubstantívno-desubstantívno-desubstantívne: *empíria* → (*empirizmus*) → (*empirik*) → *empirický*: *empirik* → *empirický*, *empirizmus* → *empirický*, *empíria* → *empirický*. Podobne *diagnostický* (*diagnostik* / *diagnostika* / *diagnóza*), *postkomunistický* (*postkomunista* / *postkomunizmus* / *komunizmus*), *mototuristický* (v oboch hniezdach: *mototuristika* / *mototurista* / *mototurizmus*).

3.3 Štvormotivácia

Štvormotivácia je typ polymotivácie, pri ktorom má lexéma štyri motivanty. V skúmanom súbore sa vyskytuje len v šiestich prípadoch, čo predstavuje 0,1 % z celkového počtu polymotivovaných jednotiek. Ide o:

- štyri substantíva:

a) sekvencia **substantívum** → (**substantívum**) → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **substantívum** (jedna lexéma): *džbán* → (*džbánok*) → (*džbankár*) → (*džbankársky*) → *džbankárstvo*: *džbankársky* → *džbankárstvo*, *džbankár* → *džbankárstvo*, *džbánok* → *džbankárstvo*, *džbán* → *džbankárstvo*;

b) sekvencia **verbum** → (**substantívum**) → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **substantívum** (tri lexémy): *rebelovať* → (*rebélia*) → (*rebelant*) → (*rebelantský*) → *rebelantstvo*: *rebelantský* → *rebelantstvo*, *rebelant* → *rebelantstvo*, *rebélia* → *rebelantstvo*, *rebelovať* → *rebelantstvo*; *ilustrovať* → (*ilustrácia*) → (*ilustrátor*) → (*ilustrátorský*) → *ilustrátorstvo*: *ilustrátorský* → *ilustrátorstvo*, *ilustrátor* → *ilustrátorstvo*, *ilustrácia* → *ilustrátorstvo*, *ilustrovať*

→ ilustrátorstvo; špehovať → (špeh) → (špehúň) → (špehúnsky) → špehúnstvo: špehúnsky
→ špehúnstvo, špehúň → špehúnstvo, špeh → špehúnstvo, špehovať → špehúnstvo;

- jedno adjektívum v sekvencii: **substantívum** → (**verbum**) → (**substantívum**) → (**substantívum**) → **adjektívum**: prognóza ↔ (prognózovať) → (prognostika) → (prognostik) → prognostický: prognostik → prognostický, prognostika → prognostický, prognózovať → prognostický, prognóza → prognostický;

- jedno adverbium v sekvencii: **substantívum** → (**substantívum**) → (**substantívum**) → (**adjektívum**) → **adverbium**: empiria → (empirizmus) → (empirik) → (empirický) → empiricky: empirický → empiricky, empirik → empiricky, empirizmus → empiricky, empiria → empiricky.

4 Motivačná intencia

Pojem/termín *motivačná intencia* do terminológie slovenskej slovotvorby zaviedol J. Furdík. Vo svojej štúdii (Furdík, 1998/2005¹⁸) odkazuje na autorov a práce z oblasti slovenskej i českej lingvistiky, ktoré sa stali inšpiráciou a východiskom pri jeho uvažovaní o intencii nielen ako o vlastnosti slovesa¹⁹, ale aj ako o vlastnosti každého slova v slovotvornom systéme. Termínom *motivačná intencia* pomenoval „schopnosť lexémy tvoriť s inou lexémou motivačnú dvojicu či už ako slovo motivujúce (motivant), motivované (motivát) alebo oboje zároveň“ (2005, s. 275).

Slovotvorne motivované slová vstupujú do motivačných vzťahov a na základe spoločných vlastností sa ďalej zoskupujú do slovotvorných útvarov (Furdík, 2004)²⁰. Práve prostredníctvom motivačnej intencie poukázal J. Furdík na miesto slova v slovotvornom hniezde, resp. v slovotvornom rade. Na základe pozície, ktorú lexéma v slovotvornom rade zaujíma, vymedzuje J. Furdík (1998/2005, s. 275 – 276) štyri typy motivačnej intencie²¹ (ďalej len TMI):

[58] Prehľad typov motivačnej intencie

typ	príklad a schéma	vysvetlenie
1. typ	<i>plochý</i> → plocha schematicky: L→	Lexéma L je motivantom, sama však nie je slovotvorne motivovaná.
2. typ	<i>ruka</i> → <i>ručíť</i> → ručiteľ schematicky: →L→	Lexéma L je motivantom aj motivátom zároveň.
3. typ	<i>konať</i> → <i>konanie</i> Schematicky: →L	Lexéma L je slovotvorne motivovaná, nie je však schopná byť motivantom.
4. typ	<i>krédo</i> Schematicky: L	Lexéma L nie je ani motivantom, ani motivátom.

¹⁸ Ďalej citujeme z publikácie *Život so slovotvorbou a lexikológiou* (Furdík, 2005).

¹⁹ O intencii slovesného deja pozri napr. Pauliny (1943), Ružička (1968), Kačala (1989), Sokolová (1993, 1995) a i.

²⁰ J. Furdík (2004, s. 73) rozlišuje dva typy slovotvorných útvarov: rovnakokoreňové (slovotvorné hniezdo a v rámci neho slovotvorný rad a slovotvornú paradigmú) a rôznokoreňové (slovotvorný typ, onomaziologická kategória, typ onomaziologickej kategórie).

²¹ Pri vymedzení typov motivačnej intencie sa J. Furdík opiera o teóriu slovesnej intencie, resp. štyri intenčné typy sloves tak, ako ich vymedzil J. Kačala (1989, s. 29): ←V→ (subjektovo-objektový), ←V (subjektový), V→ (objektový), V (bezsubstanciálny).

Na rozdiel od derivátov kompozitá patria do dvoch slovotvorných hniezd, pretože ich východiskom sú vo väčšine prípadov dva motivanty. Napríklad kompozitum *tvrdohlavý* vzniklo kompozično-transflexným postupom (*tvrdá hlava* → *tvrd-o-hlav-ý*). Patrí do slovotvorného hniezda s východiskovým motivantom *tvrdý* a zároveň do slovotvorného hniezda s východiskovým motivantom *hlava*. V slovotvornom hniezde, resp. v slovotvornom rade zaujíma pozíciu motivátu, ďalej sa však zapája do motivačných vzťahov a stáva sa motivantom iných lexém: *tvrdá hlava* → *tvrd-o-hlav-ý* → *tvrdohlav-osť*; *tvrdá hlava* → *tvrd-o-hlav-ý* → *tvrdohlav-o*. Jeho pozíciu v slovotvornom rade možno schematicky označiť →L→, čo zodpovedá zaradeniu do 2. TMI. Zatiaľ čo kompozitum stojí v strede slovotvorného radu, sufikálne utvorené deriváty stoja na jeho konci. Koncovú pozíciu v slovotvornom rade majú len kompozitá patriace do 3. TMI, ktoré nie sú schopné byť motivantom ďalších lexém, zodpovedajú teda schéme →L, napr. *srdcov-o-ciev-ny*, *vták-o-pysk-ø*, *dlh-o-vln-ný* a pod. (porov. Vužňáková, 2012, s. 125 – 126).

V analyzovanom súbore SKMS sú lexikálne jednotky zaradené do slovotvorných hniezd na základe príslušnej koreňovej morfémy. V prípade kompozít ide teda o prítomnosť lexikálnej jednotky v dvoch (ojedinele vo viacerých) slovotvorných hniezdach. Napr. substantívum *windsurfing* je podľa koreňovej morfémy *wind-*, ktorá v slovenčine ako samostatná lexéma neexistuje, zaradené do hniezda, ktorého východiskovým motivantom je *windsurfing*. Ide o prevzatú lexému, ktorú možno v preberajúcom jazyku chápať ako slovotvorne nemotivovanú (napriek jej motivovanosti v pôvodnom jazyku). Pod vplyvom adaptačných procesov sa však stala motivantom ďalších lexém (*windsurfing* → *windsurf-ista* → *windsurfist-ka* → *windsurfistk-in*), preto ju zaraďujeme do 1. TMI (L→). Na základe 2. komponentu je lexéma *windsurfing* zaradená do slovotvorného hniezda s koreňovou morféмой *surf-*, ktorá je zároveň východiskovým motivantom tohto hniezda, keďže v slovenčine existuje *surf* ako samostatné slovo s významom „*plavák na jazdu v príbojových vlnách*“ (Slovník cudzích slov, 2005, s. 913). Slovotvorný rad *surf* → *surf-ovať* → *surf-ing* → *windsurfing* → *windsurf-ista* → *windsurfist-ka* → *windsurfistk-in* poukazuje na proces vzniku danej lexémy a jej pozíciu, ktorá ju radí do 2. TMI. Napriek tomu, že lexéma *windsurfing* je v 1. hniezde chápaná ako slovotvorne nemotivovaná, v súbore je na základe prítomnosti dvoch radixov zaradená ku kompozitám. Je potrebné zdôrazniť, že podľa koreňovej morfémy sa v súbore SKMS nachádzajú nielen slovotvorné, ale aj morfematické kompozitá, ktoré sme pri analýze brali do úvahy.

K. Vužňáková (2012, s. 125) upozorňuje, že kompozitá sa ako slovotvorne motivované slová zaraďujú len do 2. a 3. TMI (porov. príklady vyššie). V skúmanom súbore sú však niektoré kompozitá zaradené aj k 1. alebo 4. TMI (porov. *windsurfing*). Ide napríklad o prípady morfematických kompozít, ktoré nie sú slovotvorne motivované, ale morfematicky pozostávajú z viacerých radixov, alebo ďalšie prípady, keď je kompozitum z hľadiska jedného komponentu slovotvorne motivované, ale z hľadiska druhého komponentu nemotivované (napr. *fenotyp* – z hľadiska komponentu *fen-* je nemotivované, patrí do 1. TMI, z hľadiska komponentu *typ* je motivované, patrí do 2. TMI, *sinokvet* – z hľadiska komponentu *sin-* je nemotivované, patrí do 4. TMI, z hľadiska komponentu *kvet* je motivované, patrí do 3. TMI).

4.1 Zastúpenie lexém podľa typov motivačnej intencie

Z celkového počtu 75 578 lexém v analyzovanom súbore SKMS (vidových partnerov rátame ako jednu lexému, opakujúce sa kompozitá ako dve, príp. viac) patrí viac ako polovica lexém (56,8 %) do 3. TMI (porov. [59]). Znamená to, že viac ako polovica všetkých lexém je síce slovotvorne motivovaná, tieto lexémy však nie sú ďalej motivantmi iných lexém. Zodpovedajú schéme $\rightarrow L$ (*huba* $\rightarrow$ *pod-hub-ie*, *rekordný* $\rightarrow$ *rekordn-e*, *neverný* $\rightarrow$ *never-a*, *prisahať* $\rightarrow$ *od-prisahať*). Ich terminálne postavenie má dvojakú príčinu. Prvou je terminálnosť jazyková (aj v súbore, aj v slovníku sa objektívne nachádzajú v koncovej pozícii). Takými sú napr. privlastňovacie adjektíva, vlastnostné adverbiá, väčšina substantív skloňujúcich sa podľa typu vysvedčenie a pod. Druhou je terminálnosť lexikografická – konečná pozícia vyplýva z ohraničenosti heslára; v jazyku a v komunikácii sa od nich môžu tvoriť ďalšie pomenovania, napr. *transportácia* $\rightarrow$ *transportačný*²².

Druhú najpočetnejšiu skupinu (29,4 %) tvoria lexémy patriace do 2. TMI, teda do typu $\rightarrow L \rightarrow$ (*hlboký* $\rightarrow$ *hlb-ka* $\rightarrow$ *hlbk-ový*, *rektor* $\rightarrow$ *pro-rektor* $\rightarrow$ *prorektor-ka*, *letieť* $\rightarrow$ *obletieť* $\rightarrow$ *oblet-ø*, *cvak* $\rightarrow$ *cvak-ať* $\rightarrow$ *cvak-ot*). Tieto lexémy sa aktívne zapájajú do motivačných vzťahov, sú motivantmi i motivátmi zároveň.

[59] Zastúpenie lexém podľa typov motivačnej intencie

TMI	príklady	počet	%
1.	muž-ø , adept-ø	8 666	11,5
2.	hlb-k-a , pro-rekt-or-ø	22 208	29,4
3.	pod-hub-ie , [re]kord-n-e «	42 941	56,8
4.	na-chmel-i-i:ť sa , penny «	1 763	2,3
spolu		75 578	

Do 1. TMI patria lexémy vyhovujúce schéme $L \rightarrow$ (*adept* $\rightarrow$ *adept-ka*, *muž* $\rightarrow$ *muž-ný*, *orientovať* $\rightarrow$ *dez-orientovať*, *cukor* $\rightarrow$ *cukr-it'*), ktoré nie sú slovotvorne motivované, ale sú východiskami, motivantmi iných lexém. V skúmanom súbore predstavujú 11,5 % z celkového počtu lexém.

Najmenej zastúpené (len 2,3 %) sú lexémy patriace do 4. TMI (*nachmeliť sa*, *penny*, *napospas*), ktoré sa do motivačných vzťahov nezapájajú. Slovotvorná neaktívnosť a izolovanosť takýchto lexém poukazuje na ich periférne postavenie v lexikálnej zásobe jazyka (Furdík, 2004, s. 119; porov. aj Horecký – Buzáßsyová – Bosák a kol., 1989, s. 33).

Na základe motivačnej intencie môžeme bližšie charakterizovať isté parametre slovotvorného systému, napríklad zastúpenie slovotvorne motivovaných a slovotvorne nemotivovaných lexém. Lexémy patriace do 1. a 4. TMI sú slovotvorne nemotivované, lexémy patriace do 2. a 3. TMI sú slovotvorne motivované.

Doterajšie výskumy (Furdík, 1993, s. 24; 2004, s. 24) hovoria o približne 65 % zastúpení slovotvorne motivovaných slov, čo predstavuje takmer dve tretiny slovnej zásoby. V prípade skúmaného súboru predstavujú slovotvorne motivované lexémy až 86,2 % z celkového počtu, zatiaľ čo slovotvorne nemotivované lexémy len 13,8 % (porov. [59]). Výsledky dokazujú, že z hľadiska utvorenosti dominujú v slovnej zásobe slovenčiny jedno-

²² V SKMS sa adjektívum *transportačný* nenachádza, preto je *transportácia* zaradená do 3. TMI.

značne slovotvorne motivované slová. Ich počet sa však výrazne odlišuje od doteraz prijímaných údajov o pomere slovotvorne motivovaných a slovotvorne nemotivovaných slov.

Pri analýze zastúpenia lexém podľa jednotlivých typov motivačnej intencie sme zamerali pozornosť predovšetkým na dva parametre – pôvod a slovnodruhovú príslušnosť.

Z hľadiska pôvodu boli analyzované tri kategórie lexém: domáce lexémy, prevzaté lexémy a hybridné lexémy (ide o nesúlad medzi pôvodom štruktúrnych častí derivátu alebo kompozita). Typ lexémy udáva číselné označenie (index), ktoré sa nachádza pred každou lexikálnou jednotkou. Opierame sa o číselné označenie podľa SKMS²³ (Sokolová – Ološtiak – Ivanová et al., 2012, s. 44 – 45).

4.1.1 Domáce lexémy

V analyzovanom súbore SKMS dominujú z hľadiska pôvodu domáce lexémy (porov. [60]). Z celkového počtu 45 543 domácich lexém patrí viac ako polovica (60,5 %) do 3. TMI (*prvý* → *prv-otina*, *veta* → *od-vet-iť*, *tupý uhol* → *tup-o-uhl-ý*) a takmer tretina (31,3 %) do 2. TMI (*námahať sa* → *namáh-a* → *namáh-avý*, *čas* → *ob-čas* → *občas-ný*, *prvý rad* → *prv-o-rad-ý* → *prvorad-ost*). V oveľa menšej (6,9 %) miere sú zastúpené lexémy 1. typu (*blikáť* → *za-blikáť*, *skupina* → *skupin-ový*, *zarytý* → *zaryt-o*), najmenej (1,4 %) lexémy 4. typu, ktoré sa do motivačných vzťahov nezapájajú vôbec (*pasca*, *potíkať sa*, *bahniatko*).

Výsledky analýzy domácich lexém podľa TMI poukázali na jednoznačnú prevahu slovotvorne motivovaných lexém, ktoré predstavujú viac ako 90 % (porov. [60]).

[60] Zastúpenie domácich lexém (s indexmi 0; 0,3; 0,5; 0,7; 0,8; 0,9) podľa typov motivačnej intencie

TMI	príklady	počet	%
1.	blik-a:ť , skup-in-a	3 149	6,9
2.	ná-máh-a , ob-čas	14 231	31,3
3.	prv-ot:in-a , od-vet-i:ť	27 546	60,5
4.	pasc-a , po-tík-a:ť sa	617	1,4
spolu		45 543	

²³ Ide o tieto indexy, resp. kombinácie indexov: 0 – lexikálna jednotka s jednou koreňovou morféomou je domáceho pôvodu; 0,1 – výpožičky z češtiny, resp. slovanských jazykov; 0,2 – výpožičky z češtiny, resp. slovanských jazykov s domácimi afixmi; 0,3 – domáce kompozitá; 0,5 – prítomnosť afixoidov v domácich lexémach; 0,7 – lexéma s domácim radixom diachronicky segmentovateľným, avšak synchronne neselementovaným, v štruktúre sa navyše nachádza aj derivačná morféma; 0,8 – lexéma s domácim radixom diachronicky segmentovateľným, avšak synchronne neselementovaným, v štruktúre sa nenachádza derivačná morféma; 0,9 – domáce skratkové slovo; 1 – lexikálna jednotka s jednou koreňovou morféomou je cudzieho pôvodu; 1,3 – prevzaté kompozitá; 1,5 – prítomnosť afixoidov v prevzatých lexémach; 1,7 – lexéma s diachronicky segmentovateľným, avšak synchronne neselementovaným cudzím radixom, v štruktúre sa navyše nachádza aj derivačná morféma; 1,8 – lexéma s cudzím radixom diachronicky segmentovateľným, avšak synchronne neselementovaným, v štruktúre sa nenachádza derivačná morféma; 1,9 – cudzie skratkové slovo; 2 – lexikálna jednotka s jednou koreňovou morféomou je hybridná (nesúlad medzi pôvodom koreňovej morfémy a pôvodom derivačných afixov); 2,3 – kompozitum s homogénnymi koreňmi, ale podľa pôvodu nerovnakými afixmi; 2,4 – kompozitum s nerovnakými koreňmi a afixmi z hľadiska pôvodu; 2,5 – kombinácia prevzatého koreňa s prefixoidom a domácimi sufixmi; 2,7 – nejasná štruktúra koreňovej morfémy, čiastočne segmentovateľná jednotka, ale podľa pôvodu s nerovnakými afixmi; 2,9 – prevzaté skratkové slovo s domácim afixom; 3,6 – zložené apelatívum s jednou propriálnou koreňovou morféomou; 4 – lexikálna jednotka s jednou koreňovou morféomou je hybridná zložená lexikálna jednotka (z domácich aj z cudzích koreňových morféom); 6 – vlastné meno, resp. lexikálna jednotka odvodená od vlastného mena (eponymum); 6,0 – depropriálne motiváty. V SKMS (2012) sa nenachádza index 4,7 – hybridné kompozitum s diachronicky segmentovateľným, avšak synchronne neselementovaným prevzatým radixom.

Rôznorodosť typov lexikálnych jednotiek (pozri pozn. pod čiarou 23) sa odráža vo výsledkoch zastúpenia lexém podľa jednotlivých TMI. Do inventára analyzovaných lexém sa dostávajú typologicky rôznorodé lexikálne jednotky. V rámci skupiny domácich lexém majú jednoznačne dominantné postavenie lexémy s indexom 0, t. j. domáce lexikálne jednotky s jednou koreňovou morféomou. Z celkového počtu 45 543 domácich jednotiek sa ich v skúmanom súbore nachádza až 36 302 (porov. [61]), z toho najväčšmi zastúpené (59,2 %) sú lexémy patriace do 3. TMI (*prvotný* → *prvotn-e*, *konať* → *kona-nie*, *jazvec* → *jazveč-ík*) a takmer tretinu (31,1 %) tvoria lexémy patriace do 2. TMI (*krímiť* → *krm-ivo* → *krmiv-ový*, *priateľ* → *priateľ-iť sa* → *s-priateľ-iť sa*, *sestra* → *sester-nica* → *sesternič-ka*).

[61] Zastúpenie TMI v skupine lexém s indexom 0 (domáce lexikálne jednotky s jednou koreňovou morféomou)

TMI	príklady	počet	%
1.	na-bád-a:ť, z-vyč-aj:n-ý	2 965	8,2
2.	krm-iv-o, pria-tel-i:ť sa	11 304	31,1
3.	prv-ot:n-e«, kon-a:n-ie	21 500	59,2
4.	pre-pás-ť, tvoj-ø	533	1,5
spolu		36 302	

Slovotvorne nemotivované lexémy predstavujú necelých 10 %. Väčšia časť (8,2 %; 2965 lexém) patrí do 1. TMI (*nabádať* → *nabád-avý*, *zvyčajný* → *zvyčajn-osť*, *vybaviť* → *výbav-a*) a len 1,5 % (533 lexém) predstavujú slovotvorne neaktívne lexémy patriace do 4. TMI, ktoré sa do motivačných vzťahov nezapájajú vôbec (*prepásť*, *tvoj*, *pliaga*, *zášť*).

Výsledky analýzy domácich lexém (porov. [60]) ukázali, že z hľadiska poradia typov motivačnej intencie patrí najviac lexém do 3. TMI, za ním nasledujú lexémy patriace do 2. TMI, v menšom počte sú zastúpené lexémy, ktoré patria do 1. TMI a najmenej lexémy patriace do 4. TMI. Tieto výsledky sa odzrkadlili aj vo vysokom zastúpení slovotvorne motivovaných slov, ktoré predstavujú viac ako 90 %.

4.1.2 Prevzaté lexémy

V analyzovanom súbore SKMS sa nachádza 8 925 prevzatých lexém (porov. [62]), z toho takmer polovicu (49,4 %) predstavujú lexémy patriace do 1. TMI. Druhú najpočetnejšiu skupinu (30 %) tvoria lexémy patriace do 2. TMI. Prevzaté lexémy tak v preberajúcom jazyku slúžia v prevažnej miere ako motivanty, východiská pre vznik nových lexém. V prípade motivantov z 1. TMI možno z prevzatých lexém utvoriť nové lexémy (motiváty) podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov, napr. *hotel* → *hotel-ík*, *prokurátor* → *prokurátor-ka*, a to pridaním domáceho formantu, čo je jedným zo znakov slovotvornej adaptovanosti prevzatých lexém (Furdík, 2004, s. 122; porov. aj Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 35 – 36).

V prípade lexikálnych jednotiek patriacich do 2. TMI možno pozorovať ďalší prejav slovotvornej adaptácie. Napr. lexémy *absolvent* a *evakuácia* boli prevzaté ako slovotvorne nemotivované. Postupom času sa remotivovali tým, že sa k nim dodatočne pritvorila ďalšia lexéma, ktorá sa začala v domácej lexike považovať za ich motivant (Furdík, 2004, s. 122), teda *absolvent* (← *absolvovať*), *evakuácia* (← *evakuovať*). Tieto prevzaté lexémy

sa v súčasnosti chápu ako motivované, zároveň sa stali motivantmi ďalším lexém (*absolvovať* → *absolv-ent* → *absolvent-ka*, *evakuovať* → *evaku-ácia* → *evakuač-ný*).

V rámci skupiny lexém, ktoré sa zapájajú do motivačných vzťahov, sú najmenej zastúpené prevzaté lexémy patriace do 3. TMI (*pizza* → *pizz-eria*, *rande* → *rand-iť*, *sultán* → *sultan-át*, *kolóna áut* → *aut-o-kolóna*), ktoré predstavujú 10,9 %.

Prevzaté lexémy sa vyznačujú väčšou mierou slovotvornej neaktívnosti ako lexémy domáce (porov. [60] a [62]). Až 9,8 % prevzatých lexém patrí do 4. TMI (*pirueta*, *ultra*, *lekcia*), teda do motivačných vzťahov sa nezapája vôbec. Patria sem rôzne skupiny lexém: nesklonné (*čevapčiči*, *hobby*, *negližé*, *parte*, *turné*), zastarané (*škarničľa*, *podagra*), expresívne (*štabarc*, *chochmes*), odborné (*koincidencia*, *observatórium*) a pod. (porov. Furdík, 1998/2005, s. 277).

[62] Zastúpenie prevzatých lexém (s indexmi 1; 0,1; 1,3; 1,5; 1,7; 1,8; 1,9) podľa typov motivačnej intencie

TMI	príklady	počet	%
1.	hotel-ø, [pro]kur-át:or-ø	4 406	49,4
2.	[ab]solv-ent-ø, e-vaku-ác:i-a	2 675	30,0
3.	pizz-er:i-a, rand-i:ť	971	10,9
4.	piruet-a, ultra«	873	9,8
spolu		8 925	

V analyzovanej skupine prevzatých lexém majú dominantné zastúpenie lexémy s indexom 1, t. j. prevzaté lexikálne jednotky s jednou koreňovou morféomou. V súbore s počtom 8 925 prevzatých lexém sa ich nachádza 5 517 (porov. [63]). V rámci nich tvoria najpočetnejšiu skupinu (54,4 %) lexémy patriace do 1. TMI (*groteska* → *grotesk-ný*, *riziko* → *rizik-ový*, *rival* → *rival-ka*), takmer štvrtina (24,6 %) týchto lexém patrí do 2. TMI (*dispečing* → *dispeč-er* → *dispečer-ka*, *ventil-ovať* → *ventil-ácia* → *ventilač-ný*, *fajn* → *fajn-ý* → *fajn-e*). Približne rovnaký počet lexém (okolo 10 %) patrí do 3. TMI (*cukor* → *cukr-iť*, *trend* → *trend-y*, *dekolt* → *dekolt-áž*) a 4. TMI (*grátis*, *rešerš*, *fórum*).

[63] Zastúpenie TMI v skupine lexém s indexom 1 (prevzaté lexikálne jednotky s jednou koreňovou morféomou)

TMI	príklady	počet	%
1.	grot-esk-a, rizik-o	2 999	54,4
2.	dispeč-er-ø, ventil-ác:i-a	1 358	24,6
3.	cukr-i:ť, trend-y«	573	10,4
4.	grátis«, rešerš-ø	587	10,6
spolu		5 517	

Zatiaľ čo v prípade domácich lexém predstavujú slovotvorne motivované lexikálne jednotky v pomere k slovotvorne nemotivovaným lexikálnym jednotkám podstatne väčšiu časť, v analyzovanej skupine prevzatých lexém je slovotvorne motivovaných len 40 %, zatiaľ čo slovotvorne nemotivovaných až cca 60 % lexikálnych jednotiek (porov. [62]). Dominujúca nemotivovanosť prevzatých lexém je dôsledkom ich východiskovej pozície v preberajúcom jazyku, keď sa buď stávajú východiskom pre vznik nových lexém (1. TMI), alebo sa neadaptujú a dostávajú sa do periférie slovnej zásoby (4. TMI).

4.1.3 Hybridné lexémy

V lexikálnej zásobe slovenčiny majú z hľadiska pôvodu významné miesto aj hybridné lexémy. V rámci ich štruktúry ide napríklad o (podľa SKMS, 2012, s. 44 – 45):

- a) kombináciu pôvodom rozdielných koreňových a derivačných morféme (*expon-ov-a:ť, burz-ov-ý, bulvár-n-y, anjel-ik-ø*);
- b) kombináciu pôvodom homogénnych koreňov s rozdielnym afixom (*ort-o-dox-ný, ski-bus-ový, klept-o-man-ka, kros-ček-ov-ať*);
- c) kombináciu pôvodom rozdielných koreňov, z ktorých jeden je domáceho a druhý cudzieho pôvodu (*les-o-step-ø, makr-o-svet-ø, káv-o-var-ø, aut-o-žeriav-ø*);
- d) kombináciu pôvodom rozdielných koreňov a afixov (*šéf-kuch-ár, kužeľ-o-seč-ka, viac-fareb-ný, torpéd-o-bor-ec*);
- e) výpožičky z češtiny, resp. slovanských jazykov s domácimi afixmi (*nález-ca, vy-klebetiť, bohatier-sky*);
- f) prevzaté skratkové slová s domácim afixom (*aids-ový, wec-ko, el-pé-čko*) a i. (viac v SKMS).

V skúmanom súbore sa nachádza až 20 025 hybridných lexém (porov. [64]). Ich počet výrazne presahuje počet prevzatých lexém, čo súvisí s už spomínaným procesom adaptácie a začleňovania prevzatých lexém do lexikálneho systému jazyka. Z hľadiska slovného druhu predstavujú viac ako polovicu týchto lexém adjektíva (až 11 344), ktoré sú utvorené v prevažnej miere sufixálne pomocou domácich formantov (produktívne sú napr. *-in/-ov, -ový, -ny/-ný*).

[64] Zastúpenie hybridných lexém (s indexmi 2; 4; 0,2; 2,3; 2,4; 2,5; 2,7; 2,9; 4,7) podľa typov motivačnej intencie

TMI	príklady	počet	%
1.	akút-n-y, deleg-ov-a:ť	908	4,5
2.	cukr-ár-ø, žánr-ov-ý	5 059	25,3
3.	ryž-ov-ý, za-tanc-ov-a:ť si	13 879	69,3
4.	bug-in-a, túr-ov-a:ť	179	0,9
spolu		20 025	

V rámci skupiny hybridných lexém sú v najväčšej miere zastúpené lexémy patriace do 3. TMI (*ryža* → *ryž-ový, tancovať* → *za-tancovať si, pumpa* → *pump-ička, typický* → *typick-osť, rodiť perly* → *perl-o-rod-ka*). Predstavujú takmer 69,3 % z celkového počtu hybridných lexém.

Druhú najpočetnejšiu skupinu (25,3 %) tvoria hybridné lexémy, ktoré patria do 2. TMI. Na rozdiel od predchádzajúcich príkladov sa ďalej aktívne zapájajú do motivačných vzťahov a slúžia ako východiská pre vznik ďalších motivátov (*cukor* → *cukr-ár* → *cukrár-ka, žánr* → *žánr-ový* → *žánrov-osť, tvoriť slabiku* → *slabik-o-tvor-ný* → *slabikotvorn-osť, pančucha* → *pančuš-ka* → *pančušk-ový*).

Z uvedeného vyplýva, že takmer 95 % hybridných lexém je slovotvorne motivovaných. Vo väčšine prípadov je to práve domáci formant, ktorý sa stáva adaptačným prostriedkom, prostredníctvom ktorého sa prevzatá lexéma začleňuje do lexikálneho systému jazyka.

Slovotvorne nemotivované hybridné lexémy predstavujú okolo 5 % z celkového počtu, z toho prevažnú časť (4,5 %) tvoria lexémy, ktoré patria do 1. TMI (*akútny* → *akútn-osť*,

delegovať → *deleg-át*, *matný* → *z-matn-iet*). Do 4. TMI patrí len 179 lexém (*bugina*, *túrovať*, *nutričný*), čo predstavuje takmer 1 % z celkového počtu hybridných lexém.

Z hľadiska štruktúry dominujú v skupine hybridných lexém jednotky s indexom 2, t. j. lexémy s jednou koreňovou morféomou. Ich hybridnosť spočíva v nesúlade medzi pôvodom koreňovej morféomy a pôvodom derivačných morféom. V analyzovanej skupine hybridných lexém s počtom 20 025 sa ich nachádza 12 602 (porov. [65]). Najväčšmi (68,3 %) sú zastúpené lexémy, ktoré patria do 3. TMI (*ilegálny* → *ilegáln-e*, *terén* → *terén-ny*, *bigotný* → *bigotn-ost*). Druhú najpočetnejšiu skupinu (24,8 %) tvoria lexémy patriace do 2. TMI (*cvikať* → *cvik-núť* → *pri-cviknúť*, *tovar* → *továr-eň* → *továrn-ička*, *démon* → *démon-ický* → *démonick-ost*). Takmer 6 % lexém patrí do 1. TMI (*rapídny* → *rapídn-e*, *vanilka* → *vanilk-ový*, *varovať* → *po-varovať*) a len 1 % lexém je slovotvorne neaktívnych, patrí teda do 4. TMI (*drukovať*, *tácka*, *instantný*).

[65] Zastúpenie TMI v skupine lexém s indexom 2 (hybridné lexikálne jednotky s jednou koreňovou morféomou)

TMI	príklady	počet	%
1.	rapíd-n-y , vanil-k-a	744	5,9
2.	cvik-n-ú:ť , továr-eň-ø	3 121	24,8
3.	i-leg[ál]-n-e , ter-én-n-y	8 603	68,3
4.	druk-ov-a:ť , tác-k-a	134	1,1
spolu		12 602	

Vysoký podiel slovotvorne motivovaných lexém (cca 93 %) v pomere k slovotvorne nemotivovaným hybridným lexémam (7 %, porov. [65]) je výsledkom slovotvornej integrácie, snahy prevzatých lexém integrovať sa do slovotvorného systému slovenčiny prostredníctvom pôvodom domácich štruktúrnych komponentov (morféom, resp. afixov).

Sumarizujúc výsledky analýz zastúpenia pôvodom rozdielných lexém²⁴ podľa typu motivačnej intencie, môžeme konštatovať, že väčšina domácich a hybridných lexém patrí do 3. TMI, zatiaľ čo v prípade prevzatých lexém dominujú lexémy patriace do 1. TMI. Pri všetkých troch typoch lexém sú jednoznačne najmenej zastúpené slovotvorne neaktívne lexémy, teda lexémy, ktoré patria do 4. TMI. Kým v prípade domácich a hybridných lexém predstavujú len cca 1 % z celkového počtu, pri prevzatých lexémach je to takmer 10 %.

4.2 Charakteristika jednotlivých typov motivačnej intencie

J. Furdík (1998/2005) vymedzil štyri typy motivačnej intencie, ktoré poukazujú na schopnosť lexémy zapájať sa do motivačných vzťahov, a to buď v pozícii motivantu, motivátu, alebo motivantu a motivátu zároveň. Ako už bolo spomenuté, pri charakteristike jednotlivých typov motivačnej intencie sa zameriavame predovšetkým na dva parametre – pôvod a slovnodruhovú príslušnosť.

²⁴ Samostatnú skupinu tvoria deproprieálne lexémy (indexy 3,6; 6; 6,0), ktorých analýze sa bližšie nevenujeme. V skúmanom súbore predstavujú 1 085 lexikálnych jednotiek. Proprieám a ich derivátom je v SKMS (2012) venovaná samostatná časť (s. 635 – 673).

Na zastúpenie pôvodom rozdielnych lexém podľa typov motivačnej intencie sme už poukázali. V tejto podkapitole ponúkame lexikálnu charakteristiku jednotiek zo všetkých typov motivačnej intencie, a to na základe číselného označenia – indexov, ktoré poukazujú na pôvod lexémy, resp. jej štruktúrnych častí.

V úvode opäť stručne priblížime podstatu jednotlivých typov motivačnej intencie (podľa J. Furdíka, 1998/2005) a budeme ich charakterizovať z hľadiska zastúpenia slovných druhov.

4.2.1 Prvý typ

Výsledky zastúpenia lexém podľa TMI (porov. [59]) ukázali, že v skúmanom súbore sa nachádza 8 666 lexém, ktoré patria do 1. TMI. Tieto lexémy nie sú slovotvorne motivované, sú však motivantmi ďalších motivátov. Zodpovedajú schéme $L \rightarrow$. Tabuľka [66] poukazuje na percentuálne zastúpenie jednotlivých slovných druhov z 1. TMI, t. j. zastúpenie lexém v pozícii primárneho motivantu.

[66] Slovnodruhovú zastúpenie lexém z 1. TMI

slovný druh	počet	%	slovný druh	počet	%
substantíva	6 116	70,6	prepozície	6	0,07
adjektíva	687	7,9	konjunkcie	3	0,03
verbá	1 623	18,7	partikuly	2	0,02
numeráliá	26	0,3	interjekcie	105	1,2
pronomína	41	0,5	partikuly + interjekcie	1	0,01
adverbiá	54	0,6	partikuly + konjunkcie	2	0,02
spolu				8 666	

Z celkového počtu lexém v 1. TMI je až v 6 116 prípadoch (t. j. 70,6 %) prvotným východiskovým motivantom substantívum. Substantívny slovotvorný základ je typický skôr pre motiváty z modifikačných a mutačných slovotvorných kategórií (pozri Furdík, 2004). Na vysoký motivačný potenciál (porov. aj časť 4.3 v tomto oddiele) poukazuje počet utvorených motivátov. Bezprostredne je od substantív ako východiskových motivantov utvorených 13 857 motivátov, spolu so sprostredkovanými motivátmi je to až 31 275²⁵.

Druhým najpočetnejším slovným druhom z 1. TMI sú verbá (18,7 %).²⁶ Slovesá sú ako motivanty veľmi produktívne. V analyzovanom súbore bolo zistené, že sloveso *klásť* je východiskovým motivantom najväčšieho slovotvorného hniezda s počtom motivátov 280, z toho bezprostredne je od neho utvorených 25 motivátov. Od sloves z 1. TMI je v skúmanom súbore bezprostredne utvorených 7 585 motivátov, spolu so sprostredkovanými motivátmi je to až 22 801. Tretím najpočetnejším slovným druhom sú adjektíva (7,9 %). Bezprostredne je od nich utvorených 3 212 motivátov.

Ostatné slovné druhy sú ako primárne motivanty zastúpené v oveľa menšom počte. Za adjektívami nasledujú interjekcie (1,2 %), ktoré sú bezprostredným motivantom 202 lexém, ďalej adverbiá (0,6 %), pronomína (0,5 %) a numeráliá (0,3 %). Od adverbií je utvorených 164 motivátov, od pronomín 429 a od numerálií 733. Prepozície (0,07 %), konjun-

²⁵ Pri motivačnom potenciáli rozlišujeme bezprostrednú a sprostredkovanú motiváciu (pozri Furdík, 2004, s. 77). Ak nie je uvedené inak, v texte je pri jednotlivých slovných druhoch uvedený počet ich bezprostredných motivátov (porov. 2. TMI v časti 4.2.2).

²⁶ Na odvodzovacie možnosti sloves poukázala vo svojej monografii už K. Buzássyová (1974). Motivačný potenciál sloves skúmala na základe ich príslušnosti k jednotlivým intencným typom, pričom zistila, že slovesá s narozvinutejšou intenciou majú najväčší motivačný potenciál.

kcie (0,03 %) a partikuly (0,02 %) sú primárnymi motivantmi len zriedkavo. V súbore sa nachádzajú aj tri lexémy (*až, hej, však*), ktoré patria k dvom slovným druhom (porov. [66]).

Na zastúpenie domácich, prevzatých a hybridných lexém podľa typov motivačnej intencie sme poukázali v predchádzajúcom texte (porov. [60], [62], [64]). Tabuľky [67], [69], [71], [73] ponúkajú detailnejšiu analýzu percentuálneho zastúpenia jednotlivých typov lexém na základe ich číselného označenia – indexov v SKMS (pozri pozn. pod čiarou č. 23).

[67] Lexikálna charakteristika jednotiek z 1. TMI

index	príklady	počet	%
0	vod-a, žehn-a:ť (sa)	2 965	34,2
0,1	klebet-i:ť, nález-ø	47	0,5
0,2	maj-ák-ø, šered-n-ý	16	0,2
0,3	veľ-k-o-rys-ý, vin-o-hrad-ø	15	0,2
0,7	predsavzia-ť si, skup-en:stv-o	48	0,6
0,8	teraz«, zbabel-ý	117	1,4
0,9	bukas-ø, tuzex-ø	4	0,05
1	galej-e, veget-ar:i:án-ø	2 999	34,6
1,3	džentl-men-ø, fen-o-tyt-ø	935	10,8
1,5	bi-li:ón-ø, ped-iatr:i-a	29	0,3
1,7	parašut-izm-us, univerz-it-a	86	1,0
1,8	marmelád-a, systém-ø	271	3,1
1,9	modem-ø, xerox-ø	39	0,5
2	běž-ov-ý, e-vok-ov-a:ť	744	8,6
2,3	acid-o-fil-n-ý, part-i-cip-ov-a:ť	48	0,6
2,4	am-in-o-kys-el-in-a, kyan-o-vod-ík-ø	3	0,03
2,5	kod-i:fik:ov-a:ť, špeci-fic-k-ý	16	0,2
2,7	dupľ-ov-a:ť, svok-or-ø	74	0,9
2,9	komsomol-ec-ø, tep-ov-a:ť	2	0,02
3,6	kil-o-watt-ø, pan-slav-izm-us	23	0,3
4	bi-o-plyn-ø, plex-i-skl-o	5	0,06
6	Európ-a	1	0,01
6,0	nikot-ín-ø, paster-iz:ov-a:ť	179	2,1
spolu		8 666	

Z celkového počtu lexém v 1. TMI dominujú jednoznačne domáce a prevzaté lexikálne jednotky s jednou koreňovou morférou (indexy 0 a 1) (porov. [67]). Predstavujú viac ako dve tretiny všetkých východiskových motivantov. Prevzaté lexémy (34,6 %) dokonca prevyšujú (nie výrazne) zastúpenie domácich lexém (34,2 %). Východiskovým motivantom pri tvorbe nových lexikálnych jednotiek sa vo veľkej miere stávajú aj prevzaté kompozitá (index 1,3). Predstavujú 10,8 % z celkového počtu motivantov z 1. TMI.²⁷ Vysoký počet prevzatých motivantov poukazuje na už spomínané adaptačné procesy a snahu prevzatých lexém integrovať sa do lexikálnej zásoby slovenčiny. Dôsledkom adaptačných procesov sú hybridné lexémy, ktoré nie sú len ich výsledkom, ale slúžia aj ako východiskové motivanty. Najpočetnejšie (8,6 %) sú zastúpené hybridné lexémy s jednou koreňovou morférou

²⁷ O zaradení kompozít do TMI sme hovorili v úvodnej časti (pozri kap. 4 v tomto oddiele).

(index 2). Ostatné typy lexikálnych jednotiek sú zastúpené v oveľa menšom počte, čo znamená, že v pozícii východiskového motivantu sú len zriedkavo.

Jednoznačná prevaha patrí prevzatým lexémam, ktoré z celkového počtu 8 666 lexém predstavujú až 4 406 prípadov, t. j. 50,8 %. Polovicu všetkých motivantov z 1. TMI tak tvoria prevzaté lexémy. Domáce lexémy s počtom 3 149 predstavujú viac ako tretinu motivantov (36,3 %), hybridné lexémy s počtom 908 len 10,5 %.

4.2.2 Druhý typ

Z výsledkov zastúpenia lexém podľa TMI (porov. [59]) vyplýva, že v skúmanom súbore sa nachádza 22 208 lexikálnych jednotiek, ktoré patria do 2. TMI. Tieto lexémy sú slovo- tvorne motivované, zároveň sú však motivantmi ďalších motivátov. Zodpovedajú schéme $\rightarrow L \rightarrow$. Tabuľka [68] poukazuje na percentuálne zastúpenie jednotlivých slovných druhov z 2. TMI, t. j. zastúpenie lexém v pozícii motivátu i motivantu zároveň.

[68] Slovnodruhovú zastúpenie lexém z 2. TMI

slovný druh	počet	%	slovný druh	počet	%
substantíva	11 582	52,2	partikuly	16	0,1
adjektíva	7 040	31,7	prepozície	6	0,03
verbá	2 912	13,1	interjekcie	5	0,02
adverbiá	343	1,5	partikuly + konjunkcie	4	0,02
numeráliá	217	1,0	konjunkcie	1	0,01
pronominá	82	0,4			
spolu				22 208	

Viac ako polovicu (52,2 %) z celkového počtu lexém z 2. TMI predstavujú substantíva. Po substantívach sa v pozícii motivantu aj motivátu zároveň objavujú najčastejšie adjektíva (31,7 %) a verbá (13,1 %). Zriedkavejšie sú to adverbiá (1,5 %), numeráliá (1,0 %) a pronominá (0,4 %). Ich počet presahuje počet týchto slovných druhov v rámci skupiny lexém z 1. TMI, čo potvrdzuje, že autosémantické slovné druhy stoja v pozícii motivantu oveľa častejšie ako slovo- tvorne motivované než ako slovo- tvorne nemotivované.

Od substantív je bezprostredne utvorených až 19 215 motivátov, od adjektív 12 172 motivátov. Ich motivačný potenciál ako sekundárnych motivantov je väčší ako v pozícii primárnych motivantov v rámci 1. TMI. Aj adverbiá sú ako slovo- tvorne motivované oveľa produktívnejšie. Je od nich utvorených 765 motivátov. To neplatí pri slovesách, ktoré sú priamym motivantom 6 400 motivátov. Ich motivačný potenciál je menší. Oveľa produktívnejšie sú v pozícii slovo- tvorne nemotivovaného motivantu. Menší motivačný potenciál v porovnaní s 1. TMI majú aj numeráliá (528 motivátov) a pronominá (151 motivátov).

V rámci 2. TMI sú najmenej zastúpené synsémantiká (porov. [68]). Z nich sa v pozícii motivantu aj motivátu najčastejšie objavujú partikuly. Interjekcie, ktoré sú ako slovo- tvorne nemotivované veľmi produktívne, sa ako sekundárny motivant objavujú len v piatich prípadoch.

[69] Lexikálna charakteristika jednotiek z 2. TMI

index	príklady	počet	%
0	fúz-at-ý, kop-n-ú:ť	11 304	50,9
0,1	klebet-a, [o]stych-ø	6	0,03
0,2	črt-a:ť (sa), zástav-k-a	80	0,4
0,3	guľ-o-met-ø, cel-o-ploš-n-ý	2 615	11,8
0,5	devät-nást-y, tr-i-dsiat-nik-ø	87	0,4
0,7	ter-ajš-í, zá-vetr-ie	213	1,0
0,8	medvied'-a, vetr-a:ť	11	0,05
0,9	pétep-ák-ø	1	0,01
1	blond-ín-a, post-modern-ý	1 358	6,1
1,3	šéf-[e]dit-or-ø, pyr-o-techn-ik-a	1 118	5,0
1,5	arci-biskup-ø, mod-i:fik-ác:i-a	52	0,2
1,7	epilept-ik-ø, real-izm-us	128	0,6
1,8	bankrot-ø, kontrol-a	9	0,04
1,9	internet-ist-a, uf-ón-ø	4	0,02
2	adres-ov-a:ť, farm-ár-sk-y	3 121	14,1
2,3	štát-n-o-polit-ic-k-ý, liter-ár:n-o-krit-ic-k-ý	1 064	4,8
2,4	spol-u-financ-ov-a:ť, tr-oj-fáz-ov-ý	314	1,4
2,5	dis-kval-i:fik:ov-a:ť (sa), infra-zvuk-ø	43	0,2
2,7	bavln-ík-ø, legend-ár:n-y	268	1,2
2,9	internet-ist-k-a, tesil-ov-ý	8	0,04
3,6	röntgen-o-lóg-i-a, rus-o-fil-sk-ý	113	0,5
4	ocel'-o-betón-ø, farb-o-slep-ý	161	0,7
6	Lúč-nic-a, S-tvor-i:teľ-ø	16	0,07
6,0	galvan-iz:ov-a:ť, šampan-sk-é	114	0,5
spolu		22 208	

Tabuľka [69] ponúka analýzu zastúpenia jednotlivých typov lexikálnych jednotiek z 2. TMI. Polovicu (50,9 %) z celkového počtu týchto jednotiek tvoria domáce lexémy s jednou koreňovou morféomou (index 0). Druhú najpočetnejšiu skupinu (14,1 %) predstavujú hybridné lexémy s jednou koreňovou morféomou (index 2). Ich počet je výsledkom vysokého zastúpenia prevzatých lexém v pozícii primárnych motivantov, čo súvisí s už spomínanými adaptačnými procesmi. Vysoké zastúpenie (11,8 %) majú aj domáce kompozitá (index 0,3), ktorých príslušnosť k 2. TMI poukazuje nielen na ich motivovanosť, ale zároveň aj na ich schopnosť byť motivantom ďalších lexém.

V poradí ďalšími najpočetnejšími skupinami sú prevzaté lexémy s jednou koreňovou morféomou (index 1; 6,1 %), prevzaté kompozitá (index 1,3; 5,0 %) a hybridné kompozitá (index 2,3; 4,8 %). Ostatné typy lexikálnych jednotiek sú vzhľadom na celkový počet lexém v 2. TMI zastúpené v oveľa menšom počte.

Kým pri 1. TMI mali jednoznačnú prevahu prevzaté lexikálne jednotky, v prípade 2. TMI dominujú domáce lexémy. Z celkového počtu 22 208 lexém v 2. TMI predstavujú domáce lexémy až 14 231, t. j. 64,1 % z celkového počtu. V porovnaní s tým je prevzatých lexém len 2 675, čo je približne 12,1 % z celkového počtu. Aj tieto údaje potvrdzujú dominantnú pozíciu prevzatých lexém ako primárnych motivantov. Hybridné lexémy, výsledok integrá-

cie prevzatých lexém, sú prevažne slovotvorne motivované, preto tvoria väčšiu časť. S počtom 5 059 lexém predstavujú 22,8 % z celkového počtu lexém v 2. TMI.

4.2.3 Tretí typ

Výsledky zastúpenia lexém podľa TMI (porov. [59]) ukázali, že najväčší počet lexém patrí do 3. TMI. V skúmanom súbore sa ich nachádza až 42 941. Tieto lexémy sú slovotvorne motivované, nie sú však motivantmi ďalších motivátov. Zodpovedajú schéme →L. Tabuľka [70] vyjadruje percentuálne zastúpenie jednotlivých slovných druhov z 3. TMI, teda lexém, ktoré sa v slovotvornom rade nachádzajú v pozícii koncového motivátu.

[70] Slovnodruhovú zastúpenie lexém z 3. TMI

slovný druh	počet	%	slovný druh	počet	%
adjektíva	18 616	43,4	partikuly	182	0,4
substantíva	11 994	27,9	interjekcie	65	0,2
verbá	5 301	12,4	konjunkcie	48	0,1
adverbiá	6 107	14,2	partikuly + interjekcie	15	0,04
pronominá	266	0,6	partikuly + konjunkcie	13	0,03
numeráliá	171	0,4	partikuly + prepozície	6	0,01
prepozície	157	0,4			
spolu				42 941	

Najčastejšie sa v pozícii koncového motivátu objavujú adjektíva, ktoré s počtom 18 616 lexém predstavujú 43,4 % z celkového počtu lexikálnych jednotiek v 3. TMI. Za nimi nasledujú substantíva (27,9 %), adverbiá (14,2 %), verbá (12,4 %), pronominá (0,6 %). Počet týchto lexém je v porovnaní s počtom lexém v 2. TMI vyšší (porov. [68]). Možno teda konštatovať, že pre adjektíva, substantíva, adverbiá, verbá a pronominá je typickejšia pozícia koncového motivátu než pozícia motivátu v strede slovotvorného radu. Asi najvýraznejšie sa rozdiel v počte lexém prejavuje v prípade adjektív a adverbií. Ich vysoký počet naznačuje, že prevažná časť týchto slovných druhov patrí do 3. TMI (porov. Furdík, 1998/2005, s. 278). Z celkového počtu 26 426 adjektív v skúmanom súbore patrí do 3. TMI až 18 616. Adverbií je v skúmanom súbore 6 534, z toho 6 107 patrí do 3. TMI.

Z autosémantik sú najmenej zastúpeným slovným druhom numeráliá (0,4 %). Na rozdiel od ostatných autosémantik je ich počet (porov. [70]) v porovnaní s numeráliami z 2. TMI (porov. [68]) nižší. Ako motiváty tak stoja častejšie v strede slovotvorného radu a sú motivantom ďalších lexém.

Synsémantiká sú v rámci lexém z 3. TMI zastúpené v oveľa menšom počte (porov. [70]). Napriek tomu je ich počet výrazne vyšší ako v rámci ostatných typov motivačnej intencie (okrem interjekcií, ktoré dominujú v 1. TMI). Platí to aj v prípade lexém, ktoré môžu patriť k dvom slovným druhom. Je ich až 34.

Tabuľka [71] ponúka informácie o zastúpení jednotlivých typov lexikálnych jednotiek z 3. TMI. Z celkového počtu 42 941 lexém v 3. TMI predstavujú polovicu (50,1 %) domáce lexémy s jednou koreňovou morféomou (index 0). V pozícii koncového motivátu sa okrem nich často nachádzajú hybridné lexémy s jednou koreňovou morféomou (index 2), ktoré predstavujú 20 % a domáce kompozitá (index 0,3), ktorých počet (5 304 lexém; 12,4 %) je v rámci všetkých typov motivačnej intencie najvyšší. Okrem domácich kompozít sú výraznejšie zastúpené aj hybridné kompozitá (porov. indexy 2,3 a 2,4). Ostatné typy lexikálnych

jednotiek sa na konci slovotvorného radu objavujú zriedkavejšie (porov. napr. zastúpenie prevzatých lexém s indexom 0,1; 1; 1,3; 1,5; 1,7; 1,8; 1,9).

[71] Lexikálna charakteristika jednotiek z 3. TMI

index	príklady	počet	%
0	bo :j-az:l:iv-o«, do-pest -ov-a:ť	21 500	50,1
0,1	klokan -í, ú-plav -ic-a	8	0,02
0,2	po- jedn -áv-a:n- <i>ie</i> , [ú] rad -n-e«	180	0,4
0,3	jedn -o-týždň-ov-ý, vod -o-váh-a	5 304	12,4
0,5	málo-k[edy]«, sedem -nást-k-a	176	0,4
0,7	kamen -ie, piv -nič-n-ý	545	1,3
0,8	balamut -a, ošumel -ost'-ø	17	0,04
0,9	bukas -ov-ý, tuzex -ov-ý	4	0,01
1	ident -it-a, trón -i:ť	573	1,3
1,3	fan -klub-ø, aut -o-map-a	293	0,7
1,5	falz -i:fik:át-ø, špeci -fik-um	22	0,05
1,7	overal -ov-ý, recept -úr-a	53	0,1
1,8	inkas -o, vernísáž -n-y	16	0,04
1,9	sci-fi «, zoo «	6	0,01
2	za-re- ag -ov-a:ť, exot -ic-k-y«	8 603	20,0
2,3	dv -oj-cent-ov-ý, olej -o-maľ-b-a	3 070	7,2
2,4	aut -o-do- prav -a, imidž -o-tvor-n-ý	926	2,2
2,5	arci- biskup -stv-o, zo- pár -krát«	121	0,3
2,7	kmotr -i:ť sa, paralel -n-ost'-ø	840	2,0
2,9	internet -ov-ý, sil -on-k-a	46	0,1
3,6	svät -o-ján-sk-y, eur -o-okn-o	199	0,5
4	dv -oj- album -ø, káv -o-var-ø	91	0,2
4,7	seb -a-disciplín-a	2	0,01
6	Vše -moh-úc-i, Orient -ø	8	0,02
6,0	s- pan -ik-ár-i:ť, graham -ov-ý	338	0,8
spolu		42 941	

Lexikálna charakteristika jednotiek z 3. TMI potvrdila prevahu domácich lexém, ktorých počet 27 546 predstavuje približne 64,2 % z celkového počtu lexém v 3. TMI. Hybridné lexémy s počtom 13 879 lexém tvoria takmer tretinu (32,3 %). Najmenej sú v pozícii koncového motivátu zastúpené prevzaté lexikálne jednotky, ktorých je iba 971, čo v súbore predstavuje len 2,3 %.

4.2.4 Štvrtý typ

Podľa výsledkov zastúpenia lexém podľa TMI (porov. [59]) je 4. TMI typom s najmenším počtom lexém. V skúmanom súbore sa ich nachádza len 1 763. Lexémy zo 4. TMI sa do motivačných vzťahov nezapájajú, nie sú slovotvorne motivované a nie sú ani motívantom ďalších lexém. Zodpovedajú schéme L.

Tabuľka [72] poukazuje na percentuálne zastúpenie jednotlivých slovných druhov zo 4. TMI, teda lexém, ktoré stoja v slovotvornom systéme izolovane.

Najväčší počet slovotvorne neaktívnych lexém sa nachádza medzi substantívami. Z celkového počtu 1 763 lexém v 4. TMI predstavujú substantíva takmer 70 % (porov. [72]). Výrazné zastúpenie majú aj verbá, ktoré tvoria 22,9 % z celkového počtu. Do moti-

vačných vzťahov sa nezapájajú aj ďalšie slovné druhy: adjektíva (4,7 %), adverbá (1,7 %), pronominá (0,7 %), interjekcie (0,6 %). V prípade autosémantik sa nachádza iba jedna slovotvorne neaktívna lexéma v skupine numerálií. V prípade synsémantik je jedna lexéma v skupine konjunkcií a jedna v skupine partikul. Do 4. TMI nepatrí ani jedna prepozícia.

[72] Slovnodruhovú zastúpenie lexém zo 4. TMI

slovný druh	počet	%	slovný druh	počet	%
substantíva	1 222	69,3	adverbá	30	1,7
adjektíva	83	4,7	konjunkcie	1	0,1
verbá	403	22,9	partikuly	1	0,1
numeráliá	1	0,1	interjekcie	10	0,6
pronominá	12	0,7			
spolu			1 763		

Tabuľka [73] ponúka informácie o zastúpení jednotlivých typov lexikálnych jednotiek zo 4. TMI. Z celkového počtu 1 763 lexém predstavujú tretinu (33,3 %) prevzaté lexémy s jednou koreňovou morférou (index 1), o niečo menej (30,2 %) domáce lexémy s jednou koreňovou morférou (index 0). Okrem nich sú výraznejšie zastúpené prevzaté kompozitá (index 1,3), ktoré predstavujú 9,3 % a hybridné lexémy s jednou koreňovou morférou (index 2), ktoré predstavujú 7,6 %. Ostatné typy lexikálnych jednotiek sú v porovnaní s tým zastúpené v menšom počte.

[73] Lexikálna charakteristika jednotiek zo 4. TMI

index	príklady	počet	%
0	roz-mach- $\emptyset$, obor-i:ť sa	533	30,2
0,1	boršč- $\emptyset$, [z]bož-ie	13	0,7
0,2	za-ne-vr-ie:ť, zapodie-v-a:ť sa	6	0,3
0,3	mer-u-ôsm-y, sin-o-kvet- $\emptyset$	10	0,6
0,7	čeper-i:ť sa, vien-ok- $\emptyset$	14	0,8
0,8	neplech-a, vyparat-i:ť	58	3,3
0,9	esero-č:k-a, vine-a	2	0,1
1	fakt-or- $\emptyset$, viz-it-a	587	33,3
1,3	harmon-o-gram- $\emptyset$, art-e-fakt- $\emptyset$	163	9,3
1,5	pseud-onym- $\emptyset$, izo-term-a	5	0,3
1,7	incid-ent- $\emptyset$, natur-ál:i-e	14	0,8
1,8	rubrik-a, verdikt- $\emptyset$	81	4,6
1,9	acylpyr-ín- $\emptyset$, gulag- $\emptyset$	10	0,6
2	pas-ov-a:ť, sol-ár:n-y	134	7,6
2,3	kardi-o-vaskul-ár:n-y, bi-konkáv-n-y	17	1
2,4	fot-o-bun-k-a, mon-o-člán-ok- $\emptyset$	3	0,2
2,7	dupl'-om«, karimat-k-a	7	0,4
2,9	lux-ov-a:ť, tatr-a-mat-k-a	6	0,3
3,6	kil-o-hertz- $\emptyset$, pan-ameríc-k-ý	9	0,5
4	makr-o-svet- $\emptyset$, mini-šat-y	6	0,3
6	golf-sk-ý, kalvári-a	85	4,8
spolu		1 763	

V skupine lexém zo 4. TMI dominujú jednoznačne prevzaté lexémy, ktoré s počtom 873 predstavujú takmer polovicu (49,5 %) z celkového počtu lexém v tomto type. Ich snaha integrovať sa do lexikálnej zásoby jazyka nie je vždy úspešná. Do motivačných vzťahov sa nezapájajú aj domáce lexémy, ktorých je spolu 617, čo predstavuje asi 35 %. Do 4. TMI patrí 179 hybridných lexém, t. j. 10,2 % z celkového počtu lexém v 4. TMI.

4.3 Motivačný potenciál

Motivačná intencia neurčuje len miesto slova v motivačnom hniezde, resp. v motivačnom rade ako jeho súčasti, ale aj jeho motivačný potenciál, teda schopnosť byť motivantom ďalších lexém. Od slovotvorne nemotivovaného slova možno utvoriť až sedemstupňový slovotvorný rad (porov. kap. 2 v tomto oddiele). Stupeň motivácie je faktorom, ktorý významne ovplyvňuje motivačný potenciál slova. Čím ďalej stojí slovo od východiskového motivantu slovotvorného hniezda, tým je jeho motivačný potenciál menší (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 47; Furdík, 2004, s. 74, 79). Napríklad slovotvorné hniezdo s východiskovým motivantom *čistý* obsahuje 64 motivátov, z toho 12 je bezprostredne utvorených od motivantu *čistý* (*čist-it', čist-ota, čist-ina, čist-učký, čist-o, ne-čistý...*). Tieto motiváty sú motivátmi I. stupňa, stoja najbližšie pri východiskovom motivante. Podľa vyššie naznačenej tézy ich pozícia v slovotvornom rade predurčuje ich vysoký motivačný potenciál. Napr. v slovotvornom rade *čistý* → *čist-it'* → *o-čistiť* → *očist-a* → *očist-ný* → *očistn-e* je motivátom I. stupňa lexéma *čistiť*, ktorá je bezprostredným motivantom ďalších 15 motivátov (*čist-ka, čisti-č, čisti-dlo, čist-iareň, do-čistiť, na-čistiť, o-čistiť...*). Lexéma *očistiť* má ako motivát II. stupňa oveľa nižší motivačný potenciál. Je motivantom troch lexém (*očista, očistec, očišťovací*). Lexémy *očista* a *očistný* majú ako motiváty III. a IV. stupňa len po jednom motiváte (porov. Furdík, 2004).

Výsledky zastúpenia TMI podľa stupňov motivácie²⁸ (porov. [74]) potvrdzujú vyššie spomínanú tézu, podľa ktorej sa so zvyšujúcim stupňom motivovanosti znižuje motivačný potenciál lexémy (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 47; Furdík, 2004, s. 74, 79). Zatiaľ čo na druhom mieste sa v slovotvornom rade (1. stupeň motivácie) nachádza 26 083 lexém, na poslednom mieste radu (7. stupeň motivácie) sa nachádza len 6 z celkového počtu lexém.

[74] Zastúpenie TMI podľa stupňov motivácie

TMI	stupeň							
	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	8 666	0	0	0	0	0	0	0
2.	0	11 390	7 341	2 712	667	92	6	0
3.	0	14 693	15 049	9 113	3 224	751	105	6
4.	1 763	0	0	0	0	0	0	0
spolu	10 429	26 083	22 390	11 825	3 891	843	111	6

Na základe údajov sa v skúmanom súbore nachádza 10 429 slovotvorne nemotivovaných lexikálnych jednotiek (stupeň motivovanosti 0), z toho 8 666 patrí do 1. TMI, stoja na

²⁸ Polymotiváciu do úvahy neberieme. Pracujeme s najvyšším stupňom motivovanosti lexémy.

začiatku slovotvorného radu a sú východiskom pre vznik ďalších lexém. 1763 lexikálnych jednotiek patrí do 4. TMI, teda do slovotvorných vzťahov sa ďalej nezapájajú. Z pozície lexémy v slovotvornom rade vyplýva, že pri 1. TMI (L→) a 4. TMI (L) má lexéma vždy nulový stupeň motivovanosti.

Lexémy patriace do 2. TMI (→L→) majú v slovotvornom rade vždy stredovú pozíciu a sú slovotvorne motivované. Z toho vyplýva, že stupeň motivovanosti sa v ich prípade pohybuje od 1. (11 390 lexém) po 6. (6 lexém). V skúmanom súbore sa nachádza 6 motivátov 6. stupňa, ktoré patria do 2. TMI. Ide o 5 substantív – feminatív (*cyklotrialistka*, *pragmatička*, *dekonštruktivistka*, *pritakávačka*, *úvodníkárka*) a 1 adjektívum (*dekonštruktivistický*). Tieto lexémy majú vzhľadom na vysoký stupeň motivovanosti nízky motivačný potenciál. Každá z nich je motivantom len 1 lexémy. Od feminatív sa sufixálne tvoria individuálne vzťahové adjektíva²⁹ s príponou *-in*, adjektívum je motivantom sufixálne utvoreného adverbia s príponou *-y*. Výsledkom sú motiváty 7. stupňa, ktoré sa do motivačných vzťahov ďalej nezapájajú, patria preto do 3. TMI.

V skúmanom súbore sa tak nachádza šesť sedemstupňových slovotvorných radov, napr. *konštruovať* → *dekonštruovať* → *dekonštrukcia* → *dekonštruktívny* → *dekonštruktivizmus* → *dekonštruktivista* → *dekonštruktivistka* → *dekonštruktivistkin* (porov. kap. 2.7).

Lexémy z 3. TMI majú v slovotvornom rade vždy koncovú pozíciu (→L). Keďže podľa údajov sú z 3. TMI najviac zastúpené motiváty 1. stupňa (*cesta* → *cest-ný*) a 2. stupňa (*cesta* → *cest-ovať* → *do-cestovať*), možno z toho vydedukovať aj vysoké zastúpenie dvoj- a trojčlenných slovotvorných radov. To vysvetľuje aj nižšie zastúpenie lexém z 2. TMI. Ak by dominovali viacčlenné rady, bol by aj počet lexém z 2. TMI vyšší (porov. Ološtiak, 2011b, s. 241).

5 Zhrnutie

Podstata slovotvornej motivácie spočíva v paradigmatických vzťahoch, preto slovotvornú motiváciu pokladáme za osobitý a dôležitý prejav paradigmatickej motivácie. Preto výskum lexikálnoparadigmatických dimenzií slovotvornej motivácie prirodzeným spôsobom tvorí integrálnu súčasť derivatologického bádania. Prejavy paradigmatickosti slovotvornej motivácie sú viacrozmerné. V predchádzajúcom texte sme si všimli štyri z nich, pričom všetky sa primárne týkajú rovnakokoreňových slovotvorných útvarov – motivačné hniezdo, motivačný rad, polymotivácia, motivačná intencia. Ako modifikáciu pojmov/termínov slovotvorné hniezdo a slovotvorný rad používame termíny **motivačné hniezdo** a **motivačný rad**, čo vyplýva z charakteru skúmaného súboru lexém.

V súbore sa nachádza 10 427 motivačných hniezd s početnosťou od jednej lexémy až po 281 lexém. Priemerná veľkosť hniezda je 7,3 lexémy. Najfrekvencovanejšie sú dvojlexémové hniezda a jednolexémové „hniezda“ (možno tu uvažovať o nulovom prejave hniezdovosti; podobne je to aj pri motivačných radoch). Prejavuje sa tendencia, podľa ktorej počet veľkostných výskytov hniezda klesá so stúpajúcim počtom lexém v hniezde. Hniezda s početnosťou 1 – 20 lexém sa podľa frekvencie nachádzajú na prvých 20 miestach a spolu predstavujú 93,4 %. Ostatných 114 veľkostných typov predstavuje len 6,6 %

²⁹ Tento termín používame v zhode s M. Nábělkovou (1993, s. 27), ktorá ho uprednostňuje pred tradične používaným termínom privlastňovacie, posesívne prídavné mená.

všetkých hniezd. 200 a viac členov motivačných hniezd má osem lexém: *klásť* (281 členov), *dva* (278), *ísť / chodiť* (240), *pol* (235), *spolu* (235), *viest* (227), *písať* (206), *rodiť* (204). Najviac motivačných hniezd má východiskový motivant substantívum (70,4 % všetkých hniezd), verbum (19,4 %) a adjektívum (7,4 %). Hoci motivačných hniezd s východiskovou lexémou domáceho pôvodu je menej (jedna tretina), zastúpenie lexém v týchto hniezdach je takmer dvojtretinové. Pri hniezdach s východiskovou prevzatou lexémou je to opačne – v dvoch tretinách hniezd sa nachádza jedna tretina z celkového počtu lexém. Priemerná početnosť hniezd je 12,3 v domácich hniezdach a 4,4 lexémy v prevzatých hniezdach.

V súbore sa nachádza celkovo 44 705 **motivačných radov**, ktoré môžu byť jednočlenné až osemčlenné. Najviac zastúpené sú motivačné rady, ktoré majú tri lexémy (33,7 % zo všetkých radov), dve lexémy (32,9 %) a štyri lexémy (20,4 %). Priemerná dĺžka motivačného radu v skúmanom materiáli sú presne tri lexémy. V motivačných radoch sa realizuje celkovo 990 slovnodruhových kombinácií, z ktorých najčastejší je dvojčlenný rad SUB → ADJ (*more* → *podmorský*), trojčlenný rad SUB → SUB → ADJ (napr. *zákazník* → *zákazníčka* → *zákazníčkin*), dvojčlenný rad VER → VER (*milovať* → *zamilovať si*). Desať najčastejších slovnodruhových kombinácií spolu tvorí takmer polovicu (46,5 %) všetkých motivačných radov. V pozícii terminály (koncovej lexémy motivačného radu) sa najčastejšie vyskytujú adjektíva, potom substantíva, adverbiá a verbá. Z adjektív sú to najmä privlastňovacie desubstantívne adjektíva (*otcov*, *matkin*), deverbatívne dejové adjektíva (*písací*, *želací*) a relačné desubstantívne adjektíva (*polosurový*, *svätovoješský*). Zo substantív sú to najmä abstraktá (*adaptabilita*, *pätiarstvo*), z adverbií spôsobové a zreteľové adverbiá (*krivolako*, *futbalovo*).

Podľa počtu motivantov možno vymedziť monomotiváciu (lexéma má jeden motivant) a **polymotiváciu** (lexéma má viac rovnocenných motivantov). Polymotivácia vzniká v dôsledku preskupovania vzťahov v motivačnom hniezde, keď spostredkovanú motiváciu možno chápať ako alternatívnu bezprostrednú motiváciu. Napr. v rade *jahoda* → *jahodový* → *jahodovisko* sa sprostredkovaná motivácia *jahoda* → *jahodovisko* chápe ako alternatíva k bezprostrednej motivácii *jahodový* → *jahodovisko*, teda ide o vzťah *jahoda* → (*jahodový*) → *jahodovisko* „niečo jahodové“ aj „to, čo (má vzťah k) jahodám“. Podľa počtu motivantov možno vymedziť **dvojmotiváciu** (lexéma má dva motivanty), **trojmotiváciu** (lexéma má tri motivanty) a **štvormotiváciu** (lexéma má štyri motivanty). Členy hniezda, ktoré spoluvytvárajú polymotiváciu, tvoria polymotivačnú sekvenciu. Pomer medzi monomotiváciou a polymotiváciou v skúmanom súbore všetkých motivovaných pomenovaní je 92,7 % (monomotivované lexémy) k 7,3 % (polymotivované lexémy). Pokiaľ berieme do úvahy zastúpenie mono- a polymotivovanosti v skupine lexém stojacich na druhom až siedmom stupni motivácie (polymotivačná sekvencia môže vzniknúť až v prípade, ak terminálna lexéma je druhostupňovým motivátom), tu je pomer vyrovnanjší: 87,9 % (monomotivované lexémy) k 12,1 % (polymotivované lexémy). Sumárne sa v súbore nachádza 4 729 polymotivovaných jednotiek, v ktorých dominuje dvojmotivácia (93,9 % z polymotivovaných jednotiek), trojmotivácia je zriedkavá (5,9 %) a štvormotivácia je raritná (0,1 %). Dvojmotivované sú najčastejšie substantíva (52,7 % zo všetkých dvojmotivovaných lexém), adjektíva (27,4 %), adverbiá (16,5 %). Dvojmotivácia substantív sa najčastejšie realizuje v podobe sekvencie SUB → (ADJ) → SUB: *džínsy* → (*džínsový*) → *džínsovina*; dvojmotivácia adjektív v podobe sekvencie SUB → (SUB) → ADJ: *antropológia* → (*antropológ*) → *antropologický*; dvojmotivácia adverbií v podobe sekvencie SUB → (ADJ) → ADV: *šach* → (*šachový*) → *šachovo*. Trojmotivované sú len substantíva (94 % zo všetkých trojmotivovaných lexém), adverbiá (3,9 %) a adjektíva (2,1 %).

Trojmotivácia sa najčastejšie realizuje v podobe sekvencie SUB → (SUB) → (ADJ) → SUB: *čipka* → (*čipkár*) → (*čipkársky*) → *čipkárstvo*.

Vyjadrením miesta lexémy v motivačnom rade je termín **motivačná intencia**, ktorým sa vyjadruje, či lexéma je len motivant (1. typ; schematicky L→), motivant aj motivát (2. typ; schematicky →L→), len motivát (3. typ; schematicky →L), ani motivant, ani motivát (4. typ; schematicky L). Rozoznávame teda štyri typy motivačnej intencie (TMI). Najviac jednotiek patrí do 3. TMI (56, 8 %), nasledujú 2. TMI (29,4 %), 1. TMI (11,5 %) a 4. TMI (2,3 %). Parametre motivačnej intencie sme si podrobnejšie všimli z dvoch aspektov – pôvod (domáce, prevzaté a hybridné lexémy) a slovnodruhovú príslušnosť. V skupine domácich lexém (v ich štruktúre sa nenachádza žiadna morféma cudzieho pôvodu) sa najčastejšie vyskytujú lexémy patriace do 3. TMI (60,5 %; napr. *prvotina*, *odvetiť*, *tupouhlý*), potom do 2. TMI (31,3 %; napr. *učiteľ*, *zapísať*, *prvoradý*), 1. TMI (6,9 %; napr. *blikať*, *dom*, *malý*), 4. TMI (1,4 %; napr. *pasca*, *potíkať sa*, *bahniatko*). Pri prevzatých lexémach (ktoré neobsahujú domácu derivačnú morfému) je zastúpenie TMI diametrálne odlišné: 1. TMI (49,4 %; napr. *hotel*, *prokurátor*), 2. TMI (30 %; napr. *absolvent*, *evakuácia*), 3. TMI (10,9 %; napr. *pizzeria*, *randiť*), 4. TMI (9,8 %; napr. *pirueta*, *observatórium*). Hybridné lexémy (ktoré obsahujú nerovnaké radixy a afixy z hľadiska pôvodu) sa zaraďujú do TMI takto: 3. TMI (69,3 %; napr. *ryžový*, *zatancovať si*), 2. TMI (25,3 %; napr. *cukrár*, *štyľový*), 1. TMI (4,5 %; napr. *akútny*, *delegovať*), 4. TMI (0,9 %; napr. *bugina*, *túrovať*). Väčšina domácich a hybridných lexém patrí do 3. TMI, zatiaľ čo v prípade prevzatých lexém dominujú lexémy patriace do 1. TMI. Pri všetkých troch typoch lexém sú jednoznačne najmenej zastúpené slovotvorne neaktívne lexémy, teda lexémy, ktoré patria do 4. TMI. Kým v prípade domácich a hybridných lexém predstavujú len cca 1 % z celkového počtu, pri prevzatých lexémach je to takmer 10 %. Najviac lexém z 1. TMI je substantív (70,6 %) a verb (18,7 %). Dominujú tu domáce a prevzaté lexikálne jednotky s jednou koreňovou morfému (indexy 0 a 1). Najviac lexém z 2. TMI je substantív (52,2 %), adjektív (31,7 %) a verb (13,1 %). Polovicu (50,9 %) z celkového počtu týchto jednotiek tvoria domáce lexémy s jednou koreňovou morfému (index 0). Druhú najpočetnejšiu skupinu (14,1 %) predstavujú hybridné lexémy s jednou koreňovou morfému (index 2). Najviac lexém z 3. TMI je adjektív (43,4 %), substantív (27,9 %), adverbii (14,2 %) a verb (12,4 %). Z celkového počtu lexém v 3. TMI predstavujú polovicu (50,1 %) domáce lexémy s jednou koreňovou morfému (index 0). V pozícii koncového motivátu sa okrem nich často nachádzajú hybridné lexémy s jednou koreňovou morfému (index 2), ktoré predstavujú (20 %). V 4. TMI dominujú substantíva (69,3 %) a verbá (22,9 %), ktoré sú najmä prevzaté lexémy s jednou koreňovou morfému (33,3 %; index 1) a domáce s jednou koreňovou morfému (30,2 %; index 0).

Literatúra

- BOSÁK, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára: Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovo-tvorba.) Bratislava: Veda 1985. 136 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 236 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Slovtvorné paradigmy: ich sémantická podmienenosť a určenosť. In: *Studia Academica Slovaca*. 30. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2001, s. 72 – 82.
- DOKULIL, Miloš: K otázke slovných druhových prechodů a přechodů, zvl. transpozice. In: *Obsah – výraz – význam*. Red. O. Uličný. Výbor z ligvistického díla Miloše Dokulila. I. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1997, s. 103 – 121. Pôvodne publikované in: *Slovo a slovesnost*, 1982, roč. 43, č. 4, s. 257 – 271.
- FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Motivačná intencia slova. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 6, s. 321 – 329.
- Znova publikované in: FURDÍK, Juraj: *Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin*. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005, s. 273 – 282.
- FURDÍK, Juraj: *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: *Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin*. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005. 472 s.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- KAČALA, Ján: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: Veda 1989. 254 s.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov)*. Bratislava: Veda 1993. 208 s.
- OLOŠTIAK, Martin (2011a): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.
- OLOŠTIAK, Martin (2011b): *Úvodné poznámky k spracovaniu slovtvorby súčasnej slovenčiny (na materiáli Slovníka koreňových morfémov slovenčiny)*. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 231 – 250.
- PAULINY, Eugen: *Štruktúra slovenského slovesa*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.
- RUŽIČKA, Jozef: *Valencia slovies a intencia slovesného deja*. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 2, s. 50 – 56.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ). 2., dopl. a uprav. slov. vyd. Spracoval J. Kraus a kol. Prel. J. Bosák a kol. Eds. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda 1993. 110 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: *Slovník koreňových morfémov slovenčiny*. 3., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 690 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: *Slovník koreňových morfémov slovenčiny*. 4., uprav. a dopl. vyd. Nepublikované.
- ŠIKRA, Juraj (1988a): *Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbií a adjektív*. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 3, s. 129 – 139.
- ŠIKRA, Juraj (1988b): *Slovtvorná interpretácia adverbiálnych formantov*. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 4, s. 217 – 220.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: *Kompozitá v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2012. 190 s.

Zoznam skratiek a značiek

ADJ	adjektívum
ADV	adverbium
INT	interjekcia
L	lexéma
Mn	motivant
Mt	motivát
NUM	numerále
PREP	prepozícia
PRON	pronomen
SKMS	Slovník koreňových morfém slovenčiny
SUB	substantívum
TMI	typ motivačnej intencie
VER	verbum